

Arhimandrit Rafail (Karelin)
TAJNA SPASENJA

Riječ izdavača

Tajna spasenja

Naći Boga i samog sebe

Vjerujem li ja?

O molitvi

Blaženi su siromašni duhom

Sticanje blagodati

Dva vida bogopoznanja

"Ne ubij"

Duh i duša

O Bogopoštenju i Bogoodbačenosti

Religiozna osjećanja inteligencije

Zašto je vremena sve manje

O pokajanju

Postoji li "djelimična blagodat".

Tragičnost apokaliptičkog vremena

Više služenje čovječanstvu

Kako govoriti o vjeri

O kulturi opštenja

Više misliti i manje govoriti

Šta je gore: šala ili grdnja

Čime se razlikuje patnja od sentimentalnosti?

O crkvenoj poeziji

Onima koji dolaze iz okultizma

"Nije dobro uzimati hljeb od djece..."

O snazi ćutanja

Šta je monaštvo

Zašto monaštvo nazaduje?

Prijetnja modernizacije

Gruzijska Tivaida

Travice koje su se probile kroz asfalt

Riječ izdavača

Bez sumnje se može reći da je arhimandrit Rafail (*Karelin*) jedan od najoriginalnijih i samobitnih crkvenih pisaca naših dana. I u isto vrijeme jedan od najizdavanijih. Njemu pripada mnoštvo propovijedi, polemičkih članaka, posvećenih aktualnim pitanjima savremenoga crkvenog života - članaka u kojim se razmatraju različiti problemi asketskoga i moralnog karaktera. Oni su dosta tematski raznovrsni. Ali ako se zajedno sa tim pokuša nekako okarakterisati stvaralaštvo oca Rafaila u cjelini, onda se može reći ovako: to je autor, ili tačnije čovjek, koji strijemi uvijek i u svim prilikama da govori u prvom redu o tome da je jedno samo jedino potrebno za spasenje (Lk. 10, 42).

Jer zaista mnogi i govore, i pišu, i polemišu danas o mnogome. Ali, na žalost glavno veoma često ostaje po strani, zaboravljeno. A glavno je pak - čovječja duša koja, po riječi Gospodnjoj, vrijedi čitav svijet (Mk. 8, 36); duša i njen život sakriven u Bogu. I to, naravno, ne može biti slučajno. Da bismo sudili o prefinjenim bogosloveskim istinama potrebno je izvanredno izučiti bogoslovlje. I da bi sudili o problemima koji stoje pred Crkvom danas treba odlično izučiti Crkvenu istoriju.

Znači, da bi mogli govoriti i pisati o duši i njenom životu, treba odlično upoznati svoju dušu i duše drugih ljudi. A to je daleko složenije. Treba biti vrlo strog i pažljiv u odnosu prema sebi da bi zaista shvatili: i da je to glas duše i šta je glas strasti; čemu teži duša radi ljubavi prema Bogu i čemu je u odnosu na sebe u isto vrijeme potrebno naučiti da volimo one koji su tu pored nas: jer tek tada kroz nesavršenstva i nedostatke, nemoći i poroke, može se razgledati u ljudima ono dobro i čisto, što se, bez obzira pa iskvarenost čovječje prirode, sačuvalo u njima, ono radi čega Gospod voli čovjeka.

Drugim riječima, da bismo mogli pisati o duhovnom, treba postati duhovan, treba primiti Duha, a za tako nešto treba dati svoju krv i svoj znoj. To je taj nužni podvižnički opit, čiji plod postaje istinska nelažna riječ na putu spasenja. Sličan duhovni "plod" predložen je čitaocu ove prave knjige u rasuđivanjima u mislima autora, u njegovim, kako. se povremeno čini, oštrim i odlučnim procjenama.

Povremeno dolazi do žaljenja, što, kao po pravilu, arhimandrit Rafail izbjegava da govori o sebi; a ako to i dopušta, onda je to više iz stvarne neophodnosti i vrlo letimice. Zato i izdanja njegovih knjiga, koja izazivaju tako veliki interes, pokazuju se lišena bilo kakvih biografskih podataka o tome, kome one pripadaju. Ipak, autor je monah i samim tim njegova želja da ne piše o samom sebi - potpuno se objašnjava.

Uostalom, sigurno neće biti velika greška reći da je biografija oca Rafaila, njegovo lice - to i jesu njegove knjige. U knjigama se on otkriva kao čovjek izvanredno prefinjen, dubok i, što je svakako najvažnije, izvanredno iskren. On uopšte ne trpi ništa što bi u sebi sadržalo i najnezatniju laž ili lukavstvo (*prevaru*). Time se objašnjava "oštrina" i "odlučnost" njegovih sudova, njegove uvjerenosti u tome, da je "put mučeništva" teži, prevashodniji od puta "puteva kompromisa".

Ipak, treba takođe reći i to da ova knjiga, *Tajna spasenja*, ima jednu bitnu razliku od svih izdatih ranije. Ona se sastoji iz dva dijela. Prvi dio su besjede o duhovnom životu, o tome, šta se otkriva čovjeku na njegovom putu prema Bogu, šta izaziva radost i duševnu tugu, šta ga to povremeno navodi da se zaustavi i sa bolom zaviri u svoje vlastito srce. Ovdje su ostvarene iznenađujuće snage riječi o tome, kako dostići blaženstvo, koje je dostupno samo za one koji sami sebe svjesno predodređuju na izvorno "duhovno ništavilo". Ovdje je učenje o molitvi, koja mora da postane za hrišćanina glavni posao njegovog života, njegov stožer. I ovdje su pak refleksije te Božanske ljepote pred iznenadnim otkrovenjem koje zamire ponekad u ćutljivom ushićenju čovječije duše i koju kasnije traži čitav život u suzama pokajničkog plača.

Drugi, pak, dio su sjećanja oca Rafaila o poznatim podvižnicima već prohujalog 20. vijeka, sa kojima ga je Gospod po milosti svojoj spojio u ovom životu^[1]. Njihovi likovi izuzetno jarki, su snažni prodori bukvalno privlače pažnju čitalaca na sebe. No opet nekako: od ovih ljudi ponovo se moramo u mislima vraćati autoru, koji o njima piše daleko više nego prije, otkriva se u sjećanjima na ove podvižnike on sam: razumljivijim postaje, da je kao čovjek, kao monah i sveštenik, a sledstveno i kao pisac on sebe formirao baš zahvaljujući svome druženju s njima.

I još. Onaj, kome se u početku otac Rafail pokaže kao suviše "strog", kada pročita knjigu do kraja, uvjeriće se, da je isto toliko on strog prema samom sebi. Uz ovo u posljednjem slučaju ova strogost liči, u izvjesnom smislu, čak na nemilosrdnost. I dolazi ona, kako nam se čini od nemogućnosti da griješi dušu ili da se krije pred licem istine. Jer istina sa primjesom i najmanjeg dijela laži već nije istina, već ta ista laž. A samo u svijetu istine, u njenom dostizanju može se otkriti čovjeku najglavnija tajna - tajna spasenja.

Tajna spasenja

Stvorivši Adama, Gospod je udahnuo u njega Svoj dah. Ovdje se ne govori samo o duši kao o liku i podobiju Božijem, već i o blagodati Božijoj, onoj sili, koju nemaju ostala bića, koja obitavaju na zemlji.

Praoci su bili naseljeni u Edemu - zemaljskom raj. Ali sam Edem - prekrasni vrt - označavao je i unutrašnji Edem - duhovno stanje prvih ljudi, koji su se nalazili u stalnom opštenju sa Bogom. Adam i Eva su bili bezgrešni, ali ne i savršeni. Ova čistota bila je kao dar Božiji nezavisna od njihove prirode. No, da bi usvojili ovaj dar, da bi čistota postala ne samo priroda već lična svojina, potrebno je bilo iskušenje.

Osnovom bogoopštenja u raj. ne smatra se bezgrešna Adamova priroda, već blagodat Božija, koja je obitavala u njemu. Zato je osnova spasenja i vječnog života blagodatni put od izgubljenog Edema prema nebeskom raj. to jeste sticanje blagodati. Blagoslov praotaca, simbolički obredi starozavjetne Crkve i tajne novozavjetne Crkve - sve su to sredstva za sticanje blagodati. Svojim vlastitim snagama čovjek se ne može spasti kao što se samo jednim naporom volje ne može zaustaviti starost ili savladati smrt. Metafizika spasenja je učenje o blagodati Božijoj, tim božanstvenim energijama u kojima se Bog otkriva svijetu i opšti sa čovjekom. U suštini govoreći, hrišćanska asketika - to je učenje o onim uslovima i stanjima, kada blagodat može da djeluje u duši čovjeka.

Liberalno mišljenje smatra spasenje čovjekovim samospasenjem. Grieh takođe ima svoju metafiziku, te strašne dubine, u koje ne sumnja liberalno i humanističko mišljenje, od antičkih vremena do jaših dana. Za humaniste i liberale grieh je samo greška, glupa navika ili pretjerivanje. Prema njihovom tumačenju dovoljno je spoznati grieh, a kasnije će ga biti lako ispraviti, kao kad se gumicom izbrišu dječje sličice na hartiji. Ali, u suštini grieh je izdaja Boga i uz to tajni savez sa demonskim silama. I otud u svakoj grešnoj pomisli postoji element saosjećanja sa demonom, a u grešnoj navici - ljubav prema satani. Zato je u grijehu založena, kao programirana, smrt. Nasuprot tome, blagodat Božija osjeća se dušom kao život. Svako od nas ima iskustvo gubitka blagodati i u takvom stanju (*čovjeka*) smrt prilazi najviše. Mi osjećamo da nas napušta nešto najdragocjenije. Osjećamo tugu i patnju, kao da se približavamo kapiji smrti. Naša vlastita duša čini nam se kao mračna grobnica.

Blagodat je bila darovana praroditeljima, nju je trebalo samo čuvati. Ali poslije pada u grieh, kad prvorodni grieh, kao nasledna bolest, živi u čovjeku, kad kao gnojna rana razjeda njegovu dušu, blagodat je potrebno tražiti kao izgubljeno skrovište, stezati i čuvati je u stalnoj borbi sa grijehom kojim odiše naša pala priroda, koja se nalazi pod uticajem mračnih sila. Metafizika grijeha - to je vječno demonsko izjednačavanje. Zato je grieh najveća nesreća i najveće zlo na zemlji.

Sokrat je rekao: "Upoznaj samog sebe"; ali bez obzira pa svoj veličanstveni um on nije mogao spoznati svoju vlastitu dušu i objašnjavao je grieh neznanjem koje se može savladati samovaspitanjem i učenjem. Ipak i sam Sokrat povrijedio je neutemeljenost takvog objašnjenja.

Samo blagodat Božija otkriva čovjeku užas vječite smrti. Zato su sveti, vidjeći čovječju prirodu i pad, oplakivali svoju dušu dan i noć. Savršene liberalne predstave o mogućnosti spasenja, to jest Bogoopštenja, bez blagodati Božije proizilaze od te iste duhovne laži, od nepoznavanja grijeha,

koji se ukorijenio u čovjeku, koji se uvukao u njegovu prirodu, koga može samo blagodat pobijediti. Ovi koji sebe nazivaju hrišćanskim mnogobošcima ponavljaju dogmati humanizma: "Čovjek - to zvuči gordo", ali "đavo" zvuči još gordije; zbog toga humanizam, koji stavlja čovjeka na mjesto Boga, pa kraju krajeva stavlja demona na mjesto čovjeka.

Gospod je uradio nešto čak više od stvaranja svijeta i sazdanja čovjeka. On je palog čovjeka zamijenio sobom. U ovome se desilo iskupljenje na metafizičkom planu. Ovdje se izmijenila duhovna situacija: demon je izgubio gospodarenje nad čovjekom i postao u odnosu njega vanjska sila; on ne može vladati nad Hrišćaninom, pošto poslije krštenja Hristos Sam nevidljivo boravi u čovjeku i u njegovom srcu caruje blagodat.

Carstvo Nebesko obećano je Crkvi. Crkva - to je predvorje Nebeskog Carstva, kao stepenište - trijem pred vratima Nebeskog Hrama. Crkva - to je polje blagodati bez koje se čovjeku nemoguće sjediniti sa Bogom- Ko nije u Crkvi taj ostaje sa svojom neizliječenom grešnom prirodom, a grijeh je centrifugalna sila, koja objedinjuje sve poroke. Znači, ko nije u Crkvi taj je u skrivenim dubinama svoje duše protiv Crkve. Samo blagodat Krštenja i Pričešća mogu izgnati tamni duh iz čovječijeg srca, svrgnuti satanu sa prjestola duše. Humanisti pak smatraju da za ovu silu i samom čovjeku ostaje samo da "zasuče rukave".

Mi smo govorili prvenstveno o čovjekovoj prirodi koja je jedinstvena za čitavo čovječanstvo, pa prema tome sama sobom čini rodovski pojam. Ali čovjek takođe predstavlja ličnost koju možemo uslovno, ali ne u potpunosti, tačno nazvati pojmom vrste u odnosu na prirodu. Ličnost vlada mogućnošću izbora zato ona može na svim etapama duhovnog puta primati blagodat, to jest potruditi se da se pokorava blagodati, ili da odbaci blagodat, suprotstavljajući joj se. Bez iskupljenja čovječije prirode od strane Spasitelja nemoguće je opštenje sa blagodaću. U tome je tajna spasenja.

Naći Boga i samog sebe

Spasti se - znači naći Boga i samoga sebe. Svaki čovjek je neponovljiva pojava, i u tome je izražena premudrost i ljepota Spasitelja. Neki smatraju spasenjem odricanje od sebe kao ličnosti i svoje posebnosti, kao rastakanje u nekakvoj zajedničkoj apstraktnoj ideji. To je zabluda.

Čovjek je dužan da se oslobodi - ne od sebe, već od tuđega u sebi, sačuvavši svoju ličnost i individualnost kao dar Božiji. Da je cilj stvaranja bio unifikacija i uopštenosti, onda je Gospod

mogao da nas stvori u obliku istih geometrijskih figura. Svaki čovjek ima neponovljivu tjelesnu strukturu. To je znak da svako ima i jedinstvenu dušu. U ovome nam se otkriva ljepota Božija, predstavljena ne u jednoobraznosti, već u mnogoobraznosti svoje tvorevine.

Čovjek treba naći sebe usred tuđega koje se ubacilo u njega, koje ga je opkolilo sa svih strana. A tuđe to je grijeh, strast i nemir. Ali na duhovnom putu često se susreće upravo sa takvim greškama: da bi se oslobodio trećeg i nanesenog (*mulja*) čovjek ruši ne samo grijeh već i sebe uništava i datu mu Bogom neponovljivost, svoju ličnosti, to jest lice svoje duše. Ovo liči na to, kao kad bi restaurator, mjesto da očisti sliku od čađi i prljavštine grundirao je i naslikao na toj istoj podlozi drugu sliku, uz sve to još neuspješno.

Čini nam se da postoje dvije opasnosti na duhovnom putu kada čovjek sakati sebe, svoj život kao pjevač koji pjeva tuđim glasom, - to je prinuđavanje, to je nasilje i imitiranje. Čovjek može oponašati primjerima iz knjiga ljude koje susreće kao apstraktne i idealne likove koje stvara u mašti, zaboravljajući pri tome da taj primjer - život drugog čovjeka, odraz druge ličnosti i druge individualnosti, apstraktni lik uvijek je sjedinjen sa raspaljenom maštom i nema prema nama konkretnu realnost. Ovo oponašanje drugoga tijesno je povezano sa uobražavanjem i zato postaje za dušu laž, ako je orjentisana na vanjštinu, a ne na duh. Mi uvijek ostajemo - mi, druga ličnost nećemo postati nikada, ali svoje "ja" možemo pokvariti i osakatiti, to jeste izgubiti svoj put. Mi moramo naći svoje "ja, zato čovjek, uzimajući u obzir iskustvo i primjer drugih, ne treba se poistovjećivati sa drugima, već izlaziti iz samog sebe, samo razlikovati šta je naše, a šta tuđe što je prisutno u našoj duši, a što je ubačeno. On mora da riješi zadatak - među linijama koje se isjeku da nađe svoj, a ne tuđi put. U služenju Bogu, u duhovnom životu važno je sačuvati svoju ličnost, a ne da smatra ličnim svijetom razne okolnosti, sujete - boju. Ako tako postupi u duhovnom životu, čovjek će postupati licemjerno, svrstaće se u neke ličnosti pročitanih knjiga, u neke ljude iz okruženja ili svoju sopstvenu maštu. Zato je ovdje veoma važio ni u kom slučaju ne izjednačavati se sa svojim strastima, privrženostima. sa svojom ohološću sa svojim neprirodnim stanjem, tako isto ne treba se identifikovati se svojom bolesnom maštom. Čovjek nalazi sebe boreći sa grijehom: on kao da se iskopava i izvlači to iz zemlje svojih strasti. Kako razlikovati glas grijeha i strasti od glasa čiste duše? Na glas grijeha srce, reaguje tužnim čuvstvom; ono ili čuti, pritajivši se ili jednoliko kuckajući stenje. Grijeh stiska čovječije srce i čini ga malim, uskim i sivim. Nekakva sjenka pada na čovjeka - sjenka dolazeće odmazde. Glas strasti je praćen čuvstvom naslade, um kao da zatvara svoje oči i ponire u tamu, a pažnja se sliva sa čuvstvom naslade, pije ga kao čašu sa opojnim slatkim napitkom. Po svome djelovanju naslada je uspavljivanje, poniranje u podsvijest, u proces, koji nema cilja, to jeste kada cilj postaje sam proces ili mutna radost nerava k krvi slična čudnom zadovoljstvu koje osjeća čovjek češući na svome tijelu lišaj ili ranu. Osobina strasti je gašenje uma. Suvišna privezanost prema nekome ili nečemu, misao da se ne može živjeti bez toga ("*drugoga*"), sve su to strasti. Čak više od toga, podsvjesno predmet strasti dobija za nas značenje samog božanstva. Slijeđenje ovom putu donosi čovjeku osjećaj mira, još kada djeluje blagodat, kada se skidaju sve suprotnosti, -čovjek doživljava veliki spokoj i unutrašnju slobodu. I još nešto - osjećaj radosti. Tuđi put rijetko da je radost. Duhovna radost se može dobiti i kod dubokog pokajanja čovjekovog. Ovdje nije riječ o emocionalnoj zemaljskoj radosti, već o miru srca, koji je ozaren toplim svjetlom. Kada blagodat govori u duši: "To je moje" - tu nema sumnji, a kada umjesto duha strasi govori: "To je moje" - onda u srcu niče sumnja i smušenost koji ga kolebaju i rastužuju. Ali strast svojom agresivnom

energijom guši tugu, potiskuje svijet od srca, kao psa od tuđeg dvorišta i prisiljavam razum da laže samom sebi.

Dakle, prvo, kako nam se čini, zlo -- to je vanjsko podražavanje primjerima, u kojima je uvijek prisutna glumačka igra. Čak kad bi ta igra bila povezana sa teškoćama koje dolaze do stepena podviga, i tada bi se takav podvig za dušu pokazao kao vanjski. Drugo - to je nasilje: nasilje mira (*po riječima asketa, običaj mira - to su uzavrele strasti*), nasilje koje dolazi od naših bliskih, koji žele da budemo slični njima.

Roditelji koji su dali život djeci, često na nivou podsvijesti hoće da žive u svojoj djeci; zato čine nasilje nad ličnošću svoga djeteta, koje nije kopija svojih roditelja već posebno biće. Protiv ovog nasilja potrebni su hrabrost i smirenje; uostalom, hrabrost i smirenje, pravilno shvaćeni, jedno su te isto. Smirenost bez hrabrosti pretvara se u plašljivost, kapitulaciju pred vanjskom silom. Hrabrost bez smirenosti pretvara se u drskost, želja da se na udarac odgovori udarcem.

Još jedan oblik nasilja dešava se zbog neiskustva duhovnih rukovodilaca- U duhovnom rukovođenju treba vladati sposobnošću da se može osjećati tuđa duša. Kao duhovni rukovodioci "naznačava se" količina pročitane literature, kako to ne čini čovjeka duhovnim nastavnikom. Za duhovnika je potrebna sposobnost intuicije, blagodat Duha Svetoga, da bi mogli vidjeti dušu svakog čovjeka, osjećati je, pomoći čovjeku da nađe samog sebe i svoj put. Duhovnik koji djeluje šablonski i šematski, kao psiholog unakažava svoju djecu. Čovječija duša dublja je i složenija od svih sistema i teorija. Duhovni otac mora da ovlada takvim pogledom koji vidi lice duše, kao da ulazi u drugu ličnost, vidi je iznutra, prima je na sebe. U dvije iste situacije za dvoje različitih ljudi on može ukazati, ne (*donijeti*) suprotne, odlike, na jedno isto pitanje dati različite odgovore. Neiskusni rukovodilac će se prisjećati da je čitao kod jednoga ili drugog Svetog Oca kao kad bi, uzimajući sa police naslijepo lijek i dajući ga čovjeku ne znajući od čega boluje. Ne može se postati duhovni rukovodilac po narudžbi, kao što se ne može postati pjesnik načitavši se stihova - to je dar Božiji, to je ta drevna harizma koja čeka u oslabljenom i skrivenom obliku, ali ipak još uvijek djeluje u savremenom nam crkvenom životu. Navešćemo još primjera: drugi neki neiskusni duhovnik može, biti sličan ljekaru koji, okruživši se priručnicima, ispisuje recept čak ne videći bolesnika i njegovu bolest. Biva i ovako: "duhovni rukovodilac" smatra da je dobivši sveštenički čin, dobio zajedno sa njim i garanciju bezuslovne ispravnosti svih savjeta, rješenje koje donosi, zato svoje savjete i uputstva pastvi on primjenjuje kao crkvenu tajnu. On obično ne čita nikakve duhovne knjige, smatrajući da su se rukopoloženjem već osvetile njegove misli. U besjedi takav čovjek nečim podsjeća na pijanca, koji je ubijeden da, ako on dodirne stub on će pasti -srušiti se. Stub se neće srušiti, ali on može veoma obogaljiti čovjeka koga sretne na njegovom putu. Ima "duhovnih rukovodilaca" koji podilaze strastima i željama duhovne djece, iz oholosti ili da bi izazvali kod njih sebi privrženost. Čovjek voli onoga ko opravdava njegove strasti. Postoje "starci" koji okupljaju duhovnu decu samo zato da bi ih poslali u svoj povrtnjak.

Duhovni rukovodilac, ako bude intuitivno osjećao duše svoje duhovne djece, najčešće će upadati u dvije krajnosti: ili će početi ispoljavati suvišnu opreznost, prepuštajući bolesti da se mirno razvija, a brojne rane trunu, ili - što je svojstveno neiskusnim ali odlučnim ljekarima - koji ne iskoristivši sva sredstva počnu odmah primjenjivati šok - terapiju i amputaciju.

Gospod je obdario svakoga čovjeka nekakvim talentom. To je veoma zgodna riječ: talenat je mjera zlata. Bog kao roditelj dao je svakom od ljudi u nasljedstvo posebne sposobnosti i određene sklonosti. Potrebno ih je samo naći, ne pogriješiti, ne promijeniti svojstveno svoju dušu za tuđe što će za čovjeka biti strano i beživotno. Čovjek ne treba da mijenja sebe za drugog. Jevanđelje - to je ličnost samoga Hrista Spasitelja. Ono je božansko i u isto vrijeme duboko čovječno. Zato će svaki čovjek naći u njemu samoga sebe. Jevanđeljske zapovijesti daju širinu i slobodu unutrašnjem životu. Zato je Hristos upozoravao Svoje učenike da ne zamjenjuju zapovijesti vanjskim pravilom, formulama života. Kada se ličnost i individualnost ne orijentišu na ideal Jevanđelja, nego se guše normalnim zakonima, tada postaje loša kopija. U ovome je principijelna razlika između Hrišćanstva koje oslikava ličnost u Bogu, i razuma koji smiješta čovjeka za čitav život u željezni steznik pravila, dozvola, zabrana. *Jevanđelje* je u svome univerzalizmu okrenuto ličnosti, a *Talmud*, na primjer je okrenut etnosu kao samostalnom subjektu i višoj vrijednosti. U islamskom fatalizmu ličnost je uslovljena, predodređena; ovdje caruje zakon neophodnosti. U hinduizmu i budizmu ličnost kao realnost uopšte ne postoji, ona je samo trenutni oblik nepostojećeg bića.

Pojmovi ličnosti i slobode su međusobno povezani. Hristos nam je otkrio neograničene unutrašnje prostore slobode, kao da novi horizonti smjenjuju jedan drugi kod vzdizanja (*uzdizanja*) naviše. To je mogućnost da se živi u zajednici sa likom i blagodati Božijim, koje je darovano čovjeku. To je mogućnost da se uz pomoć blagodati Božije spasi od ropstva grijeha, da se vrati sebi, a od sebe Bogu, da se ponovo učini i da se postane od duhovno intelektualne amebe bogopodobna ličnost.

Vjerujem li ja?

Postoje trenuci kada čovjek pred licem svoje savjesti pita samog sebe; (*iskreno*) govoreći, jesam li ja vjernik?

Posmatrajući svoj duhovni život kao slobodu, pa misli koje se vrte u (*pod*)svijesti, kao struje rijeke u vrtlogu ili uznemireni osinji roj, fiksirajući u svom srcu osjećaj stalne uznemirenosti od očekivanih nevolja i gubitaka, koje, kao nezvani gosti, stoje pred vratima; osjećajući stalnu želju da se dobije i strah da se izgubi, posmatrajući svoju izopačenu volju, koji vuče niskosti i podu - ja počinjem da sumnjam: jesam li ja vjernik?

Jesam li ja Hrišćanin ili ateist, koji dopušta postojanje Boga samo kao transcendentnog razuma, koji je stvorio svijet, a zatim ga prepustio samom sebi? Ja znam da je to tajni glas moralnoga duha, ali u to isto vrijeme moja duša pažljivo sluša kao Eva zmiju. Bog stalno daje mojoj duši svjedočanstva Svoga postojanja, dublja i tvrđa nego čak ona kojima dokazuje fakt svoga bitisanja. Potvrđuje to i svijet koji se prihvata organima naših čula. Ali zbog nečeg ova svjedočanstva koja se preživljavaju kao stvarna, a ne ostavljaju u srcu trag, koja su kao slova

napisana na vodi, tačnije, od njih ostaje samo smutno neodređeno sjećanje. Bog više puta za vrijeme čovjekovog života pokazuje ovome spoljašnje dokaze Svoga prisustva. Kada se zbog slabe čovječje pomoći čini da izlaza nema. On neočekivano mijenja bilo kakvu situaciju, kao da otvara vrata tamnice. On tiho govori duši: "Ja sam blizu tebe, ne boj se, samo vjeruj" ali poslije nekog vremena to se nesvesno zaboravi. I više od toga, tajni glas mu šapuće: To je sve samo podudaranje višega promisla nema, život je lanac slučajnosti, u kojem stalno igramo neku igru ". Dobijajući dokaze Božije pomoći čovjek ih začuđujuće lako gubi, kao da demon pljačka uspomene iz njegovog pamćenja, kao ptice koje isključaj zrna iz klasova pšenice. Sveti Oci su nas upozoravali na fatalni grijeh zaborava; među tri glavna uzroka pogibije duše oni su stavili zaborav, koji kao crna pelena zamotava čovjekov um i taj prestaje da vidi svjetlost. Sveti Oci nam zapovijedaju da treba da volimo Gospoda, zbog njegove blagodati i blagoslova, a mi naješće postupamo kao iscijeljeli gubavci, koji su pošli svojim putem, čak se i ne okrenuvši na Hrista.

Čudan paradoks: čovjek je u svom životu probao sve i zaboravio sve. Uostalom, sumnje o kojima ja govorim razlikuju se na spoznajnom nivou. Najčešće se one gnijezde u dubini duše, gdje strasti zaglušuju glas duha, gdje ja vidim skrivenu ljubav prema grijehu, tamno odvlačenje prema gordosti strasti, prema prahu i gnoju. Kroz strasti čovjek gubi mistički pokušaj Bogoopštenja. On prestaje da osjeća Boga u svojoj duši. Strast, to je ljubav prema demonu, koji izdiže u duši idola - praznoga unutra.

Čovjek može smatrati sebe vjernikom, to jeste "vjerovati u svoju vjeru" ali da u dubini srca ne bude takav. Obično u ekstremnim situacijama, kada se čovjek nađe na granici života i smrti, pokazuje se njegova suština, priroda; većina od nas u tom periodu traži zaštitu i spasenje u spoljašnjem i tek kad se uvjeri u svoju nemoć sjeti se Boga. Ovdje se Bog posmatra ne kao Tvorac i Promislitelj svijeta, već kao neka poslednja šansa. Opet psihološka zagonetka: zašto čovjek voli demona, koji ga kao lopov stalno vara i potkrađa? Ljude, nepravedne prema sebi čovjek smatra neprijateljima, a demona - svoga ubicu - prijateljem! Ovaj fenomen djelimično se može objasniti učenjem o praroditeljskom grijehu, koji je porazio - kako cjelokupno čovječanstvo, tako i svaku dušu. Zmije se gnijezde u srcima čovjeka - to su strasti; one zapovjednički traže hranu za sebe. Za lopove je potreban noćni mrak, i duša, sklona strastima, ona isključuje svjetlost duha, da ne vidi svoj bezobrazluk i pad, da bi se uvukla u svoje tamno podzemlje.

Ne mogu se uživati istovremeno blagodat i grijeh. Ruže ne rastu na đubretu. Kada volja i um sklapaju savez sa strastima onda se gubi osjećaj Bogoprisustva. Duša sama odustaje od jedinstva sa duhom i identifikuje sa svojim strastima i vanjskim svijetom, u tome nalazi hranu za svoje strasti. Prvorodni grijeh je porazio svijet kao polje zemaljskog postojanja čovječanstva, kao sistem uzajamnih odnosa kao atmosferu i središte u kome duša diše i raste već bolesna, od samoga svog rođenja. Svijet se više pretvara u steznik strasti, njegovo postojanje prelazi u prikrivenu agoniju. Bolest i bezumlje - pojedinačno i kolektivno - stvaraju svoje komplekse, izvrnute psihičke modele i sisteme. Prilagođavajući se svijetu. čovjek se uključuje u njega, postaje njegov dio. Ovdje se unutrašnje bezumlje čovječijeg uma sjedinjuje sa kolektivnim bezumljem svijeta, samo se može tako izraziti sa organizovanim bezumljem i organizovanim haosom. Čovjek zaboravlja iskustvo Bogoopštenja, ali čovjek zaboravlja takođe i iskustvo druženja sa svijetom. On lako zaboravlja da postoji Bog, ali takođe lako zaboravlja da je svijet čarobnjak i varalica i opet traži savez sa njim kao sa prijateljem. Svijet nikome ne može dati

sreću: kako vjericima tako i nevjericima. Samo vjernik osjeća dublje tugu, kada ga svijet zarobljava u njegovu mrežu strasti. A kod nevjernika ova tuga se manifestuje u gluhoj zlobi, nezadovoljstvu, dosadi, koje oni pokušavaju zaglušiti, vinom, bujicom vanjskih uticaja, tijelesnim i duševnim nasladama, kao da hoće da umanje bol od rane, ali neprestano je zagađujući.

Čovjekova duša se stalno nalazi u stanju uznemirenosti i napregnutosti. Raskorak između ostvarljive ili zamišljene želje i strogo realne stvarnosti primoravaju dušu da preživljava stalna razočarenja: jedni žele i ne mogu da dostignu željeno, drugi dostižu ono što su htjeli ali, ono se ne pokaže onakvim kakvim su ga zamišljali i oni traže novo, i ponovo, dobivši ga, ne bivaju srećniji.

Materijalno je uslov za postojanje duhovnog. Ali ako ono iz uslova pređe u cilj onda postaje zamka za dušu. Materija se u ovakvom slučaju pretvara u iluzionistu koji pokazuje na vanjskoj pozornici scene iz zamki bajke. Duša voli ovaj svijet. Ona se zaljubila u njega, kao što se čovjek nehotice može zaljubiti u lopovkinju i bludnicu. Ona ga čitavo vrijeme vara, zaražava prljavštinom njegovu krv, krade mu sve što on ima, a on ipak voli nju kao predmet svoje bolesne strasti.

Čovjekova volja je grehovna. Unutrašnji grijeh je solidaran sa vanjskim. Božija volja je svetinja, zato joj se protivi čitav svijet i čovječja duša. Božija volja je blago, ali to ne želi da zna čovjek poražen grijehom. Zato on laže Boga i sebe kada govori u molitvi: " neka bude volja Tvoja", - njegova tajna molitva je " neka bude volja moja". I pad i spasenje počinju od njihove volje. I tada imamo dva puta, "spasenja" - prvi, lakši i bezopasniji, - to je odbacivanje svoje volje, svoje predavanje poslušanju, potajno potčinjavanje sebe duhovnom rukovodiocu, kao kad bi čovjek sam predao. svoju volju, kao bludnog i neposlušnog roba, svome gospodaru, koji hoće da ga nauči i smiri.

Ima drugi put, naporan i težak: čovjek mora da misli o neizbježnoj smrti, o prolaznosti ovoga svijeta, da shvati da je sve ovdje nestalno, prolazno. Da nas svijet neprestano obmanjuje, da smo mi prvi neprijatelji svoji i da treba da se naučimo da ne želimo ništa vanjsko i svjetsko, već samo volju Božiju. Ovo nije budistička ravnodušnost u odnosu na svijet kao izjednačavanje dobra i zla, postojanja i nepostojanja, već vjera u to da je jedino istinsko blago u ovom životu praćenje volje Božije i strahopoštovanje pred Njegovim promislom.

Slijedeći prvi put mi dajemo svoju volju, slijedeći drugi, dužni smo je umrtviti. Mada bi tačnije bilo reći, treba da je umrtvimo i u jednom i u drugom slučaju. I u prvom i u drugom slučaju energija volje prelazi u oblast duha a sama volja se transformiše u ono što su Sveti Oci nazivali trezvenošću i bdenjem -hranjenjem svoga srca i koncentracije duše u molitvi. Duša mora da donese dramatičan izvod o tome šta je bogatstvo i siromaštvo, pobjeda i poraz, dug život ili rana smrt, izvršavanje ili neizvršavanje planova i želja - to nije ni dobro ni zlo, već određene okolnosti i situacije, i da je jedino i iskreno i dobro - Bog, a jedino zlo ono što stoji kao prepreka između duše i Boga.

Duša ovome i vjeruje i ne vjeruje. Ona protestuje i viče, i ovdje volja mora da prisili dušu da nasilno povjeruje kao što nasilno odučavaju pijanca od pića. Ovdje nije riječ o intelektualnom

nasilju nad dušom, već nasilju nad bolešću, to je borba za dušu čiji je jedini život Bog. Ako se uzme glavna zapovijest o volji Božijoj, onda ona glasi: volja Božija - svetost naša (up. 1. Sol. 4, 3), a svetost - to je prisustvo blagodati u duši. Ako se čovjek nauči da računa na Promisao Božiji, da vjeruje u Promisao Božiji, da voli promisao Božiji, onda će on sa zahvalnošću primati ono što mu šalje Bog i ono što drugi ljudi primaju kao bijedu i nesreću smatraće darom koji mi daje sam Gospod, naučiće se više cijeniti zemaljske jade - so koja ubija crve u njegovoj duši, nego zemaljske radosti u kojima se ovi crvi razmnožavaju i rastu, zarazujući dušu nekakvim bolesnim bavljenjem ovim svijetom. Da bi čovjek bio zaista srećan, njegov život mora biti smješten u riječ "slava Bogu za sve". On se mora odreći ovoga svijeta da bi dobio vječni svijet, on se mora odreći sebe da bi dobio samog sebe.

O molitvi

Najšira od svih zapovijesti koja obuhvata čitav duhovni život čovjeka, čije se ispunjenje treba pretvoriti u postojano stanje čovječje duše jeste - molitva. Nju je izrazio apostol Pavle u dvije riječi: stalno se moliti (1. Sol. 5, 17). Druge zapovijesti predstavljaju - ili posebne radnje, koje se vrše u određeno vrijeme, ili osjećanja, koja ne mogu biti stalna i neizmjenljiva. Čak ljubav prema Bogu mijenjala se kod podvižnika u periodima ohlađenja. Ovaj duhovni plamen čas je jarko gorio u njihovim srcima, čas se promisljeno skrivao u dubinama i tajnim skrovištima njihova duha.

Čovječja duša je po svojoj prirodi prosta, ali poslije pada u grijeh jedinstvo njenih snaga se narušava, one su došle u stanje bolesnog nesklada, odvojenosti, često se suprotstavljajući jedna drugoj. U molitvi dolazi do spajanja onih snaga, buđenja duha i okrenutosti onome što je Hristos nazvao "okom srca", prema Bogu.

Blagodat nadilazi grijehove i strasti, ali oni nastavljaju da žive i djeluju u čovječijoj duši čak u ono vrijeme, kada se čovjeku čini da se na krilima blagodati izdigao iznad grijehova i da već potpuno pripada Bogu. Vrijedi mu samo još nakratko potrošiti blagodat kao strasti, kao kad probuđene zvijeri ponovo počnu trzati svojim kandžama njegovo srce.

Molitva je svjetlost duše. Mračni se svjetlost i čovjek upada u mrak. On gubi osjećaj vječnosti, prestaje da vidi samog sebe. Bog postaje za njega ne živi Bog koga on osjeća svim svojim bićem,

već kao apstraktno-razumna ideja slična hladnoj i dalekoj svjetlosti zvijezde. Molitva je postala za nas neki vanjski dug koji mi uplaćujemo u određeno vrijeme i to trudeći se da umanjimo njegovu visinu ili da ga potpuno izbjegnemo. No, međutim potrebna je molitva koju daje Crkva, jer ona je sredstvo za dobijanje stalne molitve. U životu drevnih hrišćana molitva je služila kao stožer oko koga su se okupljali moralni koji nas i do danas poražavaju svojom veličinom. Molitva je za njih bila podzemni izvor koji stalno teče, koji je nevidljivo hranio njihova djela, misli i osjećanja. Molitva je za njih sila, ona nebeska vatra čiji odsjaji ozaruju vremenom i nas, kada čitamo djela podvižnika i Svetih Otaca. Zato izreke asketa koje su skupljene u paternike, proste su i kratke, ali zadivljujuće jasne i živopisne, pa vrše izuzetno dejstvo na ljudska srca.

Čovječanstvo se sve više udaljava od Boga. Nekada je bilo moguće podijeliti svijet na hrišćanski i paganski. Sad hrišćanski svijet više liči na ogromnu pustinju, gdje su se samo rijetke nekakvim čudom sačuvale male oaze i mjestimično ispod kamenja i pijeska probija se kao zakržljala trava.

Jedina sila, koja se može suprotstaviti ovoj pustinji koja guta sve, jeste molitva.

Svijet je prestao shvatati molitvu. On ili odbacuje molitvu (*najčešće trošeći snagu na mnoštvo nepotrebnih vanjskih djela*), ili gleda na nju kao na meditaciju sredstvo za određeno psihološko raspoloženje, to jest vrši je kao autohipnozu ili autosugestiju. I što je zaista strašno, taj svijet, koji je izgubio molitvu, izgubio je Boga...

Najopasnija stvar u duhovnom životu je kompromis. Kompromis stalno čini čovjeka farisejem, koji ima dva lica i dvije volje. Baš zbog kompromisa sa duhom svjetskim otežava naša duša i slabi naša duša. Svjetski duh veže čovjeka prema zemlji stotinama niti.

Šta je potrebno da bi se naučili molitvi? Prije svega molitvu treba smatrati najvažnijim poslom u svom životu, a sve ostalo - drugostepeno je. Potrebno je da sav naš život doprinosi molitvi. I to nije odricanje od spoljnog svijeta. Drevni hrišćani su savjesno ispunjavali svoje obaveze i rad, smatrajući ih služenjem Bogu, a ne ljudima. Smetnja je drugo - naš nepravilan odnos prema svijetu, ljudima i samima sebi. Anđeli se šalju da služe ljudima, ali oni ovim ne gube molitve. Molitva se gasi od našeg strasnog očaravajućeg srca u odnosu prema svijetu, njegovim djelima i pojavama, od naše totalne predanosti njima. Zato čovjek treba da omrzne ono što sprečava molitvu. Duša se sastoji od tri sile: uma, osjećanja i volje (*u drevnoj antropologiji: mišljenja, željenja i razdražljive sile*), i sve tri sile treba da učestvuju u molitvi.

Kao prepreka razuma u molitvi jeste njegova oholost. Oholost rađa vlastoljublje i uvjerenost u svoje snage. Dok je čovjek siguran u sebe onda on ne može da se moli. Njegova molitva se pretvara u naučeni monolog; Bog mu prestaje biti potreban. Um, koji se nada u sebe, odvaja se od Boga i pod dejstvom oholosti i strasti vlastoljublja, crpi: snagu u spoljašnjim znanjima kako bi obezbijedio podlogu za svoju veličinu. Ovdje se najavljuje radoznanost uma. Čovjek tovari na sebe nepotrebna znanja koja smatra svojim intelektualnim bogatstvom. Ova znanja hrane njegovu oholost, a sujeta stalno traži nova znanja. Takav čovjek liči na škrticu koji vuče sve sa ulice u svoju kuću. Njegova soba liči na gomilu smeća, njemu je teško disati i kretati se zbog starudije, ali umjesto da tu starudiju izbací, on skuplja još više nepotrebnu starudiju. Um, opterećen nepotrebnim znanjima, stečenim zbog sujete i neukrotive radoznanosti, vuče dušu

naniže. On je sličan ptici koja na krilima ima privezane olovne utege: ona hoće da uzleti ali ne može i samo bespomoćno puzi po zemlji.

Visoka molitvena stanja dostižu obično ljudi jednostavna uma i srca, ili pak oni koji smatraju svjetska znanja, koja su dobili, za prašinu i prah.

Čovjek mora da se odrekne nepotrebnih znanja da bi u duši imao slobodno ono prostranstvo u kome može djelovati blagodat. Lažna znanja su ispisana i obrisana tabla na kojoj je više nemoguće napisati i naslikati.

Mržnja prema lažnim znanjima i oholosti razuma otkriva pred čovjekom tajne vjere i duhovnu mudrost. Nepoznavanje spoljnog i prolaznog, onoga, što ne prelazi u vječnost postaje početak istinskog znanja duhovnog svijeta i puta prema njemu. A nepoznavanje onoga, što nije potrebno za spasenje što se odnosi samo na obično zemaljsko bitisanje postaje osnova na kojoj rastu cvjetovi duhovne mudrosti. Ptica, koja se izvuče iz mreže, slobodno uzlijeće gore, naviše. Um, oslobođen od suvišnih znanja, ulazi u onu unutrašnju mrežu, gdje u tami besjedi s Bogom.

Šta je potrebno uraditi da bi smanjili potok informacija koje nas neprestano opterećuju? Prvo - odreći se grešnog, javno štetnog, nepotrebnog, a zatim čak potrebno svesti na minimum, do najneophodnijeg; uz ovo kvalitet čovjekovog rada često popravljati, da bi umjesto mehaničkog pamćenja u njemu probudio stvaralački um, i dostigao umijeće da kroz malo dostigne mnogo.

Sledeći neprijatelj molitve je naslada koja iskušava čovjekova osjećanja. To je emocionalna provokacija kojoj je najviše podložna čovječja duša. Naslada - to je surogat sreće, demonski falsifikat, dozvan da sobom zamijeni duhovni rast koji je čovjek izgubio. Ono se završava teškim osjećanjem unutrašnje opustošenosti i pri tome što je intezivnija bila sama naslada tome će biti jače posljedice osjećanja gubitka. Poslije emocionalnog uspeha, koji preživi duša slijedi neka provala u duši - kao sjenka smrti. I to je najsigurniji znak toga da nam sada odvodi dušu od Boga - izvora života.

Savremena kultura sa nekim izuzecima, predstavlja kult naslada, ponekad u izuzetno ružnom obliku, a ponekad pod vanjskim privlačnim ličnim dobročinstvima. Strasno srce ne može biti čestica neba, ono postaje šaka zemlje. Srce, uprljano i oslabljeno nasladom ne samo da ne može da se moli, već se čak protivi molitvi, mrzi molitvu, kao što pas mrzi onoga koji pokušava da mu iščupa otrovan komad mesa. Takav čovjek ili sasvim bježi od molitve ili samo izgovara zvučne riječi kao sintagmu zvukova ne shvatajući kome se on obraća i šta traži, to jeste ostavlja od molitve samo vanjski oblik. Da bi se naučili molitvi treba zamrzeti nasladu kao svoga neprijatelja, odbacivati ono što izaziva strast, ma koliko to bilo teško kao po riječima Spasiteljvima, odsjeći sebi ruku ili izvadati oko za to da bi ušli u Carstvo Nebesko (Mt 5, 29 - 30). Svijet posebno žestoko štiti svoje pravo ha strast i nasladu, smatrajući to glavnim ciljem čovječjeg života. Upravo zato gotovo sva umjetnost se i bavi time da oblači raspadajući trup naslade u svilenu odjeću i zlatne ukrase.

Strasti se najčešće pobjeđuju jakim osjećajnim likovima, zbog toga kod molitve, kod pripreme za molitvu, likove, nakićene svjetskom umjetnošću i modernom književnošću, a takođe maštom i fantazijom moramo nemilosrdno izgoniti kao lopove koji su provalili u naš dom.

Molitva - to je ogledalo unutrašnjeg čovječanskog stanja. Molitva - to je sud nad čovjekovom dušom; da li je ona vjerna Bogu?

Treća sila duše - to je sila volje. Od nje zavisi čovjekova sposobnost da se koncentriše na potrebno i zaštititi um i srce od nepotrebnog. Ponekad je nazivaju odvažnošću duše. Volju slabi isto ono što slabi um i srce: mnogo znanja, prekomjerno starateljstvo i sujeta, zaboravljanje glavnog i primamljivost naslada. Osobine volje su odlučnost i trpljenje. U molitvi trodjelna duša postaje trojedina.

Bijela boja čini se posebno jarkom na crnoj podlozi. Duhovni svijet postaje posebno intenzivan u polju voljnog neznanja. Apostol Petar rekao je Hristu: Eto, mi smo ostavili sve i pošli smo za Tobom (Mt 19, 27); ostavili sve - to jest zemaljske običaje, zakone, pretpostavljanja i znanja; ostavili sve - to jest ostavili svoje čovječje pomisli i želje. Ići za Hristom - znači ići putem molitve koja prolazi kroz čovječje srce. Zato su se istinski sposobni moliti samo oni koji slično apostolima mogu reći: *evo mi smo ostavili sve i pošli za Tobom.*

Molitva - to je smrt i vaskrsenje. Ko ne umre za svijet, taj ne može vaskrsnuti za vječnost. Ko se ne odrekne sebe taj se ne može naći.

Blaženi su siromašni duhom

Drevni monasi su govorili da je Isusova molitva - skraćeno Jevanđelje; zato na svakoj stranici Jevanđelja kao da čutljivo diše i svijetli nevidljivom svjetlošću Isusova molitva.

Apostol Jovan Bogoslov rekao je da je cilj Jevanđelja otkriti ljudima da je Isus - Sin Božiji, da bi oni, vjerujući u NJega, imali u njemu život vječni (Jn 20, 31). Kroz Isusovu molitvu čovjekovo srce dobija svjedodžbu ne od knjige, ne od ljudi već od blagodatni da je Hristos stvorio Sin Božiji i samo je u NJemu život vječni. Sve zapovijesti Novog i Starog zavjeta mogu se otvoriti pred nama kao učenje o Isusovoj molitvi.

Prva zapovijest blaženstva glasi: "Blaženi su siromašni duhom" (Mt 5, 3). Duhovno siromaštvo - to je unutrašnje odricanje. Čovjek koji ju je primio odriče se od svojih iluzornih bogatstava, onoga, što toliko cijeni slijepi i stravstveni svijet. On se odriče privremenog i prolaznog, od onoga što postaje pljačka truljenja i smrti. On se oslobađa od svojih strasnih privrženosti, on ih sa bolom otkida od srca. On prestaje vjerovati svojim rasuđivanjima kao provjerenim lažima. NJegova duša liči na brod iz koga se za vrijeme oluje izbacuje sav nepotrebnii tovar, da ne bi potonuo i propao na dno sa svim dragocjenostima, koje su sakrivene u njegovoj utrobi; ili na borca, koji na megdan izlazi nag da ga protivnik ne bi mogao uhvatiti za odjeću i baciti na zemlju. Siromašan duhom je onaj koji se ne nada u sebe nego u Boga, ne u svoj razum, ne u svoje talente, ne u pomoć ljudi, već samo u promisao Božiju. Zato se on odriče ne samo svijeta nego i svetskih likova u svojoj duši, od pomisli koje kolebaju njegov um. Biti siromašan duhom znači imati svoje srce slobodno za Boga, Biti siromašan duhom znači odreći se od svega radi jednog i u tom jednom dobiti sve, Ali ako je za vanjsko, tjelesno siromaštvo dovoljno jedanput

razdati sve svoje imanje, onda je za duhovno siromaštvo potrebna stalna unutrašnja borba sa strastvenim likovima ovoga svijeta.

Čovjek nikad ne može ispuniti zapovjest do savršenstva - to je put koji nema kraja. Biti siromašan duhom - znači stajati umom sa molitvom kod svoga srca i proganjati pomisli koje se javljaju u njegovim dubinama. Biti siromašan duhom - znači služiti Bogu u tajni ćutljivog srca i imati ga siromašnim od pomisli ovoga svijeta. Spasavajući se od vlastitih pomisli, čovjek se spasava od demona tuge. Zato je siromašni duhom uvijek radostan. U srcu siromašnog duhom rađa se Isusova molitva. U srcu "bogatog" mislima makar one blistave - i uzvišene molitve se počinju mračiti i gasiti. Postoji blaženo siromaštvo - odreći se bogatstva stvarnog i mislenog Boga radi. Postoji drugo, satanino siromaštvo - izgubiti Samoga Boga; u ovom smislu siromaštvo su demoni: oni imaju sve osim Boga.

Veći dio naših pomisli usijava se u nas preko mračnih duhova. Zato odreći se od pomisli - znači dati svoje lažno imanje siromašnima - demonima, onima koji pune maštanjima našu strasnu dušu i naš gordi um. Oni koji postaju siromašni duhom po Bogu ne moraju ponovo nabavljati rastraćeno "bogatstvo", inače će to biti Sizifov posao: čovjek nosi kamen prema vrhu, ali on ispada iz ruku i ponovo se kotrlja. Siromašni duhom mora se odreći ne samo onoga što pobuđuje u duši strasti i otvoreno vuče prema grijehu, već i od svega onoga što nije od Boga: od svjetske umjetnosti i književnosti, od praznih priča, od igara i zabava od svake nepotrebne informacije. Čak i u čitanju duhovnih knjiga on mora da se ograničava, da ne bi otkinulo vrijeme i silu po najbolje - kod molitve - i nehotično razvio u sebi duhovno slastoljublje u nadmenost. Prosto čitanje duhovnih knjiga bez selekcije u svakodnevnom životu je falsifikat duhovnosti, laž, ono nepravedno bogastvo od koga i treba da se odrekne siromašni duhom. Duhovna znanja koja nijesu dobijena radom i krvlju i nijesu pretvorena u život čine čovjeka farisejem koji se ponosi poznavanjem *Tore* napamet. Kod siromašnih duhom čak i molitva ne mora biti mnogorečiva. Daleko više odgovara njegovom siromaštvu molitva kratka po obliku ali duga po vremenu. Siromašnom duhom nije potrebno mjesto i pjesnički opisivati svoje siromaštvo ili igrati dramu pred publikom, njemu je dovoljna jedna riječ - "pomozite"! Pravo siromaštvo, bilo da je duhovno ili tjelesno, malorečivo je. I zato ovo učenje o Isusovoj molitvi i o borbi sa pomislama koje su nam ostavili Sveti Odi po svojoj suštini, jeste otkrivanje i ispunjavane te prve zapovjesti: blaženi siromašni duhom.

U današnje vrijeme neki crkveni pisci pokušavaju da idu dalje i od Svetih Otaca, i "usavrše" tehniku Isusove molitve. Primjer ovome je opširan članak "o molitvi" mitropolita Antonija (*Bluma*). Ovdje su stavljeni u isti red prepodobni Serafim Sarovski, Franjo Asiški, Optinski starci i dr. Autor hoće da sintetički razmotri njihov opit, i neprimjetno silazi sa puta, koji su prokrčili Sveti Oci. Mitropolit Antonije piše o tome da poslije izgovaranja Isusove molitve ne treba nastavljati sa njenim ponavljanjem već oslušavati prema svojoj duši u ćutanju i potruditi se da u ovoj pauzi čuje odgovor od Boga. Po mišljenju mitropolita Antonija mi govorimo sa Bogom, ali ga ne slušamo - zato smo slični sabesjedniku koji poklanja pažnju samo svojim vlastitim riječima. Ovoj svojoj misli, Mitropolit pridaje prvostepeni značaj i saopštava da su mnogi iz njegove pastve, kojima se ranije nije davala Isusova molitva, poslije primanja Njegove metode osjećali oživljavanje molitve i interes prema njoj. "Ranije sam i ja u molitvi samo govorila, a sada slušam Boga" - sa zahvalnošću je saopštila mitropolitu jedna njegova duhovna kći. Šta se dešava pak u tako reformisanoj varijanti molitve? Ništa drugo nego spajanje i jednačenje molitve

sa meditacijom. Pauza ćutanja - to je meditativno posmatranje svoje vlastite podsvijesti, pri čemu se u njoj rađaju subjektivna preživljavanja i primaju se mučne predstave kao odgovor Boga. Samo očekivanje Božanskog odgovora nije lišeno okolnosti: ćovjek smatra da su kod njega stvoreni unutrašnji uslovi za to da bi glas Božiji zazvućao u njegovoj duši; on nastupa tako, kao da uzima telefonsku slušalicu, govori "halo" i sluša odgovor sa drugog kraja žice. Ovdje dolazi do gubitka onoga osnovnog za molitvu - osjećanja svoje nedostojnosti i grešnosti. Preživljavanja neoćišćene strasne duše postaju predmetom ćutljivog promatranja; oni se kultivišu, to jest vještaćki se pobuđuju pažnjom i interesom prema njima. Ovaj zapadni pijetizam u najboljem slućaju ćini ćovjeka gurmanom molitve, a u najgorem - vodi u prelest.

Ushićenje uma prema Bogu kod pravoslavnih podvižnika dešavalo se neoćekivano za njih; a ne metodski i planski, dešavalo se ćesto baš tada kada su se smatrali nedostojnim da sagledavaju nebesku visinu i samo su dozivali iz dubine srca: "Gospode, pomiluj me grešnoga", kada su se molili samo za jedno - za oproštaj svojih grehova. Ćovjek, koji se u molitvi obraća Bogu, nikada ne ostaje bez odgovora; taj odgovor je pomoć Božija u njegovom životu, posebno u njegovoj duhovnoj borbi. Ponekad se ćovjeku ćini da njegova molitva nije uslišena ali on se ne ispunjava onako kako hoće slijepac i strastven ćovjek, već po volji Božijoj, premudroj i blagoj. Ćuti ili vidjeti Boga u svom srcu, prizivajući Ga molitvom, kao zakletvom, ili zamišljanje Boga koji djeluje u našem srcu snagom svoga raspaljenog uobraženja - to znaći na samom početku skrenuti sa puta Bogoopštenja. Bog po svojoj ljubavi ne mođe se javiti duši ćovjeka koji je gord i strastan, pošto bi to bilo zlo, zato što bi to ućvrstilo takvog ćovjeka - u sablazni.

No Mitropolit je htio da sintetizuje opit istoćnih isihasta i zapadnih vizionara - pietista, htio je kao da ujedini istoćne i zapadne monahe u jedan manastir i kao rezultat stvori svoju posebnu "mistiku". U takvoj metodi teško je shvatiti šta je pauza: ćutanje između molitve, ili rijeći molitve između ćutljivoga osluškivanja prema svojoj duši u očekivanju "odgovora od Boga".

Svaka sinteza istine i laži pretvara se u nevjerovatnu laž. Greška u oblasti mistike rušilaćki se pojavila i u oblasti dogmatike. Zato, odgovarajući na pitanja studenata Moskovske Duhovne akademije, Mitropolit je priznao da on vjeruje u spasenje ljudi van hrišćanske vjere prema njihovim lićnim i moralnim zaslugama.

Siromašni duhom ne propagira u svojoj molitvi susrete sa Božanstvom, ozarenja i otkrovenja. On se nada samo jednome - milosrđu Božijem prema njemu, njemu posljednjem grešniku.

Sticanje blagodati

Spasenje - to je sticanje blagodati, one nevidljive sile Božije, čijim dejstvom se preobražava čovječja duša.

U blagodati je uvijek sve novo: ona je neiscrpna kao samo Božanstvo. Blagodat otkriva čovjeku tri viđenja. Prvo viđenje Božanskoga svijeta, koje postaje za njega kao unutrašnja očiglednost i unutrašnje viđenje svoga svijeta i nikad se ne manifestuje kao dvije jednake i identične slike. Blagodat otkriva duhovni svijet uvijek kao novo i neočekivano u različitim zapreminama i dubinama. To viđenje nema materijalni oblik, boja i crteža, ali u ono isto vrijeme to pije pustoš kao neki bezdani vakum, nije ista fizička zatamnjenost u kojoj se gubi čovječja duša - to je svijet drugih razmjera koji se otvara duši kao nevidljiva svjetlost, apsolutno suprotna fizičkoj svjetlosti, sa odsjajem plamena ili zraka sunca.

Drugo viđenje - to je vlastita čovjekova duša, unutrašnji ponor. Blagodat otkriva čovjeku njegovu dušu u njenoj izopačenosti grijehom, u prljavštini strasti, u njenom dubokom padu. Samo viđenje grijeha je početak iscjeljenja. Ovde je čudna i neshvatljiva antinomija: blagodat otkriva čovjekovom pogledu tamno dno njegovog srca, gdje se legu kao zmije strasti i u isto vrijeme čine njegovu dušu ljepšom kao da svlače sa nje prljave zakrpe i oblače je u bijelu vjenčanicu.

Treće viđenje, koje daje blagodat - to je viđenje svijeta koji nas okružuje. Čovjek vidi u svijetu isto ono što i u svojoj duši - njegovo otpadanje od Boga i tragove izgubljenog raja. I on počinje da voli ovaj pali svijet, ali već drugačijom nepristrasnom ljubavlju prema njemu sjedinjenom sa milošću, sa bolom o tome da su ljudi sami sebe gurnuli u more, potonuli, da su gluhi na poziv Boga. Blagodat otkriva čovjeku tragediju svijeta: on prepoznaje Božansku ljubav koju svijet ne prima. Blagodat otkriva čovjeku da je najstrašnija nesreća nepoznavanje Boga i vječna smrt, zato čovjek počinje na pravi način saosjećati sa onim koga je ranije smatrao svojim neprijateljima.

Blagodat uvijek čini novo. Ali Božije otkrivanje bilo je dato Crkvi, i zato tajne bogoslužjenja, molitve kao duhovni kanali blagodati imaju svoj oblik utvrđivan vjekovima. I ovdje je opet antinomija: u Jednima te istim oblicima pojanjem, obredima i molitvama čovjek mora i može naći nov sadržaj pošto su obredi i simboli koji uključuju čovjeka u svijet Beskonačnoga, gdje nema međa i granica za duhovno savršenstvo.

Uzećemo primjer: čovjekovom pogledu nebeski svod se čini kao ograničeni horizont: to je kao prava sfera ili kristalna kupola, koja ovjenčava zemlju; ipak u stvarnosti nebo ne samo da je bezgranično u svojim dubinama već uvijek i neponovljivo za čovjeka. Ako Hrišćanin bude pažljivo čitao crkvene molitve, onda će svaki put otkrivati u njima nešto novo i ranije nepoznato, pronicaće u njihov smisao, preživljavati na drugi način svaku riječ, čini će mu se da prvi put čita molitvu koju odavno zna napamet. Zbog toga su neki od svetih otaca i nazvali molitvu stvaralaštvom; samo, to je vlastito stvaralaštvo upućeno ne vani već svojoj vlastitoj duši. Molitva je spojena sa naporom. Naše lijeno tijelo i strasna duša joj se suprotstavljaju. Često ova borba biva napregnuta i mučna, čovjek se suprotstavlja svojoj paloj prirodi, svijetu, koji se uvlači u njega kroz pomisli i sablažnjive slike i demonskim silama koje pri popušanju Božijem muče

čovjeka, pune njegovo srce tugom i nepotrebnim strahom, mržnjom, a ponekad dovode do stanja potpune iznemoglosti.

Zbog toga je za pažljivu molitvu potreban podvig sličan beskrvnom mučenštvu. Ovdje je ponovo antinomija: u molitvi se spajaju bol i radost, borba i mir, rad i uteha. Molitva je svojevrsan ispit koji polaže čovjek pokazujući u stvarnosti kakav je njegov život. Ali pali čovječji egoizam želi nagradu bez truda i muljavi čovječiji um slaže se sa strastima -- prevariti Boga. To se dešava neprimijetno. Čovjek prestaje da shvata da molitvene riječi dobijaju životvornu snagu kada se one osmišljavaju umom i preživljavaju srcem. Moliti se rasijano kao u polusnu za tjelesnog čovjeka mnogo je lakše, i on počinje zamjenjivati molitvu jednostavnim izgovaranjem molitvenih riječi. Ovdje dolazi do raspada volje, uma i osjećanja koji su spojeni ako je molitva pažljiva. Um se puni pomislama kao nečistim životinjama, koje niko ne izgoni iz kuće, srce postaje gluho prema molitvi, (o)tvrdne kao kamen, na kome od molitvenih riječi ne ostaje ni traga. Volja se odvaja od razuma i srca, i počinje ličiti oslabljenoj struni koja ne može da daje zvuk. Između čovjeka i Boga stvara se nekakav nevidljivi zid. Čovjek počinje misliti da čitanje određenih riječi čini molitvu i teži prema konačnom cilju, prema posljednjoj riječi - "amin".

Ako takvome čovjeku kažete da se ne moli, već obmanjuje sebe i Boga, on će se uvrijediti i čak neće shvatiti zbog čega ga prekorijevaju. Suština farisejstva je vanjski ritual bez duhovnog sadržaja, blagočestiva poza pri praznom srcu. Čovjek postepeno zaboravlja na ona blagodatna stanja koja je preživio u prošlosti. Na molitvu počinje gledati kao pa neko vanjsko djelo, kao na jaram koji on mora da nosi, kao na porez koji on mora platiti. Ovim porezom postaje broj pročitanih stranica. Svjetlost molitve se gasi u čovjeku, zajedno s tim duhovni svijet postaje za njega dalek. Često se nereligiozni ljudi čude zašto neki vjernici, pravoslavni hrišćani, koji redovno posjećuju hram, ne mijenjaju se na bolje, ostaju pak isti, sa svojim nedostatcima i porocima. Najčešće to biva baš zato što su ovi hrišćani ugasili svoju vlastitu molitvu, zamijenili je samo nekim slovesnim oblikom, otprilike kao šuštanje suhom hartijom. Ako takvoga čovjeka upitate čemu se moli, teško da će moći odgovoriti. On neće da uloži čak ni tako mali napor koji je potreban da bi shvatio smisao onoga što je pročitano i onoga što se čuje, ne govoreći više o duhovnim preživljavanjima. Dešava se, da čovjek, završivši molitveni obred ne sjeća se da li je pročitao jutarnje ili večernje molitve ili nešto treće.

Ovdje se posebna opasnost krije za sveštenoslužitelje. Oni moraju da čitaju molitve "po narudžbi", bez obzira na zauzetost, umor, svoje duševno stanje; zato je velika sablazan za njih pročitati molitvu, a ne uključiti se u nju kako treba, ne pročitavši je srcem. Zato se i zahtijeva od sveštenika izuzetno veliki podvig biti uvijek iznutra pripremanje za molitvu, izvršavati svako vršenje službe kao svoje krvno djelo.

Obično oni, koji se mole nepažljivo i rasijano, postaju nepažljivima takođe i u odnosu prema izvršavanju zapovjesti Božijih, moralna strana hrišćanstva kao da prestaje postojati za njih. Oni prestaju da vide i osjećaju svoju grešnost. Slabi molitva, slabi pokajanje, a iza njih i duhovni život. Za vrijeme molitve u kući ili u hramu, analizirajući stalno svoje pomisli ili životne poslove, čovjek po završenju službe ili pravila zadovoljno govori sebi: "Ja sam se pomolio", uopšte ne pomišljajući da se on nalazio pred Bogom kao mrtvac.

Često lažna farisejska molitva razvije kod čovjeka posebnu gordost: on počinje osuđivati i učiti druge kao da je stekao na to pravo. I u svom životu ovakvi licemjerni, "molioci", bivaju uvredljivi, razdražljivi i zli pa zato vidjeći to nevjernici govore: "Ide u Crkvu, a živi gore od nas". Ovi ljudi ne shvataju da su duhovno prestali na pravi način prisustvovati u Crkvi. U hramu stoje samo njihova tijela kao grob duše, a um je zakopan, pogreben u svetskim brigama. Oni su opterećeni svojim maštama i planovima, gluvi i slijepi za ono što se dešava u pravom smislu u hramu, srce takvih ljudi je zatvoreno za blagodat koja treba da side za vrijeme bogoslužnja. Tačnije oni vide samo spoljašnjost hrama: kako je hram počišćen, ko je od poznatih došao danas na službu, kako su odjeveni; prilaze da ih pozdrave, saopštavaju i saznaju novosti, posmatraju lica, uzbuđuju se što su ih gurnuli, negoduju što je kod pjevača ružan sluh i zatim izlaze iz hrama, budući sigurni da su se pomolili i platili porez Bogu. Ovo stanje duhovnog samozadovoljstva i licemjerja može se nazvati malograđanskim farisejstvom.

Ali postoji drugi tip ljudi, koji hoće da se mole, ali njihova molitva se raspada kao kuća od pijeska; oni ulažu napor, ali ne čuju sopstvenu molitvu, slično kao kad se ne čuje glas iza zatvorenih vrata tamnice. To su ljudi koji su napunili svoju dušu i sjećanje vanjskim stvarima, kao što pune stvarima sobe, tako da postaje teško kretati se u njima i disati. To je kult znanja, to prekomjerno gutanje informacija kad um postaje debeo i malaksav, kao tijelo prežderano, kao utroba Gargantua, koji je progutao sve što se nalazilo na njegovom ogromnom stolu. Takvi ljudi žive u svijetu nagomilani informacijama, nepotrebnih nesistematičnih, tačno kao Puškin među otpadom koji je sakupljao. Um gubi svoju snagu pokušavajući da obradi ovaj materijal koji puni čovjeku pamet i guši njegove stvaralačke sposobnosti, ali on gotovo sav ostaje mrtva ruda. Duša, gušeći se u grudima, nakljkana je vanjskih znanjem, a ne može da se uzvisi nad zemnim. Zemlja je - stihija naučnika: oni mogu raspravljati o Bogu, ali kad se pokušaju moliti onda se najčešće pretvaraju u bespomoćne astmatičare.

Drugi kult je - kult emocija i preživljavanja. To su oni ljudi koji su zaokupljeni umjetnošću, oni žive u svijetu svojih maštanja, fantazija. Njihovo srce, napunjeno strastima, takođe je gluvo za molitvu. U hramu su oni utisnuti u svoja maštanja. Oni jadikuju da je na bogoslužnju malo efikasnosti. Ponekad se oni prihvataju da sastavljaju svoje molitve - onako, kako drugi pišu stihove, no ubrzo dolaze do zaključka da je u pozorištu duševni život ljepši, raznovrsniji i efikasniji.

Treći kult je - kult naslada na nivou osjećanja, u ovoj oblasti ovladava žeđ za seksom i krvi. Takvi ljudi gube ne samo duhovni već i duševni oblik. O ovoj vrsti ljudi nije zgodno govoriti u ovoj knjizi. Kod svinje su oči uvijek sa pogledom dolje. Ali nevolja je u tome što ovi ljudi često sebe smatraju hrišćanima. Šta reći o njihovoj molitvi? Oni se mole samo kada padaju sa stijene, ili kad im se pojavi zloćudni maligni tumor.

Dva vida bogopoznanja

Postoje dva vida bogopoznanja. Prvi vid - vidjeti Boga kroz svijet kao njegovog Stvoritelja i Promislitelja, koristiti razumna dobra svijeta i zahvalivši za njih Gospodu, uspinjati se od nižeg ka višem, postepeno izoštravajući, sublimirajući svoja osjećanja, vidjeti Tvorca u njegovoj

tvorevini i od sozerecanja tvorevine uzlaziti mislima prema Stvoritelju. Ovo je put zahvalnosti Bogu za život i ona blaga koja je On dao čovjeku. Drugi put je odbacivanje svijeta radi Boga.

U prvom slučaju psihološka usmjerenost je ovakva: svijet nas približava Tvorcu. Kroz njega kao kroz tamno staklo, mi vidimo zrake Božanske svjetlosti. Ovdje zemaljski život i kosmos treba da služe za našu dušu kao svojevrsan "Tramplin", kao prve stepenice prema bogoviđenju i bogosaznanju, mi moramo proslavljati Boga, sozercavajući moćno zvezdano nebo, livade, pokrivene ćilimom cvjetova, vidjeti u svakoj biljci Premudrost Božiju, gledati na sve postojeće, kao na hor koji slavi Boga već samim svojim postojanjem.

Druga usmjerenost je ovakva: svijet - to je prepreka između čovječije duše i Boga; ona priteže srce čovjeka kao sila zemljine teže - njegovo tijelo, svjetski život i kosmos gotovo da više liče na oblake koji sobom sakrivaju nebesno plavetnilo. Međutim, ako je Bog skriven u svemu kao u zagonetki, onda demonske sile djeluju otvoreno u svijetu. Pokušavajući poznati Boga kroz svijet mi se možemo naći u ulozi čovjeka, koji, budući da je prikovan lancima za zidove tamnice ipak pokušava naći izlaz iz nje. Suština druge usmjerenosti je što se Bog može naći ne u harmoniji zvijezda, ne u savršenstvu stvorenog, ne u veličini kosmosa - već u svome vlastitom srcu oslobodivši ga od moralnih i materijalnih likova. Bogopoznanje se predstavlja ne uznošenjem duše prema Bogu, već reanimacijom srca, njegovim očišćenjem od onoga što ne vodi Bogu. Ovdje nedostaje živom stepen stepenika, ovdje su samo dva pola: vječni život i vječna smrt. Bog kao jedino dobro - i demon kao jedino zlo. Bog kao jedini cilj, a ostalo - lažni ciljevi, to jest prepreke na putu, ka jedinom cilju. Tada se zvezdano nebo neće činiti kao himna Bogu, već pokrov koji leži između duše i Boga; ljepota cvjetova, savršenstvo stvorenja biće iluzija, koja odvodi putnika sa puta u dubinu živog pijeska u bezdano more pustinje, odakle nema povratka; doći će smrt - iščeznut će iluzija, nestaće bez traga svjetska ljepota, kao oblaci u naletu bure, i naslade će se pretvoriti u šaku rastopljenog pijeska za umirućega u pustinji koji je uzalud htio da se napije iz čistog vodopoja. Ovdje je spasenje u otuđenju sebe od svijeta, ono što nije Bog i što ne vodi Bogu - to nije moje.

Prvi vid bogopoznanja privlači ljude, on ne ruši obični tok života; drugi izgleda tuđi i grub; on prati neprekidne unutrašnje žrtve: pogledao čovjek na zeleno drvo i (*dobio*) osjetio neku nasladu od sozerecanja ljepote; lik zelenog drveta otklonio je njegove misli od Boga, u tom trenutku za njega je Bog postalo drvo; osjetio je on nasladu od sozerecanja njegove ljepote - znači u tom trenutku njegova duša nije bila žedna Boga, on je strahopoštovanje promijenio za nasladu, izgled drveta istovremeno odagnao je od unutrašnje molitve njegovu misao, osjećanje i volju i stvorio u njegovoj uobrazilji lažni lik ljepote. Ozarila je čovjeka, kao plamen svjetlosti, smjela blistava misao i on je evo već začaran bengalskim plamenovima svoga palog uma, on se isključio iz molitve, njegov sopstveni razum učinio mu se ako ne najjačim, onda bar moćnim i u njega (*razum*) je uložio nadu. Dopustio je čovjek u sebi želju za materijalnim i vidljivim, i u to vrijeme ugasila se u njemu ljubav prema Bogu, Bog je ostao na periferiji njegove spoznaje, kao da ga je iselio iz soba u sobičak uma.

Našalio se čovjek - i ovdje je provokacija protiv sopstvenog spasenja: on je stvorio lažni lik, tako što je postao tvorac lažnog svijeta, svijeta karikature, svijeta demona. Šalu najčešće ne rađa dobrota, već nešto sasvim suprotno: visoko ocjenjivanje i sadizam; ponižavajući čovjeka u šali,

mi pod izgovorom dobrodušne igre činimo zadovoljstvo svome drvenom srcu. Zbog toga šala isključuje čovjeka iz duhovnog života.

Razgnjevio se čovjek na bližnjeg - i poželio njegovo uništenje, ušao u jedno polje sa ubicama i dželatima, jer u gnjevu mi obično imitiramo ubistvo riječima. Sam pak gnjev dolazi od pohote koja živi u nama; ko se gnjevi taj je žedan naslada i voli svijet sa njegovim čarima.

Strast čovjeka čini idolopoklonikom. Strast daje predmetu svoga poklonjenja Božansko dostojanstvo, zato ona uvijek laže; jedan filosof je rekao: "Gdje je mnogo gline, tamo prave velike idole". Strast dovodi čovjeka do stanja duhovne paralize; ranije ili kasnije idol će pasti i razbiti se: on ima napravljene uši, ali ne čuje, ima ubačene od gline oči, ali ne vidi; idol koji smo mi stvorili je mrtav, on ništa ne može dati našem duhu.

Drugom vidu bogopoznanja svojstveno je izbjegavanje da čak razmišlja o Bogu. LJude koji su izabrali prvi njegov vid, bogoslovlje može dovesti do uzbuđenja, ljude - drugog vida - ono (*bogoslovlje*) skoro plaši, pošto su oni uvjereni da nijedna riječ nije dostojna Boga, da ni anđeoski ni čovječiji um ne mogu Ga izraziti; oni se nadaju da će Bog Sam otkriti Sebe tražeći Ga kroz pokajanje i molitvu i otkriće se ne u blistavom bogoslovlju, već u vanjskom bogoviđenju, već kao život samog srca.

Čovjek koji slijedi prvi put, razmišlja u svom srcu putem analogija, asocijacija, on gleda na svijet kao na bajku koja u sebi krije duhovni smisao a slijedeći druge - odbacuje misao, ako ona nije o Bogu ma koliko se ta misao činila korisnom i dobrom, čak i više od toga; on je odbacuje, čak ne ocijenivši dovoljno da ona nije o Bogu i ne vodi prema Bogu. Čitanje bogoslovskih knjiga izaziva razmišljanja, ocjene (*primjedbe*), potvrde i odricanja (*negiranja*), analizu i sintezu, zaključke itd. I to se prihvata kao odvlačenje od Boga, a ne kao privlačenje NJemu. Takvom čovjeku se čini da ako on počne bogosloviti onda će ličiti na onoga koji okrenuvši se od svoga živoga oca, stalno razgleda njegov lik na slici.

Drugi vid bogopoznanja i bogoviđenja zahvata jedno - obraćenost srca Bogu i borbe sa onim što smeta tome. Srce možemo uporediti sa ogledalom: da bi se u ogledalu odrazilo nebo potrebno ga je držati usmjerenog prema gore i očistiti od prašine i prljavštine, Može se na površini ogledala naslikati najljepša slika neba, ali pravog neba u njemu neće biti. Prvi daje prednost slici, drugi svjetlosti zraka. Um drugoga liči na ratnika koji stoji ispred vrata carske ložnice sa obnaženim mačem i onoga koji hoće da otvori ova vrata dočekuje oružjem, ne pitajući ko je taj čovjek i šta mu treba. Tako i um čovjeka koji traži Boga, mora da poražava pomisli koje dolaze spolja ili koje isplivavaju iz tamnih dubina njegove duše.

Laž duplira, mijenja realnost za laž, stvara falsifikovani "paralelni" svijet, otkida razum od srca, privlači njegovu pažnju na se. I zatim, poslije otrežnjenja, um se pokazuje povezan sa potrebom da pamti laž, koja ga (*okupira*) sablažnjava - dovodi u iskušenje da ponovo ne padne u te iste mreže i ne napravi nove. Srce pak, odvrćući se od laži u to isto vrijeme začuti, zatvara se, duh odlazi "u samog sebe", svjetlost duše se gasi. Zato je osnova religije i bogopoznanja -istina.

"Ne ubij"

Zvezdano nebo je stalni izvor nadahnuća za pjesnike i oduševljenosti za filozofe. Ono se nekako ne uklapa ni u sistem rima niti u sistem silogizama. Zvijezde - to su simboli vječnosti. Iskre noći, koje su se ukočile u letu, zrak je svjetlosti u nepreglednoj daljini kosmičkih prostranstava. Zvijezde - to su dijamantske oči kojima nebo gleda zemlju. Kada bi mi, ljudi, mogli upitati zvijezde, šta stalno i nepromjenljivo vide na zemlji, onda bi nam zvijezde odgovorile: "Na zemlji je postojano samo vrijeme i nepromjenljiva samo smrt, sve ostalo niče, mijenja se i nestaje, postojano je (*samo*) jedino samo nepostojanje svijeta, a nepromjenljiva njegova nepromjenljivost". Ako bi mi upitali zvijezde šta su one čudno našle na zemlji, onda bi one odgovorile: "Glupost ljudi, koji, znajući dosta o nepostojanosti vremena i smrti grade svoje kuće na tekućoj bujici rijeke i zaboravljaju na vječnost". Smrt je univerzalni fakat našeg postojanja, sa smrću se susrećemo svuda, ona prati život kao sjenka. Pa ipak, smrt ostaje za nas tajna, koje se plašimo i dodirnuti je. Čudan paradoks: mi vidimo svijet smrti svuda, i uprkos očiglednosti ne vjerujemo da ona postoji. Nama se čini da nijesmo u njenoj vlasti, da će njen nalet, koji ruši sve na svom putu, projuriti pored nas. Mi vidimo smrt, mi povremeno razmišljamo i govorimo o njoj i u to isto vrijeme, čak prolazeći pored groblja, mi u dubini svoga srca ne vjerujemo da ćemo nekad ležati u ekserima zakovanom sanduku pod slojem zemlje, da će naše tijelo biti podvrgnuto truljenju: oči će ispasti iz očnih duplji, mozak će isteći kroz nozdrve, tijelo će se pretvoriti u sukrvicu i grobni crvi će nas pretvoriti u zemlju od koje je i uzet čovjek.

Mi vidimo smrt svojih bliskih: jedan za drugim oni odlaze u nebitak - zemlju iz koje nema povratka, Ali u dubine duše ne vjerujemo da i nama predstoji takav isti put. Mi odgonimo tu misao od sebe: ona je suviše užasna za nas kao lik Gorgone. Taj malodušni strah pred smrću pretvara naš život u žalosnu igru sjenki. Kada smrt ipak dolazi, mi ispadamo nespremni za nju, pokažemo se u ulozi lažova koji su prevarili sami sebe.

Mi živimo u toku vremena. Vrijeme nam je dato kao neko nasljedstvo, kao očevo bogatstvo, ali ono ima svoju granicu. Svakim danom ono se topi i smanjuje. Mi mislimo da će vrijeme koje nam je dato uvijek biti u našoj svojini i zato ga sa pijanom grabežljivošću trošimo. Mi mislimo da je sve vrijeme još ispred nas, a kada dolazi smrt, onda vidimo, da se vrijeme završilo kao raspređeno klupče vune.

Zaboravljanje na neizbježnost smrti i konačnost vremena prikiva nas, kao ekserima za zemlju. I mi ćemo se u suštini dobrovoljno predati smrti, hvatajući se za privremeno, za ono što se zadržati ne može. Šesta zapovijed glasi: Ne ubij (Izl 20, 13). Ali mi je neprekidno narušavamo pošto neprekidno ubijamo vlastiti duh. Predavši sebe u vlast privremenoga nepostojanog, promjenjivog i na kraju krajeva smrtnoga, onoga što se nalazi pod vlašću truljenja, mi sami pak izvršavamo nad svojom dušom presudu. Zaboravivši na smrt mi zaboravljamo na vječnost i time se lišavamo vječnog života. I svaki dan potrošen uzalud je svakodnevno samoubistvo.

Sredinom vijeka bila je rasprostranjena slika pod nazivom *Ples smrti* u različitim varijantama. Na njoj smrt čas prati čovjeka kao lovac zvijer, čas se pojavljuje na svadbi, čas hoda po vrtu sa kosom u rukama ne birajući šta će posjeći do korijena: korov ili cvijeće, čas stoji kao organizator pira sa čašom u rukama među najjačim gostima, čas se nadnosi nad posteljину djeteta. Ali najomiljeniji siže bio je ples čovjeka u zagrljaju nevidljive za njega smrti u liku kostura. Čovjek

pleše među trupovima, ali na njegovom licu bezbrižan osmijeh - to je lik našeg života, privezan za zemlju. Sve su glasniji zvuci toga valcera smrti, sve se brže kreće zloslutni pir, sve jače smrt priteže čovjeka na grudi... i, najzad, odbacuje ga u gomilu trupova, kao što bacaju cjepanicu na gomilu drva. Naš život liči na igru sjenki na zidu. Gasi se svjetlost - nestaju sjenke.

Prvo ubistvo svoje duše - to je nevjerovanje u božanstvo. Ateizam i filosofija očajanja, to je bespomoćna želja da se ovekovječi zemaljski život, filosofija koja se pretvara u ugrušak mržnje prema Bogu. Ateizam je nelogičan. Ako je čovjek osuđen na smrt, onda on mora da isproba sve mogućnosti da izbjegne tu presudu. Kada kod čovjeka otkriju rak, onda on počinje tražiti posebne lijekove i ljekarije, on je spreman poći na kraj svijeta, ako čuje da ga tamo mogu izliječiti, on je spreman da proda sve što ima, samo da kupi sebi pravo na život koji će se ranije ili kasnije ipak završiti grobom. Sve svjetske brige i problemi izgledaju mu kao nekakve sitnice pred likom hobotnice smrti koji se upio u njegovo tijelo i (*sisu*) pije njegovu krv.

Ateizam uvjerava sebe da zagrobnog života nema, on kao da začepkuje uši kada mu govore o Bogu i vječnosti i sa nasladom se uvjerava da spasenje ne postoji. A samo ako bi čovjeku rekli da je u njegovom vrtu zakopano blago i treba samo poraditi lopatom da bi se našlo; onda bi se on potrudio da provjeri je li to istina, mada su šanse jedan naprema hiljadu da je to istina. Tako se sva ogromna književna produkcija ateista u sveukupnosti može kratko nazvati : "Uputstvo za samoubice".

Ali evo stvari još neshvatljivije i čudnije od ateizma; čovjek, vjerujući u Boga i osjetivši Njegovu blagodati u svojoj duši kao disanje vječnosti, produžava da živi tako, kao da Boga nema. Duša takvog čovjeka liči na nesrećnika, koji leži pod krhotinama srušene zgrade i gomilama zemlje. On hoće da baci sa sebe tu težinu ali ne može čak ni mrdnuti rukom. Mi ležimo pod krhotinama naših razrušenih planova i nada, mi smo sahranjeni pod zemaljske brige, mi hoćemo da se usavršimo ali naše strasti ponovo nas savijaju prema zemlji.

Da bi se bilo s Bogom treba se odreći od vanjskog viška, treba ostaviti samo neophodno. Kada čovjeka juri zvijer, onda čovjek, da bi lakše bježao, zbacuje sa sebe odjeću. A mi se plašimo rastati sa tovarom materijalnim i duševnim pa nosimo i nosimo na plećima tu tešku vreću...

Ovaj život nam je dat, da bi sjedinili svoje srce s Bogom, da bi ga napravili kao ne rukotvoreni hram Svetoga Duha. Ali mi od srca pravimo kavez za zvijeri ili korito za svinje. Kad nastupa smrt mi shvatamo da smo bili obmanuti, da je vječno samo nevidljivo, a vidljivo se pretvara u ništavilo: držeći se vidljivog mi smo se hvatali za pustoš. Vječan je čovječiji duh, ono na šta stalno zaboravljamo. Svako od nas je vidio lobanju, njene obnažene zube slične grimasi osmijeha. Može biti da je to lik toga - da se mrtvac smije nad vlastitim životom, smije se, vidjevši ono šta nas očekuje, ali dok je skriveno, smije se nad sobom i svojom sabraćom.

Zapovijest: "ne ubij", govori nam o tome da me bismo ubili život našeg duha, da ne bi ubili vrijeme koje nam je dato za spasenje, da ne bi ubili svoju dušu, zakopavši je u grobnicu strasti i zemnih briga, da ne bi izgubili (*tj. da se ne bi lišili*) nepromjenjive riznice, kojoj se dive čak i anđeli - ljubavi božanske prema čovjeku.

"Ne ubij" znači - izaberi život. Početak i završetak, izvor, sadržaj i savršenstvo života - to je Bog. Ako Boga nema, onda je svemu kraj, i život je samo trka osuđenoga prema vješalima. Ako postoji Bog, a on nam je otkrio veliko svoje Bitisanje, On hiljadu puta svjedoči svakoj duši, da On postoji blizu nje, onda svaki trenutak čovječijeg života, svaki otkucaj srca mora biti posvećen NJemu.

Bog jeste Duh, ali on nam je dao kao neki залог Svoje ime i tajne Crkve. Mistički život duše to je prebivanje u imenu Božijem: stalnoj molitvi. Kada se zaboravlja i iščezava molitva, tada čovjek odstupa od Boga.

Spasenje - to nije samo "lično" djelo pojedinog čovjeka. Kada čovjek stiče blagodat, onda on njenom tihom nevidljivom svjetlošću ozaruje i život drugih ljudi. Pored takvih ljudi zagrijavaju se duše. Od opštenja sa njima ljudi dobijaju snagu i unutrašnji mir. A čovjek, koji umire u grijesima, ispušta iz sebe tjelesni otrov.

Šesta zapovjest glasi: ne ubij, to jest izaberi život, a život - to je Bog, koji je sišao na zemlju i koji je primio smrt da bi nas učinio besmrtnim. Bog, koji je stvorio vasseljenu, hiljade svjetova, vrijeme i vječnost, čeka, da bi mi sami otkrili za NJega svoje srce.

Mojsije je završio svoju proročansku propovijed i posljednje zavještenje riječima: " Izrailju, ja sam položio preda te vatru i vodu, život i smrt, izaberi život, da bi živio ti i djeca tvoja" (Izl. 30, 19).

...Kada bi bilo moguće upitati zvijezde, koje, kao jata vatrene ptice lete sa istoka na zapad: "Šta ste najljepše vidjeli na zemlji?", onda bi zvijezde odgovorile: "Najljepše čovjekovo srce u kojem sija Božanskom svjetlošću ime Isusa Hrista".

Duh i duša

U savremenoj religioznoj literaturi stalno se miješaju dva različita pojma: "duh" i "duša", što dovodi do mnogih nejasnoća i nedoumica. Zato bismo se htjeli kratko zaustaviti na ovom pitanju.

Duh je oko duše, usmjeren prema vječnosti; duša - to su unutrašnje oči čovjeka usmjerene prema oblasti zemaljskog bitisanja u svim njegovim mnogostrukim aspektima.

Od manifestacija čovječijeg duha treba imenovati prije svega religiozno osjećanje kao sposobnost direktnog preživljavanja realizma duhovnog svijeta i intuitivnog pronicanja u metafizički svijet, to je osjećaj unutrašnje vjerodostojnosti duhovnog opita. On se budi, on se oživljava u čovjeku dejstvom blagodati; NJegov početak je pokajanje, a kraj ljubav.

Religiozno osjećanje prisutno je u čovjeku. Čovjek se razlikuje od životinja prije svega time što je on religiozno biće. Ovo osjećanje može biti izopačeno, kao što su izopačeni likovi na neravnoj površini ogledala, ono može biti potisnuto i ublaženo čovječijim strastima, on se može sakriti u dubinu podsvijesti, ali apsolutno nestati ne može. Druga manifestacija duha to je "unutrašnji

logos", to je spoznajna sila, koja djeluje na nivou ideja i suština. Treće - to je sposobnost promatranja upućenosti čovjeka prema Božanstvu, kada bogoopštenje postaje slobodni akt čovječje ličnosti. U samoj osnovici promatranja leže patnje kao sposobnost koncentracije sila duha na promatranom predmetu i reaktivna sila, koja štiti duh od vanjske agresije.

Duša ipak u sebi ima sledeće sile. Prva je razum i rasuđivanje. Ona se manifestuje dvojako - kroz leksično i živopisno mišljenje: ona ne proniče u suštinu stvari, ona je odvojena od duhovnog svijeta; ona izučava samo pojave i osobine. U palom stanju razuma ono postaje uzurpator Logosa i onih spoznajnih sila, koje su Sveti Oci nazvali umom. Duševni razum se proglasio kao jedinstveni instrument gnosisa, on pretenduje na rešenje metafizičkih pitanja koja leže iza granica njegovih mogućnosti, on se ubacio u oblast religije i hoće da bude tamo diktator. On gleda sebe kao na gospodara svijeta, smatra da su bezgranični njegova sila i moć, on je stvorio nauku i civilizaciju - tj. novu vavilonsku kulu. Odvojivši se od duha, čovječiji razum je postao glavni izvor gordosti - tajnog ili javnog bogoborstva. Kada ga, pak, osjeni blagodat, tada on vidi svoju mjeru i svoje granice i pokorava se duhovnim viđenjima. Tada on u ovom zemnom bivstvovanju vidi tvorevinu Božanske premudrosti, u materijalnom svijetu - ne samo uzročno-poslednične veze, već i simbole i likove duhovnog svijeta. Spojivši se sa Logosom on očituje njegova otkrovenja i proforističkoj (*vanjskoj*) riječi, duhovna znanja on dovodi u određene logičke sisteme kroz zemne likove, i otkriva sakriveno.

Druga sila duše je - želja. Odvojivši se od religioznog osjećanja, iz duhovnih preživljavanja ona se pretvara u požudu, težnju ka nasladi, u mračne strasti, izvitoperenu (*nestvarnu*) osjećajnost. Ova sila je najviše povrijeđena prethodnom. Razum, koji je ushićen svojim vidljivim uspjesima i dostignućima, nije postao car već rob požuda. Sjedinivši se kroz pokajanje sa duhovnim osjećanjem želja prestaje biti neviđena i impulsivna. Ona pomaže umu da teži prema dobru, ona vidi u ovom svijetu sjenke izgubljenog raja. Želja kao sila duše sjedinivši se kroz blagodat sa silama duha, pretvara se u nostalgiju za Božanskom ljepotom.

Treća sila duše kod Svetih Otaca naziva se osjetljivost. To je zaštitna sila duše. Ona treba da čuva dušu od zla i grijeha, kao imunološki sistem čovjeka -od inorodnog tijela. NJena najbolja manifestacija je sveta mržnja prema onome što razlučuje dušu od Boga, ipak, poslije pada u grijeh sila osjećanja okrenula se protiv onoga što ometa ispunjavanje strasnih želja; u ovome slučaju ova sila liči na mač, koji je dobijen da se štiti od neprijatelja, ali je duša ovaj mač okrenula protiv sebe i neprekidno nanosi njime sebi sve nove rane. Reaktivna sila, povrijeđena grijehom, ne manifestuje se kao očuvanje ličnosti, već kao potvrđivanje čovjekova egoizma, na vanjskom planu ona se manifestuje kao ogromna amplituda: od strane ljutnje i netrpeljivosti u porodičnom krugu (*sindrom sitnog bijesa*) do ljudskih katombi koje vrše tirani (*pir satane*). Raskorak između želje i mogućnosti izaziva i hrani osjećaj ljutnje i zlobe: čovjek prima sav svijet kao neprekidnu nepravdu u odnosu na njega, kao da se čitavo čovječanstvo dogovorilo da bi uznemiravalo njega. Takav čovjek liči na bombu napunjenu prljavštine, koja će, ako se neoprezno dodirne, eksplodirati. Ovaj osjećaj, pojačavajući se, može dovesti čoveka do strašnih duševnih stanja, izliti se u sadizam i nezadrživu težnju za ubijanjem.

Kada se kroz pokajanje i blagodat, razdraživa sila duše sjedini sa duhovnim osjećanjem obraćenosti prema Bogu, onda ona postaje dinamičko odricanje od grijeha, samokritičnosti,

mržnje prema demonu, osjetljivosti prema ubacivanju mračnih impulsa u čovječiju dušu, efikasnim oruđem u čišćenju srca od strasti.

U ovom pitanju sudarili su se međusobno Istok i Zapad. Istok jasno razgraničava oblast duha i duše, zapad ih stapa u duševni monizam. Osim toga zapadna antropologija govori o grijehopadu čovjeka samo kao o gubitku Božanske blagodati pri očuvanju prirodnog stanja duše. Za istočnu antropologiju grijehopad predstavlja dublju dramu u historiji svijeta: čovjek je ispao iz centra svoga života, na mjesto Boga on je stavio sebe. Bogoborački impuls raskinuvši savez čovjeka za njegovim Tvorcem, deformisao je samu čovječiju prirodu. Duh je postao odvojen od duše, budući da je odvojen od Boga, duševne sile su se takođe razišle među sobom: razum, osjećanje i volja čas se slažu, čas protivurječe jedno drugom. Zato je istočni asketizam borba za čovječje srce, zato istočni podvižnik ne vjeruje sebi, ne vjeruje svojoj duši, njegov je cilj pokoriti dušu duhu, a duh blagodati. Zato je osnova asketike Istoka - pokajanje, taj plač o grijesima koga ne shvata svijet, smatrajući ga slabošću, malodušnošću i bolesnom suzljivošću. Zapadni podvižnik počinje od oštrog izazova tamnim silama pakla, sa kojima je spreman boriti se, kao vitez sa gorostasima. Osnova ovoga podvižništva nije pokajanje, već čast i ljubav; ali kakva ljubav? ...

O Bogopoštenju i Bogoodbačenosti

Knjiga o Jovu i Pjesma nad pjesmama su najtajanstvenije knjige *Starog Zavjeta*.

Od tumačenja na *Knjigu o Jovu* može se sastaviti cijela biblioteka. Neka od njih se odlikuju visokim vrlinama i dubinom bogoslovske misli. Ipak kod onih, koji čitaju *Knjigu o Jovu* i njenu egzegezu ostaje osjećaj nekakve nejasne nedovoljnosti, osjećaj onoga da je ovdje nešto nedorečeno i nešto važno skriveno pod tekstom, kao pod vanjskom koricom knjige.

Crkveno predanje svjedoči da je ovu knjigu napisao car i prorok Solomon. Za nas je to izuzetno važno, ona je za nas nit Arijadne koja pokazuje put u podzemnom lavirintu gdje putnik, otvarajući jedna vrata, i, krećući se isprepletenim, kao čipke, hodnicima i stepicama, na kraju krajeva nađe se u ćorsokaku.

Prema našem mišljenju *Pjesma nad pjesmama* i *Knjiga o Jovu* - to je historija duše u dva stana: bogoopštenja i bogoodbačenosti. Što jača ljubav prema Bogu, time je strašnija misao o vječnom gubitku Boga; kada Bog postaje unutrašnji život čovjeka, onda se prekida bogoopštenje i čak samo strah da se izgubi, pretvaraju mu se u pakao, nepoznat svijetu.

Knjiga o Jovu i Pjesma nad pjesmama to su dva pola religioznog života, i između njih leži polje strašnog napora. To je proživljavanje duše, koja sozercava u svom postojećem stanju i perspektivi vječnosti raja i pakla. Na početku knjige govori se o pravednom životu Jova, ali to je vanjski, gornji sloj, najosnovnije je da je njegova duša bila zaokupljena ljubavlju prema Bogu, slično Sulamiki iz *Pjesme nad pjesmama*. Prema drevnim tumačenjima, pod likovima mladoženje i nevjeste u *Pjesmi nad pjesmama* podrazumjevaju se Božastvo i čovječija duša. U ovoj knjizi postoji sledeća epizoda: noću mladoženja doziva kroz vrata svoju nevjestu, on odugovlači na svojoj ložnici, a kada otvori vrata dvorištna, onda vidi da tamo već nikoga nema.

Ona u tuzi traži svoga mladoženju po ulicama i trgovima grada. Noćne straže je hvataju, svlače je, tuku i on se jedva otima iz njihovih ruku. Egzegeti vide u ovom iskušenju nevjeste. Noć patnje i uvrede, odlazak mladoženje - bogoodbačenost, zguljen, svučen, odbačen -znak gubitka svega vidljivog, borba sa mračnim silama, koje vrebaju dušu, rane i poniženja, koje trpi zbog njih duša ali najstrašnija muka za nevjestu to je pomisao da ju je mladoženja prestao voljeti i da ju je ostavio zauvijek.

Kad čitamo *Knjigu o Jovu* nas zadivljuje nerazumljivi psihološki kontrast: Jov, hrabro i muževno kao mučenik koji je primio iskušenja koja su mu poslata, počeo je odjednom da proklinje svoj život, da ropće i da se pravda pred Bogom. Najgore što je moglo da ga zadesi već se zbililo, šta još treba da izgubi Jov, zašto ne primiti smrt s molitvom na usnama, kao što su primali prevednici i proroci? Zašto je ovaj spor čovjeka sa Bogom morao ući kao nerazumljiva pouka u Bibliju? Neki tumači da bi "opravдали" Jova "trude se da pripisu njegovim prijateljima, koji besjede sa njim, formalni, pravni i čak pragmatički odnos prema Božanstvu. Ali nama se takvi zaključci čine tendenciozni i da uopšte ne proizilaze iz teksta. Naprotiv, govori Jovovih prijatelja su uzvišeni i prekrasni, bilo koji savremeni bogoslov mogao bi samo pozavidjeti orlovskom letu njihovog bogomišlja i ljepote likova i poređenja koje su oni upotrijebili nadahnutom religioznom poetičnošću njihovih riječi; oni su oduševljeni nadom u milosrđe Božije i baš zato ubjeđuju i umoljavaju Jova da prinese Bogu pokajanje, da bi se udostojio oprostaja. Jov im odgovara, ali se stvara utisak da on ne shvata, kao da ih ne čuje svojim srcem, da on, Jov i njegovi prijatelji stoje na dvije duhovne površine, razdvojene ogromnim rastojanjem.

Oci su rekli: "Blažen je onaj ko čita *Pjesmu nad pjesmom* - on je ušao u oltar hrama, ako je shvatio njegov tajanstveni smisao". Car Solomon je u svojoj mladosti preživio visoka stanja bogoopštenja i bogoviđenja. *Pjesma nad pjesmama* - to je proročanstvo, ali u isto vrijeme i otkrivenje koje je sam preživio. Ipak je bogoopštenje ovoga blistavog izrailjskog cara bilo tragično i neočekivano prekinuto. Biblija škrto i nejasno govori o tome šta je iskrvarilo Solomonovo srce (3. Car 11, 3). Poslije izgradnje hrama Jahve-ovog, koji su nazvali svjetskim čudom i ljepotom (*Izrailja*) Jerusalima, Solomon je podigao idolske neznabožačke hramove za svoje žene - strankinje i sam je prisustvovao demonskim ritualima. Sada je od takođe iskustveno -očigledno preživio stvarnu bogoostavljenost, u životu gubitak blagodati. Ako bi s njega skinuli carski vijenac i učinili od njega posljednjeg roba u vlastitoj njegovoj kući onda bi i to bila sitnica pred mukama duše, koja je izgubila najveću od riznica i, sjećajući se svoje predašnje ljubavi, gori dan i noć u crnom plamenu.

Prema predanju, car Solomon se duboko pokajao pred Bogom i bilo mu je oprašteno. Tugom ovoga pokajanja i tihom mekanom svjetlošću Božanskog opraštenja ozarena je druga Solomonova knjiga - *Eklizijasta*, kao njegovo pre-smrtno zavještanje. Ova knjiga liči na posljednje zrake sunca koje zalazi za horizont. Dakle, Solomon je preživio visinu bogoopštenja, koja se u *Pjesmi nad pjesmama* upoređuje sa penjanjem na vrh Livana, i dubinu bogoostavljenosti koju je spoznao prije Solomona možda samo Adam.

Daleko smo od pomisli da je Jov lik samog Solomona. Ali hoćemo da kažemo da je on bio naročito blizak Solomonovoj duši kroz unutrašnja preživljavanja, nama nedostupna.

U životu Jova mi vidimo tri perioda: period kada je on zauzimao visok položaj u svojoj zemlji (*u crkvenoj himnografiji njega su nazivali carem*); period iskušenja: gubitak djece, imanja, guba (*lepra*), progon iz grada i, najzad bogoostavljenost; i treći: završni period - vrijeme nagrade za pravednost i vjernost u iskušenjima.

U životu Solomona mi takođe možemo istaći tri perioda: blistavi početak carovanja, kada je Solomon kao što se može vidjeti u *Psalmima*, predstavljao simbolički lik Mesije po svojoj svetosti i mudrosti, vrijeme gradnje hrama u Jerusalemu, kada se on uspinjao stepenicama duhovnog hrama prema višim sozercanjima i ozarenjima, kada je njegovo srce pjevalo pjesmu nad pjesmama. Drugi period - smrt prije smrti, otpadanje od Jahvea, gubitak onoga, koga je on volio najviše na svijetu. Pet stoljeća prije Solomona prorok Valaam je rekao: "Prorok pada ali oči njegove vide" (24, 4). Solomon je u svojoj bogoostavljenosti vidio sebe pokrivenog naslagama gube, dušu poraženu grijehom koja se razlaže, kao trup, vidio je posljedice svoje izdaje Boga: carstvo iskidano, slično odjeći na dijelove, dvanaest plemena koja su mačeve okrenuli jedni na druge, razrušeni Jerusalemu i pepeo na mjestu gdje je stajao hram koji je on sagradio. To je bilo siromaštvo strašnije od bijede Jova. Solomon je, sjedeći na zlatnom tronu, vidio izgubljeno carstvo, narod koji umire od gladi i Jerusalemu spaljen grijehom njegovih careva.

U svom veleljepnom dvorcu, koji se takmičio sa dvorcima Egipta i Vavilona, on je preživljavao ono, što Jov na gomili smeća, koji su zbacivali sa zidova tvrđave - Jov, koga su živa jeli crvi. To, nijesu bile fizičke muke već užas bogoostavljenosti. Najniže je pao prvoanđeo, onaj koji je bio najbliže Prestolu Božijem. Prema mitskoj visini *Pjesmu nad pjesmama* možemo u likovima zamisliti kao jamu bezdanicu, na čije je dno pao prorok koji je izdao Boga. Kakve je snage bilo potrebno pokajanje da bi se Solomon ponovo mogao roditi, da bi orao koji se pretvorio u crva, ponovo dobio svoja krila? *Sveto Pismo* o tome čuva tajnu ali ćutljivi vapaj Solomonove duše, kao sijevanje noćnih munja ozaruje stranice Knjige o Jovu. Ovdje nema pozajmica, osim jedne te iste tragedije bogoostavljenosti, mada njeni uzroci nijesu isti. Ovdje je blizina duhovnih preživljavanja. Sveti Jovan Zlatousti kaže: "Sa Hristom je u paklu dobro". Ovdje je pakao predstavljen kao nešto vanjsko u odnosu na dušu čovjeka, kao mjesto sveukupnosti patnji, koje može iskusiti čovjek, čija duša uz sve to pripada Hristu.

Jov je živio u ljubavi s Bogom, ta ljubav je bila sakrivena tajna njegovog srca, za koju nijesu mogli znati čak ni njegovi prijatelji: shvatati je može samo onaj koji ju je sam preživio. Prve udare Jov je primio nepokolebljivo, kao stijena nalete bure, ili stijena udar strašnih talasa. Jov je bio usred svijeta samac, kao što su usamljeni svi koji vole Boga, no izgubivši sve i sva, on je u svom srcu ostao s Bogom, kao moreplovac, izgubivši brod i putnike ipak je sačuvao dragocjeni kamen radi koga je on preduzeo svoje dalje putovanje. Ali je zatim uslijedilo strašnije iskušenje, unutrašnje, koji nisu vidjeli drugi - to je bogoostavljenost ili strah pred bogoostavljenošću. Šta je bogoostavljenost teško nam je shvatiti, kao što je teško shvatiti šta je to paklena muka.

Pjesma nad pjesmama daje nam neki ključ za tajnu, mada kao njene mučne nejasne sjenke; u njoj se ljubav Boga i duše upoređuje sa ljubavlju mladoženje i nevjeste. Sav život usredsređen za nevjestu njenom mladoženji, ona mu je dala svo svoje srce bez ostatka i odjednom vidi da je mladoženja napušta i možda zauvijek.

Tada se njena ljubav pretvara u krik bola, ona govori: "Zašto si prestao da me voliš, šta sam ti uradila, zašto me ostavljaš?" i to nije samoopravdanje. To je bol i krik srca. Govor Jova - krik je duše, uvrijeđene bolom ljubavi, užas rastanka sa voljenim bez koga je smrt bolja od života. Mi vidimo kako Jov traži odgovor: Zašto je Bog stavio njega na dno ponora, pred prijetnjom vječnog rastanka? Ali ne traži on toliko odgovor i objašnjenja koliko Samog Boga, bez Koga ne može da živi. . .

Jov ne negira svoj grijeh kao nešto prisutno kod svih ljudi uopšte, ali on ne nalazi u sebi onoga grijeha koji bi mogao prekinuti ovo mistično, bogoopštenje, ljubav Božija najzad od njega. Ne nalazi da se može povratiti izgubljeno njegovim trudom. On bi htio da vidi svoj grijeh i prestup da bi ga bilo kojom žrtvom iskupio; on ih traži pošteno i mučenički, ali ne nalazi, baš kao što ne nalazi grijeha koji bi prevagnuo raniju ljubav Boga prema njemu, a lagati živome Bogu on ne može. No stavivši masku, čak masku smirenja, bez nje je nemoguće vidjeti lice Boga. Ovdje je poseban metafizički tragizam: ne košmar Solomonovog pada u grijeh, već tragizam lične pravednosti, u suštini bezizlazan, jer Jov ne može žrtvovati pravdu radi ljubavi i ljubav radi pravde. Jov je junački izdržao najteža iskušenja kao dokaz svoje ljubavi prema Bogu, ali sada u novom unutrašnjem preživljavanju bogoostavljenosti ili pred njenim užasom ova ista iskušenja mogla su mu se učiniti kao ohlađenje božanske ljubavi prema njemu, ovo podnijeti on već nije mogao. Zato su riječi Jova -bezumlje ljubavi, to je plač Sulamite kod njenog rastanka sa mladoženjom. Velika tuga i velika radost su ćutljivi, zato su riječi prijatelja, ma koliko bile divne samo opteretile Jova. Sulamitu ne mogu utješiti njene drugarice već lice mladoženje. Ugledavši ga, Sulamita zaboravlja sve - i govor svojih drugarica i svoje suze i samu sebe. Dešava se teofanija - Bog se javio Jovu. "Ja sam čuo NJega, a sada Ga vidim". (Jov 42, 5), govori pravednik. To je Bogojavljenje, ne odgovor na riječi Jova, već na ljubav njegova srca. Bog mu se javio - ne s tim da razriješi nedoumice u svjetlosti Božanstva, ako su nestale bez traga, kao sjenke, već da uvjeri Jova u svoju vječnu ljubav, to je novo Bogojavljenje - odgovor na ova mučenička pitanja Jova, odgovor Boga: " Ja sam s tobom". Gubavac Jov sjedi na đubrištu, ali Bog nevidljivo prebiva sa njim. I zato mu se to mjesto čini kao tron, lepra - carska odjeća, a crvi zlatni ukrasi na njemu. Jov u ćutnji pažljivo sluša Boga.

Gospod iscjeljuje Jova, vraća mu bogatstvo, produžuje njegov život, ali to sve je samo svjedočanstvo da su se vanjska iskušenja svršila. Sve milosti date su brzo ne toliko za samog Jova, koliko za pravednike prijatelje da bi se oni uvjerali u njegovu važnost.

Gospod govori Jovovim prijateljima, da trže njegove molitve za sebe pošto je Jov pravedniji od njih. U čemu se sastojao grijeh Jovovih prijatelja? To je bio više grijeh ne kao prestup, već kao nesavršenstvo: jelen ne treba pokazivati put orlu koji leti nebom; jelen može prolaziti kroz šumski čestar i gore, ali orao ih lako prelijeće. Jovovi prijatelji sa njihovom idejom pravednosti i uzvraćanja nisu mogli shvatiti kako jedan poriv ljubavi pred Bogom može biti dragocjeniji od vanjske pravednosti, pravednosti zakona. I zato ova kazna treba da im pokaže njihovo nesavršenstvo u najglavnijem i otkrije im tajnu u Jova.

Jedan egzegeta je rekao: "*Knjigu o Jovu* treba čitati kroz suze". Mi bismo dodali: ne kroz suze o Jovu, već o nama samima, o tome kako je u poređenju sa ozarenom plamenom dušom Jova, mračna i prazna naša duša.

Religiozna osjećanja inteligencije

Mistika - to je ljubav čovječje duše prema Živome i Ličnosnome Bogu. U mistici nema zakona pošto se ljubav javlja duši kao beskonačna unutarnja sloboda, tamo nema uzročno-posljedičnih veza, tamo se Bog prima kao jedini život, a gubitak Boga - kao smrt. Magija je pokušaj da se odrede zakoni duhovnog svijeta i kroz znanje tih zakona, uključujući sebe u asocijativne simbole, brojeve i imena, imati mogućnost uticaja na duhovni mir. Prema stilu mišljenja, magija je bliža od mistike pameti naučnika, i zato su mnogi od njih padali u magizam, na primjer, Kruks, Faradej, Butlerov, Florenski i dr. Oni su htjeli da izuče i klasifikuju u skladu sa naviknutim za njih istinite naučne spoznaje fenomene duhovnog svijeta i kao rezultat toga našli su se u zarobljeništvu okultno-demonskog svijeta. Drugi naučnici, racionalisti, stapali su Božanstvo sa svijetom, njihova religija je bila vjera u razumnost vaseljene, u nadahnutost same materije, strahopoštovanje pred nepoznatim; dugim riječima, pred samim stvaralačkim procesom spoznanja. Prema mišljenju Ajnštajna, biti naučnik jeste umjeti se diviti. Ovdje se religiozno osjećanje zamjenjuje sa individualnim nadahnućem traženja.

Kod naučnika, koji su više umjetničke prirode, religiozno osjećanje se zamijenilo ushićenjem, ustrojstvom i pojavama vidljivog svijeta sa elementima estetskog preživljavanja: Bog, svijet i ja - to je jedno. To je javni ili sakriveni panteizam. Tako na primjer, Tejar de Šarpjen, istaknuti naučnik, paleontolog i sveštenik - Jezuita, opisuje slučaj kada se nalazio u ekspediciji: nije imao vina i hljeba za obavljanje mise, pa je ranim jutrom, popevši se na brežuljak utonuo u sozercanje prirode i zoru kao liturgiju, a izlazak sunca shvatio kao javljanje Hrista i tajnu Pričešća. Ovdje se jasno briše granica između Crkve i svijeta, Božanstva i njegove tvorevine, sakralne i proforističke vanjske. Za takve ljude sav kosmos je liturgijski organizam. Misija Crkve je produhovljenje vaseljene, a ovdje samu Crkvu rastaču i kao da je tope u haosu neosvećenog.

Obično takvi naučnici unose u religiju duh sekularizacije. Gordi um govori: "Ili Boga nema, ili ako On postoji, ja sam NJegov dio. Naučnicima su upućene riječi Spasitelja: "Ako hoćeš savršen da budeš, idi i prodaj imanje svoje siromasima i hajde za mnom" (Mt 19, 21). Čuvši ove riječi, mladić se rastužio i otišao od Hrista. Najamnik treba ne samo da uči, već što je daleko teže - da ponovo uči. Tako, na primjer, prepodobni Arsenije Veliki, najobrazovaniji čovjek koga je car izabrao za vaspitača svoje djece, govorio je da ne zna čak ni azbuku one mudrosti kojom vladaju monasi u pustinji.

Malo izdvojeno među naučnicima stoje psiholozi; oni bolje od drugih shvataju nemoć nauke da objasni psihu čovjeka materijalnim faktorima, a u isto vrijeme, oni koji smatraju sebe vjernicima, prihvataju religiju kroz prizmu psihologije. Za njih je religija određen program u koga čovjek treba da se uključi, a molitva, nešto slično autotreningu, autosugestiji; njenu vrijednost ne negiraju, ali suštinu ne shvataju, duhovni svijet kao svijet drugih bića i duhovne supstance za njih praktično ne postoje, Religija je za njih optimalno psihičko stanje, dobar način samozaštite od stresova i potresa, izvor trpljenja, nada za vrijeme bolesti, mir u času smrti, a gdje je živi Bog - neizvjesno je. Zato su neki od takvih psihologa skloni da gledaju na religiju i njene zapovijesti,

obrede i rituale kao na lijek posebno potreban za slabu, poremećenu psihu, i religija se primjenjuje u svezi sa takvim pojavama kao što su psihoanaliza, hipnoza i meditacija.

Neki od njih idu još dalje i spremni su tvrditi da su niz psiholoških oboljenja, narkomanija i alkoholizam ne samo subjektivni procesi, ne samo raslabljena podsvijest, već i prodor u demonski svijet.

Ponekad psiholozi smatraju askete vrijednim materijalom za samoanalizu, ali u cjelini religija za njih ima duhovnu, a ne duševnu vrijednost: što je viši ideal kome teži čovjek, to je sposobniji da živi u ekstremnim uslovima savremenog svijeta. Jasan primjer ovakve dvojnosti je akademik Pavlov. Iako nosi krst, vrši religiozne obrede, uzima i blagoslov od sveštenika, on u isto vrijeme daje saglasnost da stupi u članstvo anglikanskog ateističkog društva pod nazivom "Racionalist", pod izgovorom da religiju smatra potrebnom za ljude određenog psihološkog sastava, "slabe konstitucije". Religioznost svoje žene Mendeljejevljeve kćerke, on prati, prema njegovim riječima, sa "groznim osjećanjem".

Hronična bolest inteligencije je duhovna gordost; ona se obično krije pod lažnim riječima o dostojanstvu čovjeka. U stvari, ovdje je riječ o izdvajanju sebe u neku elitu, o kićenju svojim intelektom, i nijedan se intelektualac neće ozbiljno uporediti ni sa seljakom, ni sa zanatlijom niti sa onim koji stoji na nižem obrazovnom nivou. Naprotiv, pod ovim riječima o dostojanstvu skriva se suparništvo i neutoljiva želja za prestižom. Često se čuje od intelektualaca: "Kako ja mogu stajati u hramu pored nekakvih starica i neuglednih ljudi!" Rijetko će koji slikar reći da je njegov sabrat talentovaniji od njega, rijetko će se koji kompozitor složiti da je neki drugi izrazio dublje tamu čovječijih osjećanja od njega, rijetko koji pjesnik ne smatra sebe "super pjesnikom" današnjice; rijetko koji glumac ne podsjeća da je njegov genij ostao do sada nepriznat u svijetu. Ako takav čovjek ne uvidi u sebi ovu strašnu bolest realno, ne uvidi da se, kako i on sam tako i ostala "elita", koja galami o dostojanstvu čovjeka i služenju narodu, bave iz osjećanja suparništva i ljubomore najpodlijim intrigama, spletkama, blate jedan drugog; ako ne dođe do čuda - sagledavanja, ne bljeska, već prašine svojih strasti, takvih ljudi kao što su Bodler, Igo, Brjusov, Blok, Andrej Beli i Meterlink - onda će njegova religioznost primiti demonski karakter. Zato i nije čudo što su pripadali tajnim demonskim sektama.

Jeres ima obično dva uzroka. Prvi - lažni mistični pogled, kada čovjek ne očistivši se od grijeha, ne obuzdavši svoje strasti, ne smirivši svoju gordost, teži prema viđenju duhovnog svijeta, i ovdje se slično susreće sa sličnim; gordi duh čovjeka ulazi u dodir sa gordim duhom zlobe. Drugi uzrok jeresi je gordost razuma, koju bismo nazvali intelektualnim prostaklukom-

Ako, pak, ovi ljudi koji sebe smatraju elitom i čak sebi izaberu duhovnika, onda mu oni rijetko potčinjavaju svoju volju; oni će ga pitati o duhovnom životu, postavljati kazuistička pitanja, truditi se da iznenade svojim znanjem, odgovorima na njegove savjete i blagoslove. I uskoro će se to završiti time što će njihov duhovnik mahnuti rukom i reći: "Radite šta hoćete!" pošto je tuđa volja neprobojan zid. Ili će pak oni sami zaključiti da ih njihov duhovnik ne shvata pošto je za njih neprosvećen čovjek, a poslušanje - to je bolest koja smeta njihovom uzletu. Čovjek smatra samog sebe kriterijumom istine, i na osnovu svojih znanja i predstava, veoma ograničenih a iskrivljenih, počinje da rešava metafizička pitanja u smislu da se metafizički svijet može obujmiti čovjekovom mišlju. On ne shvata da je metafizički svijet svijet drugog bića, drugih

kategorija, da se u vezu sa tajnom može stupiti samo kroz strahopoštovanje prema tajni. Istinsko znanje širi kod čovjeka horizonte njegovog neznanja, a ovdje je duhovna bolest: čovjek ne zna svoje neznanje i najsmjelije govori o onome što nije vidio i postigao.

Među članovima jeresi teško je naći stvarno inteligentne ljude: ali čak i kod najeruditivnijeg naučnika i blistavog filozofa, ako ne bude hrišćanin u svome svakodnevnom životu, ako ne počne vršiti jevanđeljske zapovijesti, a hoće da spozna duhovni svijet sile svoga uma, istina će iskliznuti kao zrak iz rupe, koja hoće da ga uhvati.

Racionalistički jeretici javljali su se zbog toga što u konačnim i ograničenim pokušavali obuhvatiti i odrediti neograničeno, a u stvari, ostali su pri maštarijama svoga uma. Gordost uma manifestuje se u lažnom osjećanju slobode. Jedan intelektualac je govorio da mu je bliže gnostičko "jevanđelje", nego jevanđelje koje je prihvatila Crkva. Uzrok ovoga on sam nije mogao razumom objasniti, ali je ipak rekao glavno: kad čitam kanonsko jevanđelje, osjećam se Božijim robom. Ovdje je u pitanju tragično neshvatanje onoga da kroz Božije robovanje čovjek prestaje biti rob grijeha i da blagodaću Božijom dobija slobodu, a demon lažnu slobodu.

Sve veliko se obavlja u tihovanju. Tajna tihovanja je malo razumljiva za savremenog intelektualca, koji se rodio i živi u svijetu riječi. Za njega tihovanje nije punoća onog drugog života, i koga riječ nije jaka da izrazi; za njega je ćutanje grobna pustoš. Intelektualac je uvijek bučan, on malo liči na generator koji ljudima daje svjetlost, ali i buku. Misao na to da nema šta da kaže, za njega zvuči kao poraz. Jedan od uzroka zašto intelektualac rijetko posjećuje crkvu, ili je uopšte ne posjećuje, po njegovim riječima, je u tome što sa "našim sveštenicima kulturni čovjek nema o čemu da razgovara". Intelektualcu je nerazumljivo to da je sveštenik vršilac tajni, a tajne su život za čovječiju dušu; on hoće da sveštenik bude obrazovani vodič po hramu.

Kada je poznati duhovni pisac E. Poseljanin izgubio voljenu ženu i prijatelji mu savjetovali da napusti svijet i ode u manastir, odgovorio je: "Ja bih ostavio svijet, ali će me u manastiru poslati da radim u konjušnici". Ne znamo kakvo bi poslušanje dali tom čovjeku, ali je tačno osjetio da će se monasi u manastiru potruditi da ukrote njegov duh, da bi se iz duhovnog pisca pretvorio u duhovnog djelatelja.

Istinski duhovni život skriva se od svijeta. Kako je to teško onima koji pokušavaju da osvoje svijet svojim talentima! Mi ne govorimo da je to nemoguće, - mi govorimo da je to teško...

Sada ćemo preći na drugi dio inteligencije, na onaj koji se bavi politikom i upravom. Religija je zasnovana na poštenom služenju istini, politika na pragmatizmu, umijeću da se izvuče korist iz svih okolnosti. Religija podržava ponovno rođenje ličnosti, oslobođenje ličnosti od kolektivnog ropstva, od terora zajednice, od onoga duha svijeta koji sprečava ljude da se klanjaju Bogu umjesto zlatnom teletu.

Religija kida paučinu društvenih odnosa dužničkih obaveza i postavlja kao svoj cilj ono što se nalazi van granica zemaljskog bića. Politika i upravljanje ubijaju ličnost, tamo su interesi države, firme, kancelarije, i dr. Uz to su interesi potpuno zemaljski i utilitarni - oni ostaju i učvršćuju se u borbi u kojoj pobjeđuje najjači, Poštena politika je ona za koju je poštenje korisno; pošteno upravljanje je ono kome narušavanje pravila može prijetiti bankrotom.

Ovdje se dobija čudna dvostrukost: politike obično istupaju sa pozicija morala, one smatraju moralnost korisnom za očuvanje državnih struktura, one iskazuju lojalnost u odnosu na religiju, a istodobno njene zapovijesti smatraju neobavezujućima za sebe, jer je za njih služenje državi ili korporaciji cilj koji je obujmio njihove snage, cilj koji oni smatraju najvažnijim. Može se reći da su oni religiozni u tom smislu što se koriste religijom. Najčešće su to ljudi koji su, ustvari, indiferentni prema pitanjima religije; granice religije, pravdoljubivost, nepoštenost, ljubav prema neprijateljima nisu u skladu sa načelima borbe za prestiž. Plod ovoga je da se opštečovječansko uvijek žrtvuje pojedinačnom. Zato religija takvih ljudi, ako ona uopšte postoji, ima uglavnom deklarativni karakter. Religija - mi imamo u vidu hrišćanstvo - zahtijeva od čovjeka da govori istinu, da bude pravedan čak i prema svojim suparnicima; međutim, kako politika i uprava dijele svijet na "svoje" i "tuđe", takva podjela je kraj religije.

Zašto je vremena sve manje

Savremeni čovjek snažno osjeća sužavanje vremena. Čini se da vrijeme leti sve brže i brže. Noć smjenjuje dan kao da jutro otvara trepavice neba, a u magnovenju veče ih zatvara. U djetinjstvu se činilo da dan traje neobično dugo, da sunce lagano, gotovo neprimijetno, kao ogromni brod, plovi u nepreglednim prostranstvima neba i, najzad, posle duge plovidbe dopijeva u pristanište za planinama koje oivičavaju horizont. Nastaje sumrak kao predvorje noći, kao antrakt za vrijeme koga se mijenjaju dekoracije. Ali, evo, otvara se zastor noći i pali se prva svjetlucava zvijezda, kao svjećica u dubini plavoga prozračno-kristalnog neba. Promiče vrijeme, pali se druga zvijezdica, a zatim se nebo prekriva zvijezdama kao da je nečija ruka prosula vatrene cvjetove po nebeskom cvodu. Tamni se plavetnilo neba, sve su jasnije zvijezde nad zemljom. I taj početak noći razvučen je za dijete kao da je u prostranstvu nekoliko godina. Samo vrijeme čini mu se melodično kao duža uspavanka.

A kako mi doživljavamo to isto vrijeme sada? Ono nam se čini skraćeno, kao da je smotano u klupko ili stegnuto u oprugu. Nedostatak vremena je hronična bolest vijeka. Mi se zadišemo od njega kao od nedostatka kiseonika. Naš tehnički vijek trebalo bi da nam da više mogućnosti nego ranije; ali mi, naprotiv, osjećamo da se vrijeme negdje gubi, kao da propada u provaliju, i mi ne stizemo da obavimo onaj obim posla koji smo ranije lako postizali.

Mnogi govore: "Ja se sjećam onog vremena kada smo čitali knjige posećivali se, radili ponekad u dvije smjene; a sada nema se kad otvoriti knjiga, a sa poznanicima opštimo najčešće telefonom."

U čemu je stvar? Nije li hronično obolio sam hronos? Vjerovatno najdublje rasuđivanje o vremenu može se naći kod bl. Avgustina u njegovima besmrtnim "*Ispovijestima*". On sam ukazuje da postoje dva računanja vremena: vanjsko i unutrašnje. Vanjski aspekt vremena -to je kalendarsko vrijeme, koje ima određene objektivne orijentire koji su prihvaćeni kao etaloni. To vrijeme je utvrđeno i stalno. Unutarnji aspekt vremena - to je vrijeme koje preživljava i bilježi naša duša ritmovima i procesima samog čovječjeg organizma. To je subjektivno vrijeme, i njega čovjek prima kao neprekidno stisnuto vrijeme, kao skraćivanje samih kalendarskih perioda.

Ova zagonetka je teško rešiva zato što ulazimo u oblast pretpostvki te vrijeme kao da modeliramo. Čovjek neprekidno prima bujicu informacija spolja. Ova informacija ne nestaje, već se odlaže u njegovom pamćenju u neakve nevidljive za nas kodove. Svaka informacija traži svoje mjesto u analima sjećanja, to se može reći da se kod nas neprestano vrši obrada vanjskih informacija. Ako uporedimo psihu sa loptom koja se vrti oko svoje ose, onda je ta lopta kod djeteta manje opterećena informacijom, kreće se brže i zato mu se vrijeme čini subjektivno dužim; kasnije se ova lopta, puneći se informacijom, otežava. Njeno kretanje se postepeno usporava, pa to čovjek prima subjektivno kao skraćenje samoga vremena. Naravno, ovo je samo jedna nategnuta shema, ali mi i ne pretendujemo na matematičku formulu vremena, koju još niko nije uspio izvaditi iz korjena beskonačnosti. Mi samo želimo da pojasnimo našu misao.

Znanje je mač sa dvije oštrice. S jedne strane, mi se opiremo znanju, a sa druge, protok informacija, opterećujući psihu, otima kod nas samo vrijeme. I više od toga; bitna informacija postaje povremena; ona se pretvara ne u znanja, već u magacin mrtvih podataka, koji leži u našoj podsvijesti kao u brodskej tamnici.

Zašto su askete odlazili u pustinju, ili se zaključavali u svoje kelije kao u grobnice i uzimali sa sobom samo najnužnije stvari? - Da bi odbacili od sebe spoljašnje informacije ili tačnije da bi ih sveli pa najmanju mjeru. Njihova misao postojala je jasna i pronicljiva, a molitva je dobijala posebnu dubinu. Čak i najprostija stvar, zauzima poseban prostor u čovjekovoj duši. On mora da je čuva, da brine o njoj, uopšte govoreći, činiti je dijelom svoje duše. Da upravo tako stvari pune ne samo prostranstvo kuće, nego i prostor duše, tj. misli i osjećanje. One takođe skraćuju vrijeme koje preživljava duša, kao da ga gutaju, na se oslobađajući od stvari, ili nekako mijenjajući namještaj, čovjek osjeća kako uzrasta potencijal njegove duševne slobode.

Duhovni život mora uključivati u sebe borbu za vrijeme. U pogledu vanjskog vremena, veliki značaj ima povezanost i poredak u poslovima. Ako je kaos u poslovima, sve više je neophodno vremena nego škole. Takođe, čovjek treba da smanji svoje zahtjeve - tjelesne i duševne, pa će mnoge brige otpasti same-od sebe. Što se unutarnjeg vremena tiče, ovdje je potreban naročit filter koji bi nekako regulisao potok pridolazećih informacija. Osim toga, čovjek treba da nauči da izvjesno vrijeme provodi u usamljenosti, ostajući nasamo sa svojom dušom. Naše oči, uši i jezik često se pretvaraju u pukotine na posudi kroz koje ističe njihov sadržaj. To vodi do unutarnje pustoši. Zato hrišćanska asketa zahtijeva kontrolu nad vanjskim osjećanjima i tim velikim darom koji se naziva "riječ".

Za obradu, slaganje, razvrstavanje i smještaj dobijene informacije u ogromna skladišta memorije zahtjeva se neprekidno traženje psihičke energije. Ako informacija raznih vidova: slikovna, rečita i dr., uključujući emocionalnu, nadilazi određeni nivo, onda ona kao mali teret zamara psihu čovjeka, narušava ravnotežu između mehaničkog i stvaralačkog pamćenja. Čovjek, uzimajući veću količinu hrane, čini svoje tijelo bolesnim i tromim. U proždrljivca se mišići postepeno pretvaraju u mast i salo. Slično ovome je i psihičko zamašćivanje kada pamćenje postaje kao neko naduveno crijevo duše.

Najveći potencijal energije koju ima čovječiji duh jeste oko duše. Uz potok informacija, koje više dolaze kao navodnjavanje, duša uzima energiju kod duha i samim tim kao da guta duh. Duša, kao agresor, osvaja kod duha njegovu unutarnju oblast i isisava njegove snage kao što

vampir isisava krv iz svoje žrtve. Duh postaje nemoćan i bolestan, a ako to stanje potraje više godina, onda postaje utešilac koji prestaje čak da shvata svoje stanje i osjeća bol.

Ako se pokuša odrediti pravo stanje našega duha, onda je to stanje drijemeža, koje se primjećuje kratkim buđenjem i dubokim snom. A u snu se gubi osjećanje vremena.

Vrijeme odvojeno od vječnosti zaista prolazi kao san. Hrišćanski asketizam je reanimacija duha. Treba Izdvojiti prostranstvo duše od kopija, uobraženja, i sjenki vanjštine, i dati duhu ono što mu pripada po pravu njegovog carskog rođenja. Tada će čovjek osjetiti novu zapreminu vremena, osjetiti lakoću kad se oslobodi od tereta onoga što mu je tuđe, i doživjeće radost sličnu onoj radosti koju je više puta osjećao u godinama djetinjstva, a zatim izgubio je i zaboravio.

Asketizam uključuje u sebe pokajanje, molitvu, borbu sa strastima i kontrolu nad pet osjećanja. Prepodobni Simeon Novi Bogoslov je pisao: "Ko vlada sa pet osjećanja, vlada čitavim svijetom". Mi ćemo dodati: Zato što ih pokoreva onome koji je stvorio svijet - Tvorcu vremena i vječnosti.

O pokajanju

Mi se nalazimo u stanju nekakvog beznađa, kao da se svijet približava katastrofi koju je nemoguće spriječiti. Ljudima je oduzet glavni životni stimulans - nada. Izgleda da se teška tama spušta na zemlju i omotava je crnim pogrebnim pokrovom. Ovdje nisu u pitanju politički potresi i neočekivane opake teškoće, već nekakvo osjećanje metafizičke tragedije u koju će biti uvučena sva zemlja.

Postoji li izlaz iz ovoga stanja? Postoji li sposobnost duhovne reanimacije? Može li se, ako ne vratiti, a ono bar, u krajnjoj liniji, zaustaviti, usporiti taj proces eskalacije zla?

Predlagali su nam i predlažu različite savjete i utjehe - bolesnika ubjeđuju da je zdrav, često crtaju utopističke slike koje podsjećaju na bajke o "srećnim ostrvima", ali to malo pomaže. Poslije dopinga pojačava se gubljenje snage, poslije iluzija raspaljenih gordošću, još je veće razočarenje. Gdje je izlaz, i ima li ga? Odgovor možemo naći samo u jednom čistom izvoru - *Svetom pismu*, koje ne laže, koje ne griješi i ne dovodi u zabludu.

U teškim vremenima istorije proroci su prizivali narod na sveopšte pokajanje. Prizivali su svakoga da uvidi svoje grijehе i osjeti svoju odgovornost za njih. Prizivali su narod da ostavi idole i vrati se Bogu svojih otaca. Samo pokajanjem otpočinje ponovno rođenje, samo kroz bol teško oboljeli se vraća u život. Čovjek koji ne osjeća bol mrtav je. Duša koja ne osjeća svoje grijehе, pretvara se u trup. Drugoga puta nema: ili pokajanje - kao jedini put prema Bogu, ili

gubitak Boga i beznadežnost. Samo čaša pokajničkih suza može na sudu Božijem prevagnuti more čovječjeg grijeha.

Ne može se reći da je u našem društvu iščezlo dobro; to bi bilo netačno. Još na sreću, ima mnogo primjera dobrote, saosjećanja, služenja ljudima, ali je tragedija u tome što su ljudi zaboravili na pokajanje. Izgleda da je nekakva mračna sila ukrala od nas ovaj veliki božanski dar, ovo vaskrsenje prije tjelesne smrti. Blagodat se vraća onim istim putem kojim i odlazi. Blagodat nas ostavlja poslije naših grijehova. A grijehovi postaju sjemenje onih trnja i bodlji od kojih zarastaju naša ranije procvjetala polja. Grijesi postaju predvorje onih katastrofa čije približavanje osjećaju čak i duše ljudi koji su daleko od vjere.

Naša greška je u tome što opravdavamo sebe, tražimo van nas uzroke naših nesreća, te jevanđeljski priziv na pokajanje ne nalazi živog odjeka u našem srcu, a ako se i kajemo, onda je to ritualno i formalno, kao da zaboravljamo na tragične posljedice grijeha.

To pitanje je veoma važno, jedno od najbitnijih pitanja hrišćanskog morala. Svjetski moral je zasnovan na gordosti - ličnoj i društvenoj - na onome što pogrešno nazivaju čovječjim dostojanstvom. Ponekad se smatra čak korisnim vještački razvijati ovu gordost, kao da se računa s tim da će čovjek postati onakav kakvim ga predstavljaju, hvaleći ga. Ali rezultati su gotovo uvijek jadni: čovjek koji se uvjerio u svoje "dobročinstvo", obično se umiruje time, smatra da je kod njega sve u redu, nema zbog čega da se popravlja, nego mu preostaje samo da se raduje što je takav - dobar. Ali život nikoga ne mazi, i onaj koji je stekao kompleks svoje pravice nalazi se u teškoj sukobu sa onima koji se s njim ne slažu i koji mu protivreče. Takvom se čovjeku čini da je on ovaploćenje dobra i nepogrešivosti, a da su drugi nosioci zla. Neumijeće uvidjeti svoje greške, nehtjenje osuditi sebe dovodi do toga da se hladi prijateljstvo, raspadaju se porodice, ljudi se otuđuju jedni od drugih. Kompleks vlastite pravednosti jeste najteži jaram koji čovjek može nositi.

Pokajanje je sud nad sobom prije Božijeg suda. A takvom se čovjeku čini da ga nepravедno ponižavaju i vrijeđaju. Kao da može istupati samo u ulozi okrivljenog. Ovo je uvijek rizično i bezperspektivno. Ne sagledavši duboko svoje grehove, svoje krivice, svoju unutarnju izopačenost, čovjek se ne može promijeniti, ne može se pokajati i primiti Božiju blagodat, ne može stupiti u nove odnose sa ljudima i s Bogom. On liči na nekakvog čudnog bezumnika koji je zbog gordosti sam sebe strpao u brlog. Među gordim ljudima oni mogu imati mjesto solidarnosti i nešto poput prijateljstva samo u jednom slučaju: kada istupaju zajedno protiv zamišljenog, ali i stvarnog protivnika; ali kada je ovaj "faktor" udruženosti nestane, onda od stvorene solidarnosti ne ostaje ni traga.

Jedanput je aleksandrijski arhiepiskop upitao Avu Nitrijske gore koji je posao jedino, prema njegovom dugogodišnjem iskustvu, najviši na podvižničkom putu? Ovaj je odgovorio: "stalni samoprekor" - stalni prekor, to jest, uvijek i u svemu kriviti samo jedino samog sebe. Arhiepiskop je rekao: To ne samo da je najviše djelanje, već i jedini put spasenja. Ovdje su izvori hrišćanskog i svjetskog morala, ovde je granica koja dijeli ova dva kolosijeka.

Ispovjest je sveta Tajna i vanjski oblik pokajanja. Ima ljudi koji se kaju vatreno i iskreno, ali kakva je ispovjest kod većine? Obični ljudi često izgovaraju zvučne fraze, slabo shvatajući

njihov smisao. Što se tiče velikog dijela predstavnika inteligencije, oni se ispovjedaju ili pišu o ispovijesti kao o psihološkoj samoanalizi, ali njoj nedostaje osnovno - gnušanje prema svome grijehu i želja da se bori sa grijehom u budućnosti. Zato njihove ispovjesti liče na književno istraživanje osjećanja tragičnosti grijeha, grijeha - kao smrti duše.

Tek osudom samog sebe počinje duhovni preporod čovjeka. Oholi ne može voljeti, on ne umije biti blagodar. Samo smireni je sposoban da vidi privlačnost i dobrotu drugoga. Smirenje se stiče pokajanjem i samo pokajanje raste i produbljuje se prema mjeri smirenja. Blagodat je skrivala od svetih otaca njihovu moralnost i duhovnu visinu, zato su se oni do same smrti smatrali grešnicima. Ko se divi svojim vrlinama i priča o njima, taj time svjedoči da je lišen blagodati i duhovno je nag. Samo smirenje daje ljudima sposobnost da iskreno poštuju jedan drugoga. Tražiti od sebe više nego od bližnjih, biti zahvalan za učinjeno dobro, za ukazanu pažnju, praštati tuđe greške - eto temelja na kome se može graditi hrišćanska porodica, a - znači - i društvo.

Čovjek koji umije da okrivljuje sebe neće gubiti unutarnji mir, neće proklinjati ljude i životne okolnosti i udarati glavom u zid. Razmišljaće o tome kako je on napravio greške, kako je trebao postupiti da bi ih po mogućnosti ispravio, i čak će čašu najtežih iskušenja primiti kao lijek za očišćenje svoje duše.

Govorili smo o pokajanju i smirenju kao o osnovi hrišćanskog morala i ljubavi, kao načelu ljudskih uzajamnih odnosa, kao pokazatelju društvenog preporoda. Ali postoji i druga - metafizička strana. Grijeh, koji nije opran pokajanjem, ne nestaje; kao što kapljice kiše obrazuju potoke tako i grijesi ljudi, sjedinivši se, obrazuju rušilačku snagu, koja se projavljuje na fizičkom planu u vidu ratova, društvenih nemira gladi, epidemija i prirodnih kataklizmi. Ova sila, ova moralna energija naših grijeha otvara demonima široko polje djelatnosti na zemlji. Zato od pokajanja zavisi sudbina naroda, zemalja i čitavog čovječanstva. Neko će reći: "Zaista, kakvo će značenje za svijet imati moje pokajanje ili pokajanje malog broja ljudi?" Sjetimo se: Gospod je tražio u Sodomu deset pravednih, ali ih nije našao, inače bi grad bio pošteđen.

U Sodomu je živio pravedni Lot. Sveti Jovan Zlatoust piše da je Lot bio pravedan zato što, živeći u Sodomu i mučeći se, videći grijehove njihove, nije osuđivao nikoga. Neka svaki čovjek zapali svoju svijeću pokajanja, a to znači, oprostite svima, moli se za sve i odgovori dobrom na zlo. Neka se svaki čovjek pokaje za sebe i svoje bliže: njegova svijeća neće biti usamljena - pored nje će se zapaliti i druge svijeće. Neka on čuva vatru u svome srcu: "Gospode, Isuse Hriste, Sine Božiji, pomiluj me grešnog". Samo pokajanje je nada, a nada, sjedinjena s ljubavlju, ne može biti odbačena od Boga.

Postoji li "djelimična blagodat"

U posljednje vrijeme pojavilo se čudno učenje o "djelimičnoj blagodati", koje se zastupa u inoslavnim konfesijama i sektama kao zakržljanim ostacima prvonačalne jedinstvene Crkve. To

liči na sledeće poređenje: u potoku voda pokriva samo stopala, u rijeci dopire do koljena, u većoj rijeci do ramena, a u dubokoj - pokriva čovjeka preko glave; na taj način ispada da je razlika između pravoslavlja i inoslavlja razlika u stepenu intenzivnosti blagodati. Takvo računanje količine blagodati zvuči kao šala.

Učenje o "djelimičnoj blagodati" liči na učenje o relativnoj istini u filosofiji, koje u svome logičkom slijedu dovodi čovjeka do agnosticizma i skepticizma. "Djelimična blagodat" je, znači, nepotpuna, nesavršena blagodat, što je zabluda. Blagodat je vječna božanska sila i energija, koja ističe iz njedara Božanskog bića. To je netvarna tavorska svjetlost u kojoj je Hristos projavio Svoje Božanstvo. Pravoslavna Crkva, slijedeći učenje svetitelja Grigorija Palame i atonskih isihista, potvrđeno na čitavom kizu pomjesnih carigradskih sabora (*koji su sazvani ovim povodom u 14. stoljeću*), nazvala je blagodat Božanskom. Može li Božanstvo biti krnje, ograničeno i djelimično? Druga je stvar što se blagodat može pojavljivati u različitim dejstvima i svojstvima, ali u svojoj prirodnoj nedjeljivosti ona je apsolutna. Prema rimokatoličkom učenju, blagodat je stvorena i adekvatna Božanskom djelovanju, prema tome ona je službena sila, a nije *obraćena*, okrenuta prema svijetu modalnosti Božanstva. Blagodat je nazvana božanskom i ako je, uz to, ograničena i nesavršena,

ograničeno je i nesavršeno samo božanstvo, a to je već lažno božanstvo. Zato priznavati inoslavnim konfesijama blagodat, ali ne božansku i ne apsolutnu, već neku drugu - znači pripisati njihovim kultovima psevdobožansku silu.

Govoriti o dejstvu jedne te iste blagodati u različitim konfesijama znači izjednačavati pravoslavlje sa jeresju i rušiti sam pojam Crkve. Postoji još jedna varijanta liberalnog bogoslovlja: dopustiti da u različitim konfesijama djeluje božanska apsolutna blagodat, ali jeres pravi prepreke ljudima da usvoje ovu blagodat, i oni joj se pridružuju samo djelimično, u onoj mjeri u kojoj je njihova vjeroispovijest približena pravoslavlju. Ali ovdje nastaje pitanje: da li je u ovakvom slučaju za njih blagodat spasonosna? Ako jeste, zašto se onda Crkva brižno ograđivala od jeresi?

Jer tada proizilazi, da riječi "jeres" uopšte gubi svoj zlokobni značaj, pa postaje nešto što se naziva nekom "istinom drugog reda" (*kako govore trgovci, proizvodi drugorazredne svježine, koji ne mirišu baš lijepo, ali se ipak mogu jesti*).

Ipak Crkva uči da je Duh Sveti - Duh Istine, koji ne može da djeluje na polju duhovne laži. A jeres je metafizička laž. Navešćemo primjer: jeretik Apolinarije je učio da je Hristos primio čovječje tijelo i dušu, sa izuzetkom čovječjeg uma, koji je zamijenio njegov Božanski um. Na račun ovoga učenja Sveti Grigorije Bogoslov kaže: Ako kod Hrista nije ljudski um, onda ni moj um nije iscijeljen, ako Hristos nije savršeni čovjek, onda, znači, da ja nijesam spasen.

Jeres je intelektualni i dogmatski grijeh, misaona trulež, laž rasuđivanja kod koje je osvećenje uma blagodaću, a prema tome, duše - nemoguće. Um koji vjeruje u laž kao u istinu, protivi se djelovanju blagodati. Samo spasenje je sinergija blagodati i čovječje volje, koja je pokorna blagodati. Osvećenje uma je moguće kod sinergije bogoslovske istine, u kojoj su uključeni um i blagodat Božija, a ova sinergija je moguća samo kod postojanja dogmatske istine ako se uključi mali um u veliki um Crkve ("*Crkva ima um Hristov*" 1. Kor 2, 16). Vjera u laž izjednačava um sa

laži. Zato isključuje sinergiju saznanja i blagodati. Dakle, um jeretika ostaje nepoznat. Na šta onda djeluje blagodat, šta ona osveštava? Ako je duša bezumna, onda takva duša ne postoji. Ako se malo odmaknemo od našeg predmeta, reći ćemo da čak bezumlje i ludilo, ne odsustvo uma u duši, već povreda one pogranične oblasti između duše i materije (*tijelo*) gdje se dešava opažanje i usvajanje vanjske informacije i odgovarajuće reagovanje organizma na vanjske pobuditelje, gdje se obrazuje proforistička riječ, bezumlje ne uništava um, već sistem signalne veze, to su elementi duše.

Razgovor o tome da u jeresi postoji blagodat, a jeretik ne može da je primi, više liči na priču o lisici i rodi: hrana stoji na stolu, a gost ostaje gladan.

I uopšte, učenje o djelimičnoj i nepotpunoj blagodati izaziva nedoumicu. Na dan Pedesetnice Crkva (*u licu Apostola i Učenika Hristovih*) dobila je onu punoću blagodati koja ju je učinila jedinstvenom sa Crkvom Nebeskom i dala pravo da se naziva Tijelom Hrista Spasitelja. Nepotpunim može biti, i u suštini uvijek biva, i čovjekovo približavanje blagodati, zbog njegove ograničenosti, nesavršenosti i grehovnosti. Ali ovdje nije nesavršena blagodat, već čovjek. Sam vječni život je vječno punjenje blagodaću, bez obzira na nesavršenost i ograničenost čovjekovu.

Ako je blagodat djelimična, zakržljala i oskudna, onda ona može i spasavati samo djelimično, ali takvo djelimično spasenje Pravoslavna Crkva ne poznaje, i trećeg stanja posle smrti, osim raja i pakla, ne priznaje. Ako je suditi o dejstvu blagodati prema vanjskoj fragmentarnoj sličnosti inoslavnih konfesija sa Pravoslavljem, onda će se dobiti slika blagodati kao o nekoj materijalnoj, ali prefinjenoj energiji, poput nekakve struje. Ispunjeni su određeni uslovi - proradila je mašina, i kroz žicu je protekla struja. Što je konfesija i sekta dalje od Pravoslavlja, time je lošiji kvalitet provodnika i manje je jak napon struje. Ovdje se isključuje Bog kao glava Crkve, ovdje se Crkva iz živog jedinstvenog organizma pretvara u isihazam, možda bolji od ostalih, ali ne jedini. Priznavanje efikasnosti tajni koje se vrše u različitim konfesijama prema njihovim "sličnostima" s Crkvom pretvara mistiku u magiju, a magija je potčinjavanje suštine formi.

Teozofija govori o tome da nijedna religija nema punoću istine, već samo relativnu istinu - prema tome, izravjava religije u nekakvom nesavršenstvu. I ekumenizam, budući djelimični slučaj teozofije, u svom radikalnom obliku govori o tome da ni jedna religija nije savršena, pa konfesije treba da uče jedna od druge, a u "liberalno-polovičnom" obliku dopušta da određene konfesije imaju neke prednosti (*među njima pravoslavne, koje učestvuju u ekumenskom pokretu, smatraju, naravno, da je Pravoslavlje najveći oblik hrišćanstva*). Ako se pretpostavi da je to zaista tako, i razlika između Pravoslavlja i inoslavlja se ogleda u većem ili manjem stepenu dejstva blagodati, onda sva istorija Crkve do 20. v. predstavlja ili nerazumijevanje ili vapijući grijeh protiv ljubavi. Zar treba bacati anatemu na jeretike zbog toga što u njima manje djeluje blagodat? Ipak dopustiti takvo shvatanje - znači odreći se samog pojma Crkve kao mističnog Tijela Isusa Hrista Spasitelja i pretvarati je u ljudsko društvo, poput kluba, stranke ili udruženja.

Ako je moguće spasenje u drugim konfesijama, onda anatema koju izgovara Crkva jereticima, i koja se ponavlja svake godine na Nedelju Pravoslavlja, više liči na bratoubistvo. Zašto je drevna Crkva odsijecala jeretike od svoga tijela kao gangrenozne članove? Zar je ona imala manje ljubavi od savremenih ekumenista? Apostol ljubavi Jovan Bogoslov zabranjivao je hrišćanima da uvode jeretike u svoj dom i da ih čak pozdravljaju (2. Jn 10), a eto, on je bio najomiljeniji učenik

Hrista Spasitelja. Znači, hrišćanska ljubav je nešto drugo, a ne liberalni indiferentizam prema vjeri, koji pod plaštom ljubavi krije svoju ravnodušnost prema istini.

Najveći među prepodobnima, Antonije Veliki, izašao je iz pustinje da bi razotkrio arijevsku jeres. Sveti Nikolaj je pokazao posebnu revnost za Pravoslavlje na Prvom vaseljenskom saboru. Možete li zamisliti ekumenski sabor na kome sveti Nikolaj i Arije, držeći se za ruke uzvikuju ekumenske parole i izjavljuju da treba više obraćati pažnju na ono što sjedinjuje, a manje na ono što razjedinjuje?

Prvovrhovni apostol Petar je svojom molitvom na smrt zaprepastio gnostika Simeona Maga. Kako prenijeti takav postupak prvovrhovnog apostola na "nježne" duše ekumenista - liberala koji sa divljenjem prate rituale plesača bezbožnika - šamana za vrijeme ekumenskih sabora?!

Ako je u Crkvi punoća blagodati, a kod jeresi djelimična blagodat, onda dolazi do toga da se blagodat razdijelila i da veća blagodat baca anatemu na manju. A crkvena anatema je slika i prilika Strašnog suda. Zatim se pred nama javlja još jedno zagonetno pitanje: zašto je inoslavnim konfesijama data "nepotpuna, djelimična blagodat", ako ne za spasenje - znači, za veliku osudu? Tada se ona pretvara u kaznu Božiju, tada će bezbožnicima biti bolje nego inoslavnima koji ginu sa takvom "blagodaću". Crkva jednako - poštuje mučenike, koji su uzeli na sebe smrt, kako zbog odbijanja, da prinesu žrtvu idolima, tako i zbog odbijanja da pređu u inoslavlje, da kažemo u uniju (*unijaćenje*). Uz to, ona ne računa kakvu će religiju primiti odstupnik, jer grijeh samoubice je jednako strašan nezavisno od toga da li se otrovao, objesio ili bacio sa litice.

Pitanje se može postaviti i ovako: jesu li inoslavni uopšte hrišćani? Ako hrišćanstvo označava vjeru u Hrista Spasitelja, onda su oni hrišćani. A ako se pod hrišćanstvom shvata mistički odraz Hristovog lika u čovjekovoj duši i opštenje sa Duhom Svetim, onda je to moguće samo u Pravoslavnoj crkvi. Neki tvrde da je monofizitstvo jeres, pošto je bilo osuđeno na Četvrtom vaseljenskom saboru, a rimokatoličanstvo se ne može nazvati jeresju pošto se otpadanje Rimskog patrijarhata desilo poslije vaseljenskih sabora, pa navedeno pitanje ostaje otvoreno. Ovaj dokaz nam se čini zaprepašćujući, jer protestantizam se pojavio još kasnije, pa po toj logici protestanti nisu jeretici. A takve sektaške organizacije kao "Jehovini svjedoci", "Vojska Spasa", u čijim je metrikama prikazan 19. vijek, znači, takođe nisu jeresi jer vaseljenski sabori nisu mogli podvrći njihova učenja anatemi?! Što se tiče konkretno rimokatoličanstva, to se u saborskim zaključcima često ponavljalo zabranjivanje Simvola vjere kao osnove dogmatskog jedinstva. Već je u tome rimokatolicizam suprotstavio sebi Vaseljensku Crkvu. Na pravoslavnim saborima i savjetovanjima Istočnih patrijaraha rimokatolicizam je nazvan latinskom jeresi i papizmom.

(Vidi npr.: "Okružna Poslanica Jedinstvene Svete Saborne Apostolske Crkve svim hrišćanima", 1848. god. koju su potpisali istočni patrijarsi i njihovi Sinodi).

Mi smatramo da učenje o "relativnoj blagodati" povlači za sobom učenje o relativnom spasenju.

Obavljaju li se Tajne u inoslavnim konfesijama? Ako se obavljaju, onda u to čudne tajne koje ne spasavaju. Tajna koju nije usvojio čovjek, ne približava ga, već udaljava od Boga, može služiti više kao znamenje buduće kazne.

Šta onda pak djeluje u tim konfesijama, kakva sila? Mislimo da tamo objedinjuje polje duševnog nadahnuća. Tamo mogu biti jake emocije, duboke meditacije koje dosežu do intelektualnih ekstaza i stigmacija: može biti duševna ljubav koja se manifestuje u podvigu samopožrtvovanja. Ali tamo nema života Duha - sve je progutala duša. Zašto su Sveti oci zabranjivali hrišćanima da se mole u neznabožačkim kapelama i u jeretičkim objektima ne praveći razliku između uključivanja u neznabožačke i jeretičke rituale i određujući iste kazne? Zato što neznaboštvo znači odsustvo istine Hrista Spasitelja, a jeres je imitacija istine, a svaka imitacija je duhovna laž.

Odlučnost sa kojom je Crkva zabranjivala moliti se zajedno sa neznabošcima, jereticima, raskolnicima i svima uopšte koji su odlučeni od nje, svjedoči o tome da to nije prosto "pedagoško" načelo, već realno gledište da van Crkve nema i ne može biti spasenja. Molitva sa jereticima je dobrovoljno ulaženje u onu oblast duševnih strasti i mračnih sila koje posežu za carstvom Logosa, za svjetovnom granicom Crkve. Molitva sa jereticima i neznabošcima pothranjuje sumnje u postojanje jedinstvene istinske Crkve. Crkva je mističko tijelo Boga. Samo kroz Crkvu istinski lik Hrista može se odslikati u duši čovjeka; u drugim konfesijama ovaj lik je iskvaren i promijenjen, mada nosi to isto ime.

Vjera u spasonosnost drugih vjeroispovijesti ili samo u mogućnosti djelimičnog osvećenja u njima čini poseban eklisiološki politeizam.

Preko sveštenika djeluje blagodat koja je prisutna u Crkvi. Sama blagodat se može nazvati duhovnom supstancom Crkve. Sabornim pravilima je zabranjeno blagoslov uzimati kod jeretika, pošto je "blagosiljanje jeretika - blebetanje". Već su Oci stare Crkve rekli: "Kome Crkva nije majka - tome Bog nije Otac .

Vječni život je vječno pribježište blagodati, koje počinje ovdje na zemlji i nema kraja. Bogu Ocu se može prići samo kroz Isusa Hrista u blagodati Duha Svetoga.

Tragičnost apokaliptičkog vremena

Ako upitate ljude šta oni hoće i šta očekuju od budućnosti, dobićete najrazličitije odgovore: jedni će reći da žele ekonomski procvat; drugi, političke slobode; treći, čvrste zakone koji bi kažnjavali narušavanje morala; četvrti, ukidanje moralnih ograničenja, tj. mogućnost ostvarenje svih čovječjih strasti. Jedni polažu nadu u demokratski način upravljanja, drugi u vaspostavljanje monarhije itd. Ali, ako se potrudimo da u ovom konglomeratu pogleda i mišljenja nađemo nešto zajedničko za sve, onda se to može formulisati ovako: svaki čovjek hoće sreću, mada ne shvata u čemu je ona. Uz to većina ljudi vidi garanciju sreće u vanjskim društvenim strukturama, jedini mogući oblik vladanja vidi u ostvarivanju svojih trenutnih strasti i želja (*"postupaj kako hoćeš samo ne čini štete drugima"* - kao da se može postupati prema impulsima svoje podsvijesti i biti u harmoniji sa drugima).

Većina naših savremenika je zaboravila na samog čovjeka, tj. na njegov unutarnji svijet. Čitav svijet je odiseja čovječje duše, to je traženje "ostrva sreće", ali takvo ostrvo ne postoji; njega nema ni na istorijskim kartama sa nestalim državama, ni na geografskom globusu, u nekom arhipelagu. Njegovo mjesto je u utopijama i fantastičnim romanima. Ali, ako kažemo da ovo ostrvo ipak postoji, onda je to čovječija duša kojoj je dato da strijemi saznati šta je to sreća.

Većina naših savremenika vidi sreću u materijalnom bogatstvu: za njih je novac - ekvivalent blagostanja. Ali može li novac donijeti čovjeku savršenu sreću? Može li on za novac kupiti prijateljstvo, vjernost, sposobnost da voli i da bude voljen? Materijalno blagostanje najčešće guši unutarnji život, prevodi čovjeka u vanjsko. Car Solomon se molio: "Taštinu i riječ lažnu udalji od mene; siromaštva ni bogatstva ne daj mi" (Priče 30, 8). Bogatstvo, i siromaštvo, postaje "stega koja davi čovjekovu dušu; ono je puni stalnom tugom. Još nikoga bogatstvo nije učinilo boljim, naprotiv, u bogatim porodicama djeca se odgajaju kao nezahvalni egoisti. Kod bogatih ljudi obično atrofira osjećaj saosjećanja, njihovo srce kao da se zatvara u metalnu kutiju. Nije se slučajno kod siromašnih pojavila poslovice: "Ne idi da prosiš u bogate kvartove".

Je li srećan bogat čovjek? Ne, on ima živu dušu, a duša nije od zemlje, već od neba, pa se ne može zadovoljiti ničim na zemlji. Tek što je dobila ono što je htjela, ona već teži ka novom, želi još više. Čovjekova strast je duševna provalija koja nema dna. Ono što se nedavno činilo blagostanjem, danas izgleda bijedom. Život se pretvara u nezaustavljivu trku u nepoznato, trku u prazno.

Takva duša nikada neće reći: "Ja sam dobila ono što sam željela i sada sam srećna". Naprotiv, ona krišom govori: "Kako mogu biti srećna ako na zemlji nije sve moje?"

Čovjek želi vanjsko blagostanje. Hrišćanstvo shvata pod blagostanjem ono neophodno, ono što je u molitvi nazvano "hljebom nasušnim". A za čovječije strasti ovdje nema granica, one liče na morsku vodu: što je više piješ, više žedniš. Sa vanjskim izobiljem dolazi degradacija unutrašnjega, to jest, samog čovjeka.

Šta čini čovjekov život divnim čak u svjetskom pogledu? Sigurno, sposobnost da bespoštedno voli; i što je dublja ljubav, time čovječiji život postaje dublji. Ovdje bogatstvo postaje izdajnik, ono lišava čovjeka ove dragocjene sposobnosti. Crkveno predanje sačuvalo je riječi Spasitelja o

bogatom mladiću koji je otišao od njega (Mt 19, 16-14). Da je ovaj čovjek zaista ispunio zapovijesti, onda on ne bi mogao ostati bogat. Gospod je rekao: "Gdje je blago vaše, ondje će biti i srce vaše" (Mt 6, 21). Kod ljudi čije je "bogatstvo" samo ovdje na zemlji, srce stalno nagriza sakriveni crv - tuga i briga za svoje imanje, za svoje novce. Tako gospodar postaje rob svoga roba. Uopšteno govoreći, novci su rasuti po zemlji i onaj koji hoće da ih skupi, nema vremena da pogleda čak na nebo. Takav čovjek nema slobode i mira u srcu, često gubi ono što je skupljao i pada u tugu i čak u očajanje. A ako je sačuvao i umnožio ono što je imao, ipak će se ranije ili kasnije rastati sa životom kao posljednji siromah.

Ali najgore se obično događa djeci takvih ljudi koja se odgajaju kao u stakleniku: bez rada i iskušenja, bez borbi i odricanja - onoga što je potrebno za moralni razvoj čovjeka, za stvaranje čovjeka kao ličnosti. Takva djeca obično postanu bezdušno hladna prema svojim roditeljima. Konformizam dovodi do potrošnje kao norme odnosa, a ponekad (*na sreću, ne često*) do vampirizma. Mnogi ljudi kojima je svijet zavidio, pred smrt su govorili da su bili duboko nesrećni pa su kroz zlato lili za svijet nevidljive crne suze. Jedan bogataš je rekao: "Kako mogu biti srećan kad ne vole mene nego moje?"

Ovo što smo rekli, naravno, nije opšte i apsolutno pravilo u kome ne bi bilo izuzetaka; u protivnom ne bi bilo svetih među knezovima ili carevima. Ličnost se zaista može izdići iznad sredine: može se i u zlatnom kavezu ostati čovjek a ne zvijer, ali ovo zahtjeva izuzetno visok nivo duhovne kulture. Da se zamislimo: zašto u bogatim i civilizovanim zemljama ima više psihički bolesnih ljudi, narkomana i samoubica? Samo po sebi, samoubistvo je svjedočanstvo čovjeka pred vječnošću da je život za njega besmislen i apsurdan.

Neki vide sreću u tehničkom napretku i smatraju tehnološki razvoj zemlje zemaljskim rajem, kao da izobilje kompjutera i mašina može vratiti na zemlju "zlatni vijek Saturna". Ali i ovdje se događa opšta degradacija čovjeka - on se razvija jednostrano. Civilizacija ne samo da raskida savez sa kulturom (*uostalom, taj savez je uvijek bio lažan*), nego joj i protivuteži. Civilizacija na silu odvaja čovjeka od sredine, od prirode, od drugih bića; on, izdaleka izgled kao dvorac, unutra je komforna tamnica.

Civilizacija razjedinjuje ljude, odvaja ih jedne od drugih, pa veliki gradovi postaju ne samo mravinjaci od stakla i betona i prave pustinje za dušu. Čovjek se odvaja od ljudi sličnih sebi, ne rastojanjem, već, odsustvom unutarnjeg kontakta, njemu ne trebaju živi ljudi, daleko je zgodnije i lakše družiti se sa mašinom. Čovjek pokušava da uloži u mašinu program kolektivnog razuma, a ustvari, mašina mu saopštava svoje osobine, stavlja u njega svoj kompjuterizovani sistem. Čovjek tehničke civilizacije je isprogramiran kao mašina. Pretvoren je u biološki aparat, potčinjen oštrom režimu standarda, a u svojstvu alternative ovome standardu, može suprotstaviti samo jedno - svoje vlastite nerve. Ovdje se susrećemo sa čudnim čovjekom: bezumlje kao bunt protiv mašine. Patologija u slikarstvu, patologija u svim oblastima ličnog života. Ovdje mašina ne samo da pobjeđuje čovjeka, već i ubija, uništava ga.

U civilizovanim državama porodica je u suštini razrušena. Emocionalna ohlađenost savršenog čovjeka ogleda se prije svega u biti porodice. Supruzi postaju partneri, a sa partnerom se lako razilazi. Gradovi u tehnološkim zemljama pretvaraju se u nekakve ogromne države, pa je široko

polje stalnih stresova od kojih se čovjek ne može zaštititi i na koje se ne može naviknuti. Sve to drži život u stalnoj napetosti, to jest stalno slabi i crpi psihički i nervni sistem čovjeka.

Ako zvijer stavite u kavez i stvorite joj najbolje uslove, isključivši joj samo jedno - slobodu, zvijer će ubrzo propasti. Čovjek u gradu je čovjek lišen slobode, potčinjen tehničkim ritmovima. To je čovjek koji se guši od informacija, i to vještačkih i prefinjenih informacija. Život u velikom gradu, u vrtlogu, stalnoj žurbi, život pod pritiskom i u buci, koja djeluje na čovjeka kao otrov, jest opstanak u ekstremnim uslovima. Mi još ne govorimo o psihičkom polju takvih gradova, o atmosferi zasićenoj strastima i bezumljem. Realno osjećamo tu stvarnost, posebno kad izlazimo iz grada ili ulazimo u njega.

Tehnička civilizacija je otela čovjeku prirodu. Ona ju je strpala u parkove i nacionalne parkove i pokazuje ih savremenim ljudima kao eksponate muzeja. Čovjek osjeća svoju organsku vezu sa zemljom, biljkama, živim stvorenjima, planinskim potocima, vjekovnim drvećem, . ali on uvijek ostaje kao tuđa gromada -monstrum napravljen od stakla i betona. Zato je civilizacija obezvoljila čovjeka, unesrećila. Mnogi vide dobrobit u ovom ili onom političkom sistemu, društvenim strukturama, dobrotvornim organizacijama i dr. , ali političko-društvena uređenja su dolazila i odlazila, nicala i propadala, a ljudi ostajali ipak nesrećni. Zlo i nepravda na zemlji nisu se smanjivali.

Ako i možemo primijetiti nekakve promjene u ljudima tokom istorije, to je - sve veća moralna entropija kao bitka materijalizma i društvenih oboljenja koja je u naše vrijeme primile karakter epidemije. Sve društvene utopije završavale su se neuspjehom, djelimično zato što nijesu uzimale u obzir tako očigledne i univerzalne činjenice, kao što je iskvarenost čovječje prirode, sklonost prema grijehu, kao demonski impuls koji živi u dubinama čovjekovog srca.

U vijeku tehničke civilizacije, koju nazivaju vijekom "emancipacije i oslobođenja", čovjek se, ustvari, emancipuje i oslobađa od mračnih principa, od moralnih normi, od glasa vlastite savjesti. Ako se sreća sastoji u unutarnjem duhovnom svijetu čovjeka, onda je kod savremenog čovjeka taj svijet osiromašen i sužen do krajnosti. Posebno u tehnološki razvijenim zemljama, gdje ljudi čak liče jedni na druge. Njih kao da je iskompleksirao i isprogramirao jedan nevidljivi hipnotizer: oni dobijaju informaciju, . ogromnu po obimu, u stvarnosti ipak jednostranu i primitivnu. Ona liči na ponavljanje jednog te istog scenarija sa malenim razlikama u izgledu. Alternativa ovome je svijet fantastike sa uobičajenim filmovima užasa, ali u suštini, to je završeni, zakodirani demonski svijet.

Kažu da ogromni vodopadi privlače ljude sa slabom psihom; kod njih se pojavljuje neobjašnjiva želja da se bace u vodopad kao bi se predali sudbonosnom talasu - tako isto izgled zmije opčinjava i sebi privlači zvijeri. I ovdje (sa *ekrana televizora*) mi vidimo nešto slično - bijeg u bolest, u kaos, u bezdušje. Karakterističan je siže filmova - osvajanje zemlje od strane vanzemaljaca, grude trupova, eksplozije zgrada. Ovdje se podsvjesni osjećaj duše oblači u simbole i likove - to je sagledavanje da su zemlju osvojili demonu,

došljaci sa onoga nevidljivog svijeta, iz onih tamnih bezdana koje mi nazivamo adam i paklom. To je osjećanje da treba nekuda bježati, da su gradovi osvjetljeni električnim plamenovima -

klopka u koju su natjerali ljude, ogromno groblje duha. I ovdje je tragizam apokaliptičkog vremena.

Više služenje čovječanstvu

Osnov hrišćanskog morala je ljubav, sjedinjenja sa pravdom. Sveti Dionisije Areopagit piše da su za spasenje potrebni pravilan cilj, dostojan predmet i čista sredstva, to jest - jedinstvo cilja i sredstva.

Pravda - to je svojstvo ljubavi kao njen spoljašnji omot. Ljubav - to je sadržaj pravde, njen život. Bez pravde se ljubav pretvara u slijepu strast, bez ljubavi pravda postaje stroga kazna.

Egzegeti, otkrivajući simboličko značenje Krsta, govorili su, da mi ovdje vidimo sjedinjenje pravosuđa i milosrđa.

Nama mogu prigovarati da jevanđeljske zapovijesti ljubavi i pravde prihvataju sve konfesije i sekte. Zašto Pravoslavlje smatra da ovo učenje u čistom i nepovrijeđenom obliku čuva samo ono? Zar rimokatoličanstvo i protestantizam nemaju razgranatu mrežu dobrotvornih organizacija na svim kontinentima? Zar oni nijesu projavili svijetu samopregorne misionare? Ovo pitanje je veoma važno, te ga je potrebno razmotriti ne na planu socijalnog odraza, već u njegovoj mističkoj dubini.

Počecemo od toga da rimokatolicizam drugačije nego Pravoslavlje razmatra tragediju čovjekovog pada u greh i njegove posljedice. Prema rimokatoličkom učenju, grijeh je lišio čovjeka natprirodne blagodati i time sasvim unio određeni nesklad u njegov psihički život, ali prirodne sile duše ostale su nepovrijeđene. Na taj način na strasti se gleda ne kao na bolest duše, već kao pretjeranost i zloupotrebu. Takvo učenje prikriva katastrofalne posledice grijeha, lišava duhovnu borbu sa grijehom i demonskom silom one napregnutosti, stalnih podviga i budnosti, koji su karakteristični za istočne askete.

Učenje o neprestanoj unutarnjoj molitvi, o iskorenjivanju strasti, o pokajanju kao osnovi duhovnog života, istiskuje se vanjskim podvigom i društvenim služenjem. To postaje posebno očigledno kroz upoređivanje pravoslavnog i rimokatoličkog monaštva kao glavnih pokazatelja crkvenog duha.

Monaštvo na Istoku je, prije svega, unutrašnji život, odricanje od svijeta, težnja ka stalnom bogoopštenju. Rimokatoličko monaštvo je izraz društvenog služenja Crkvi, a pošto su njegovi načini raznoliki, onda je monaštvo (jedinstveno na Istoku), na Zapadu stvorilo mnoštvo redova - monaških opština sa različitim pravilima. U Rimokatoličkoj crkvi monaški asketizam je odmah primio oblik reda i rada, to jest organizacije. Rimokatolicizam smatra prirodne duševne sile nepovredivim, te svoju propovijed počinje prizivanjem na ljubav. Ali na ljubav bez prethodnog očišćenja srca od strasti, - što je ljubav duše a ne duha. Ona može biti vatrena i snažna, lijepa i emocionalna; ona može nositi u sebi mnogo brige o patnjama drugih i nježnosti, ali to je zemaljska ljubav, zasnovana na solidarnosti i dugu, ona je razblažena osjećajnošću i sklona je afektiranju.

Pravoslavlje započinje propovijed pozivanjem na pokajanje: samo dugim putem očišćenja duše od grijeha budi se čovječji duh i srce osjeća ljubav i patnju kao novi život, kao osjećanje ni sa čim uporedivo, kao djelovanje samog Božanstva u srcu čovjeka. Ta ljubav je lišena potresnih emocija, ona je tiha i duboka, njena osobina je - ljubiti Boga svim srcem svojim, a ljude kao sliku i priliku Božiju. Duhovna ljubav je dejstvo blagodatni jer nosi u sebi Božansku svjetlost preobraženja i ozaruje svijet odbljescima te svjetlosti.

Želimo reći da se pod riječ "ljubav" mogu svrstati razna stanja. Ljubav zavisi od čovjekovog pogleda na svijet, od podviga njegove vjere, od mjere očišćenja njegova srca, od prebivanja u Crkvi - uključenosti u njenu mistiku i asketiku. Sveti apostol Jovan Bogoslov nazvao je Boga ljubavlju (1. Jn 4, 8); Hristos je rekao da Bog jeste Duh (Jn 4, 24). Najviši oblik ljubavi je duhovna ljubav sačuvana u životu Crkve. Pravoslavlje uči da Carstvo Božije "nije od ovog svijeta", dok je zemaljski put - samo put, pa je ono "Carstvo..." slobodno od svjetskih predstava i predrasuda, od njegovih sklonosti i običaja.

Rimokatolička crkva hoće da izgradi Carstvo Božije na zemlji. Ona je široko otvorila svoje dveri za svjetsku kulturu, za svjetsku umjetnost; ona nastoji da iskoristi dostignuća nauke i filosofije, da projavi uticaj na politiku, da razradi socijalna pitanja. Zato pojmovi istine i pravde dobijaju strateški karakter, težeći da Crkvi pruže svjetsku kulturu; rimokatolicizam pada samo pod uticaj te kulture, gdje je umjesto pravde - nešto slično pravdi, gdje je istina povezana sa evolucijom Crkve, to jest, nosi relativan karakter postepenog procesa. Za pravoslavlje su Istina, Hristos i Crkva živo mističko Tijelo Hrista. Prema pravoslavnom učenju, Crkva je uvijek imala i ima punoću Duha Svetoga, te su kriterijumi istine u Pravoslavlju čvrsti i nepromjenljivi.

Što se pak tiče protestantskog svijeta, on se odrekao asketizma drevne Crkve, i zato su ljubav, istina i drugi dojmovi za njega postali subjektivni psihološki opiti i lične predstave. Udaljivši se od jedinstvene Crkve još dalje od rimokatolicizma, on je izgubio sve subjektivne kriterijume. Njegova mistika se zatvorila u krugu individualnih opita. A treba znati da mistika bez askeze lako prelazi u vizionarstvo ili magiji.

Rimokatoličanstvo i protestantizam dali su svijetu što su oni imali. Pokušali su i pokušavaju da patnja i nesreća na zemlji bude što malje. Ali siromašnih, gladnih i bolesnih nije manje; a ako se govori o duševnim bolesnicima, onda ih je više - pate i bogati i siromašni, čitav svijet liči na obnaženi nerv, koji se skuplja u grozničavom bolu. Divno je djelo utješiti čovjeka koji je izgubio nadu, nahraniti gladnoga, ukazati pomoć bolesnom, a to neće pomoći da se izvede čovječanstvo iz ćorsokaka u koji je upalo - da se zaustavi proces moralne i duhovne atrofije, da se odstrani katastrofa prema kojoj vuče, izgleda, čitav tok ovozemaljske istorije.

Pravoslavlje nosi u sebi silu koja može da se suprotstavi svjetskom zlu, svjetlost koju nije shvatio i odbacio je zapadni svijet, označivši je nazivom "jeres palamita". Ova svjetlost askeze i sozercanja čini čovjeka srednjim usred svih patnji, slično Hristu kad je sišao u pakao i ispunio radošću duše umrlih.

Drevni hrišćanski pisci, a među njima i oni koji su pripadali zapadnom svijetu govorili su da je jedino dobro Bog, jedino zlo - grijeh, sve ostalo su međuprostori stanja i situacija. Zato

Pravoslavlje sa svojim posmatračkim karakterom, učenjem o unutarnjoj molitvi i tihovanju, vrši najveće služenje čovječanstvu, ono čuva tavorsku svjetlost, otkriva put za sticanje te svjetlosti.

Kako govoriti o vjeri

Na šta treba obratiti pažnju u besjedi sa nevjernikom?

Ateizam nije posljedica naučnih traganja iz sljedećih razloga:

1. Mi imamo posla ne sa univerzalnom naukom, već sa naučnim granama koje imaju tendenciju ka usitnjavanju i usložnjavanju. Ni jedna od ovih grana ne može govoriti u ime čitave nauke.

2. U svakoj naučnoj oblasti postoje različite hipoteze i teorije koje pokušavaju da sistematizuju i objasne faktički materijal. Ove teorije su protivrječne i često jedna drugoj suprotstavljene. Koja je od ovih uzajamno isključivih teorija istinita, a koja lažna, čovjek određuje na osnovu vlastitih predstava. Ako bi čak svi naučnici svijeta stvorili jedinstvenu univerzalnu teoriju, ni ona ne bi mogla biti valjana, pošto se hipoteze i teorije oslanjaju na postojeći faktički materijal, a on se stalno širi, pa istorija nauke i jeste istorija rađanja i umiranja ideja i predstava. Eksperiment ne može nikad biti u potpunosti završen, a posljednja riječ nauke je postati njena završna riječ.

3. Nauka ima posla sa procesom, a pogled na svijet sa oblašću uzroka i ciljeva, koji se nalaze izvan granica eksperimenta i za nauku zauvijek ostaju tajna. Nauka otkriva i bilježi uzročno-posljedičnu zakonomjernost među pojavama, ali sam pojam zakona za nju je nedostupan; ona ne može objasniti pretvaranje haosa u zakon i svrshodnost. Nauka ima posla sa materijalnim svijetom, zato ne može ni potvrditi ni opovrgnuti postojanje drugog, duhovnog, bića, nauka izučava predmet u njegovim pojavama (*fenomenima*); svaki predmet ima mnoštvo osobina i atributa, pa ostaje za nauku saznavani, a ne saznatljiv objekat.

Pogled na svijet ne proističe iz naučne informacije, već zavisi od duhovnog stanja, volje i moralnosti čovjeka. Veliki naučnici, koji su ovladali jednim naučnim vidokrugom, pridržavali su se različitih religioznih i filozofskih pogleda na svijet. Pogled na svijet se ne može zasnivati na filozofiji; sami filozofski sistemi zasnivaju se na nedokazanim postulatima. Logika kao metod filozofije nema jedinstvenog sistema, u njoj, kao i u drugim oblastima nauke, postoje različite škole i pogledi. Ako filozofija naziva sebe naučnom, onda ona mora da uopštava naučne teorije svoga vremena, a pošto se naučne predstave stalno mijenjaju, onda i izvodi iz njih ne mogu biti nepromjenljivi. Ako filozofija nema odnosa prema nauci, onda je ona samo subjektivna čovjekova predstava, ograničena u vremenu i prostoru, opitu i potencijalu stvaralačkih sila. Čisto mišljenje uopšte ne postoji u prirodi. Čovječiji razum se nalazi pod moćnim impulsima, predstavama, željama i strastima. Odnos svijesti prema podsvijesti može se zamisliti kao ledeni breg čiji je vrh iznad površine mora, a osnovna masa ledene planine pod vodom i ostaje nevidljiva. Subjektivizma ima u filozofiji još više nego u nauci: svaki istaknuti filozof teži da stvori svoju sopstvenu školu.

Na što mora obratiti pažnju pravoslavni u besjedi sa agnostikom i skeptikom? Agnosticizam i skepticizam je izmicanje od problema. Sile čovječije duše, njene urođene sposobnosti za saznanjem ne mogu se svesti na gole logičke razloge. Nama su poznati vidovi gnosisa (*poznanja*) kao što su instinkti i inctikcija, nama je poznat emocionalni gnosis koji je osnova umjetnosti.

Ako se samo jednim naporom razuma ne može spoznati istina i on u ovom pokušaju trpi poraz, onda se treba obratiti drugim mogućnostima duše. Ako je za skeptika i agnostika jednako nepouzđano postojanje i nepostojanje Boga, onda ga treba posavjetovati da se obrati uslovnom obliku molitve makar i ovakvoj: "Gospode, ja ne znam postojiš li, ali ja hoću da znam istinu. Ako Ti postojiš, onda mi se pokaži. " Ako bude iskren u takvoj molitvi i ako bude vidio život saobrazan zapovijestima Jevanđelja (*čiju vrednost većina agnostika priznaje*), onda će mu biti dat odgovor prema riječi Božijoj: "Ištite i daće vam se" (Mt 7, 7).

Treba posavjetovati skeptika i agnostika da se obrate vlastitom srcu, da počnu razvijati mistična osjećanja, koja su, premda u slabom stepenu, ipak prisutna u njegovoj duši - gotovo isto tako kao što reanimiraju, vraćaju u život čovjeka čije se disanje jedva čuje.

Sumnja može biti etapa nezavršenog traženja, ali sumnja može biti i dogmatizovana u svojevrsni pogled na svijet; tada ona postaje bekstvo od istine: čovjek, još ne završivši bitku za svoju sopstvenu dušu, žuri da izbacij bijelu zastavu kapitulacije.

Riječ "ne znam" može imati dva nastavka: "ne znam, ali hoću da znam" i " ne znam i neću da znam".

Na što treba da pravoslavni obratiti pažnju u razgovoru sa indusom?

1. Najviši oblik postojanja je ličnosno postojanje. U bramanizmu Bog je kao Živa ličnost sa kojom se može ulaziti u opštenje. Himalajski panteon -to je personifikacija i oličenje klasičnih sila. Hinduski Apsolut - Braman je bezličan i beskvalitativan. Hinduski trimurti - to su tri ritma postojanja: stvaranje, očuvanje i rušenje. Čovjekove ličnosti ovdje nema, teorija o preovaploćenju raščlanjuje ličnost na brahme - psihičke elemente, koji spajajući se ponovo prave novu individuu. Na kraju krajeva svi individualni oblici rastvaraju se u kosmičko postojanje, a kosmičko bitisanje iščezava u svijesti Brahama. Vječnost se zamišlja kao dva stanja Apsoluta koji se smjenjuju, Apsolut u sebi i Apsolut u kosmosu. Tvorevina se okončava rušenjem, koje ništa ne pomaže postojanju Apsoluta. Na taj način svijet se zamišlja kao besciljno vraćanje u krug. Svaka množina objektivne stvarnosti je iluzija. Postoji samo jedan Brahman, koji stalno pravi i ruši svjetove, Čovječiji duh atman - je jednosuštan apsolutnom duhu Brahmanu, vanjska predstava o mnoštvu bića je plod iluzije, fantazije i neznanja. "Ja sam ti, ti si on (*Brahman*)", jest postoji samo jedan Apsolut, a istorija svijeta - to je kosmička tragikomedija, čiji je autor, akter i posmatrač sam Brahman pod vidom mnogih lažnih oblika i maski.

Ovaj pogled na svijet potkopava same osnove morala: etika se pojavljuje u čovječjim odnosima a u hinduizmu sam pojam o mnoštvu, o tome da postoji realno "ja" i "ti", različiti jedan od drugog, smatra se iluzornim. Hoćemo li više voljeti svoju iluziju, hoćemo li mrziti nerealnost koja se pojavljuje pred našim očima? Zato mudrac voli samo svoj vlastiti atman, svijet za njega uopšte ne postoji. To je teorija krajnjeg samoljublja, i samo nedoslednost samih hinduista daje im mogućnost da govore o takvim društvenim kategorijama kao što je pravednost i takvim moralnim kategorijama kao što je LJubav. Kakvu pravednost i ljubav mogu imati sjenke, koje niču u snovima, koje iščekavaju sa buđenjem bez traga i ostatka? Hinduizam potčinjava "božanstvo" nekakvim nadbožanskim zakonima ritma koji prisiljava Apsoluta da ponavlja rad nauka: čas ispušta iz sebe nit svjetova, čas je ponovo uvlači u sebe. Hinduizam je pretvorio čovjeka u fikciju. Čovjek uobražava da postoji, a ustvari, njega nema - postoji samo jedan Brahman. Hinduist je lišen više radosti - lične ljubavi prema ličnom Bogu, svome spasitelju - i bogoopštenja, koja počinje ovde na zemlji i traje do vječnosti.

Na šta treba da pravoslavni obratiti pažnju u razgovoru sa budistom?

Budizam ne predstavlja religiju već više moralno-primijenjenu filosofiju. Religija je savez čovječje duše sa višim duhovnim bićem. Budizam ignoriše sva osnovna pitanja i načela religije: postojanje Boga, besmrtnost duše, sredstva komuniciranja duše sa duhovnim svijetom itd. Religija je savez između čovjeka i Božanstva. U budizmu božanstvo odsustvuje, a čovječija individualnost podleže uništenju u nirvani. Ako za hrišćanina svijet predstavlja arenu borbe dobra i zla, onda je za budistu samo postojanje zla, zamka iz koje nema izlaza osim samouništenja, pogruženja u nirvani, gdje gasnu osjećanja, misli, želje, gdje, odvlačeći se od vanjskog i unutarnjeg pogružava se u provaliju bez dna, kao što trup spuštaju u grob.

Učenje Bude pružalo je nepomirljivu i duboku analizu suprotnosti i tragizma zemaljskog bitisanja. Ali ono nije našlo izlaza pošto se pije obratilo Bogu nego čovjeku koji je zalutao u lavirintu suprotnosti. Budizam je u svome apsolutnom zvanju zla došao do kraja ponora, koji pije mogao preći. On kao da je anatemisao psihički život čovjeka i ugledao pred sobom trup od

koga se sa odratnošću okrenuo. Jedini spas od patnji za budizam predstavlja samo uništenje. Ali to nije fizičko samoubistvo, pošto je budizam naslijedio od bramanizma metempsihozu - teoriju preovaploćenja, prema kojoj elementi duše čine novu dušu i ona dolazi na zemlju u novom tijelu. Budizam hoće da uništi život. kroz uništenje same želje za životom, kroz oslobađanje sebe od svih psihičkih preživljavanja, kroz nepostojanje Nirvana. Zato budizam predstavlja najdoslednije i najnepoštednije izraženu filosofiju smrti.

Cilj hrišćanskog života je bogoopštenje. Cilj budizma je mir smrti. Budista ne shvata zašto je došao na ovaj svijet, ko ga je bacio u more zla i patnji, šta je to: šala ili tragična greška? I zato budista sa gordim preziranjem odlazi iz života još dok je živ.

Na šta treba da pravoslavni obratiti pažnju u razgovoru sa muslimanom?

Islam propovijeda fatalizam, pri kome se slobodno samoopredjeljenje ličnosti pretvara u fikciju. Sve je uslovljeno i unaprijed određeno. Božanstvo guta čovjeka ne ostavljajući mjesta njegovoj slobodnoj volji. Božiji promisao u islamu pretvara se u nesavladivu sudbinu, a životni put čovjeka u ostvarivanje unaprijed određenog plana: sve što se dešava čovjeku, prima se kao neizbježnost. Takav pogled u njegovom logičkom završetku mora dovesti do shvatanja da čovjek nema mogućnosti za moralni izbor. Ali islam ne dolazi do toga. Njegovi teolozi razradili su pojam paralelizma, koji dopušta moralnu slobodu, ali ne moralnu autonomiju. Ovaj pogled podsjeća na shvatanje blaženog Avgustina, koje je Crkva odbacila, i na učenje kalvinista. Protivječnost između moralne odgovornosti i ograničene slobodne volje islamski teolozi pokušavaju opovrgnuti učenjem o spasenju svih muslimana. Prema njihovom zakonu pravednosti, muslimani koji griješe dužni su podnijeti odgovarajuće kazne u zagrobnom životu ali prema molitvama Muhameda i imama i čitavog islamskog svijeta, čak i najgrešnji musliman na kraju krajeva biće spasen. Treba obratiti pažnju na to da u islamskoj religiji nema posrednika između Boga i čovjeka-, a Muhamed je samo poslanik, tako da se između transcendentnog Božanstva i svijeta nalazi neprevaziđena provalija. I dok je Jevanđelje monolitno, to u surama *Kurana*, posebno među surama mekijskog (*ranijeg*) i medinskog (*kasnijeg*) perioda postoje protivječnosti. To muslimani objašnjavaju time da je Muhamed imao pravo da izmijeni ili promijeni svoje postavke, a takođe da ih zamijeni drugima. Za muslimana je uopšte jedna od karakterističnih osobina istine njena unutrašnja protivječnost.

Treba istaći i svojevrsnu "dvojtvenost" muslimanske religije, koja propisuje svojim sledbenicima različita pravila i obaveze prema muslimanima i nemuslimanima.

Treba posebno istaći pitanje koje se tiče islamskih vjerskih ratova sa inovjernima. Može se slobodno reći da se muslimani nalaze u stanju permanentnog rata sa nemuslimanskim narodima, rata u kojem mogu biti privremena pomirenja - primirja, ali ne mir. Treba takođe istaći prinudne i nasilne mjere koje preporučuje *Kuran*, a koje se tiču pobijeđenih naroda i njihovom prevođenju u islam. Mi smatramo da je svako nasilje u ime religije, prije svega, uvreda za samu religiju.

Ne možemo se složiti sa mnogoženstvom koje dopušta islam, pošto brak smatramo savezom ljubavi dviju ličnosti i njihovim jedinstvom. Muslimanska mistika je najjasnije izražena u sufizmu, koji je ostavio dubok uticaj na književnost i umjetnost Srednje Azije i Bliskog istoka. Ovo učenje je primilo u sebe mnoge predstave i ideje hinduskih mističkih škola i sekti i zato se koleba između monoteizma i panteizma. Sufistička (*škola*) poezija široko koristi alegorije i erotske likove za izražavanje mističkih doživljavanja. Prema islamskoj mistici se ponašaju mnogobrojni derviški redovi; oni su zasnovani na zapovijestima koje djelimično podsjećaju na monaške zavjete, ali se suštinski razlikuju. Izlaz iz derviškog reda je slobodan, niko ga ne poriče. Većina pravilnika derviških redova sadrži uputstva na takvim asketskim metodama, kao što su

post, noćna bdenja, poslušnost nastavniku itd. Ali obično se kao najviše duhovno spasenje ovdje smatra ekstaza, koja se dostiže ritmičkim pokretima, plesovima, a u nekim slučajevima uzimanjem narkotika. Kod šiita su religiozni praznici praćeni pozorišnim i uličnim procesijama.

Uostalom, treba reći da je, bez obzira na principijelnu razliku između pravoslavne mistike velike Božanske svjetlosti i vještačke egzaltacije muslimanskih derviša, islam u cjelini sačuvao više elemenata asketizma nego savremeno rimokatoličanstvo, a tim prije nego protestantizam.

Na što treba da pravoslavni obrati pažnju u razgovoru sa katolikom?

Apostolska Crkva je, prema svojoj strukturi i samoizražavanju, Saborna Crkva. Sabor kao najviše predstavništvo svih članova Crkve ostvaruje načelo njenog jedinstva. Već u apostolska vremena različitost u nekim pitanjima koja su se ticala misionarstva među paganima nije bar riješen jednim glasom Apostola Petra, već je odlučio sabor. Karakteristično je da je na prvom Apostolskom saboru u Jerusalimu predsjedavao episkop Jakov, a me apostol Petar, i Jakov je u završnom govoru izveo zaključke Sabora. Sam karakter Apostolskog sabora svjedoči o tome da je u drevnoj Crkvi saborna odluka stajala iznad autoriteta bilo koga apostola. Da je u drevnoj crkvi postojalo načelo eklisiološkog monarhizma - primat bezgrešnog. po djelima vođe, onda bi ideja sabora kao takvog bila nepotrebna i besmislena: za sva pitanja dogmatskog i moralnog karaktera bilo bi dovoljno obratiti se rimskom papi - "episkopu episkopa, namjesniku Hrista na zemlji". Okitivši rimskog papu natčovječanskim osobinama bezgrešnosti u djelima vjere i morala, rimokatolici ne mogu da objasne protivurečnosti u papskim bulama i pojave, kao što su odricanje od Hrista jednog od papa (*kasnije se pokajao i postao mučenik*) i kako je papa Honorije primio monofizitsku jeres (*zbog čega je bio osuđen na Šestom Vaseljenskom saboru*). Crkva ne poznaje "intelektualnu bezgrešnost" koja bi zavisila od čina i mjesta življenja. Duh Sveti svjedoči kroz usta proroka Davida, da je svaki čovjek laž (Ps 115, 2). U svojoj punoći istinu je izrazila Vaseljenska crkva u njenom sabornom jedinstvu. Drugim riječima, čistota vjere je u jedinstvu ljubavi.

Filiokve je sa dogmatske tačke gledišta jeres (*dva ishodenja Duha Svetog*), a sa eklisiološke - to je narušavanje sabornog jedinstva; sa moralne -manifestovanje duha gordosti. *Simvol vjere* je bio utvrđen na Prvom i Drugom saboru kao čvrsta osnova hrišćanskog vjeroučenja. Vaseljenski sabori su zabranili da se mijenja, skraćuje *Simvol vjere* ili unosi u njega neki dodatak. Rimski crkva je napravila grijeh protiv vaseljenskog jedinstva izmijenivši *Simvol vjere* i samim tim sebe suprotstavila Sabornoj crkvi.

Provincijalizam se vidi u tome da dio stavlja sebe iznad cjeline, na primjer: provincija istupa u ime čitave države. Rimski patrijarhat je jednostranim aktom dogmatskog diktata stavio svoje odluke iznad odluka Vaseljenskih sabora i od načela ljubavi prešao na načelo vođstva.

U svom istorijskom biću rimokatolicizam vrši stalnu modernizaciju same Rimokatoličke crkve, prilagođavajući je svijetu koji se stalno mijenja, njegovoj kulturi i ideologijama, idejama i ukusima. Zato Katolička crkva sve više i više dobija karakter utilitarne organizacije. Mistika se ovdje izrođava u estetizam, a asketika se zamjenjuje dobročinstvom i sociologijom.

Na šta treba da pravoslavni obrati pažnju u razgovoru sa Judejcem?

Središte razgovora treba da je pitanje o Mesiji. Ovdje kao opšti izvor služe knjige *Starog zavjeta* kao bogootkrivena istina. Treba na osnovu biblijskih tekstova ukazati da se proročanstvo o Mesiji ispunilo u licu Isusa iz Nazareta. Treba takođe ukazati da je kod proroka Mesija propovijedan kao Spasitelj čitavog čovječanstva - kako Judejca tako i naroda koji su živjeli u paganstvu, i da je tek postepeno u sinagogalnom mišljenju lik Mesije primio lik nacionalnog vođe i osnivača hilijastičkog carstva na zemlji. Treba ukazati da se poslije Isusa iz Nazareta u Izrailju pojavio čitav niz lica koja su se izdavala za mesiju, a ništa nijesu donijela svome narodu osim patnje i razočarenja (*npr. Bar - Kohba, koga je jedan od najuticajnijih rabina - Akiba smatrao za spasitelja Izrailja*).

Treba opovrgavati lažno i tendenciozno mišljenje, koje postoji među Judejcima, da je antisemitizam pojava koja je nikla u hrišćanskom svijetu i da je karakteristična za hrišćanske narode. U stvari, antisemitizam je postojao još u starom svijetu, o čemu svjedoče antički historičari i pjesnici. Antisemitizam postoji među muslimanima i među predstavnicima drugih religija; mnogi ideolozi ateizma bili su antisemiti; fašistička partija, koja je neprijateljska po svojoj ideologiji prema hrišćanstvu, uzela je antisemitizam kao svoj politički program. Mi se uzdržavamo od analize ove pojave i tek ukazujemo na činjenice.

Treba obratiti pažnju na to da je ideja o gradnji na zemlji hilijastičkoga carstva na čelu sa vođom - Mesijom i prestonicom u Jerusalimu poslužila kao uzrok materijalizacije duha naroda. Ako je drevni Izrailj ujedinjen oko Jerusalimskog hrama vidio svoju glavnu misiju u očuvanju jednobozja među paganima svijeta i Carstvo Mesije primio kao carstvo svih naroda, spoznavši istinskog Boga, onda se sada stanje promijenilo: narod, uzevši ovozemaljsku ideju teokratske države razvio je burnu djelatnost na ovome planu.

Ako drevni Izrailj nije dao svijetu velike filozofe i naučnike, nije ostavio praktično nikakvog traga u svjetskoj literaturi, ipak se savremeni Izrailj manifestovao u svim oblicima nauke, književnosti i umjetnosti. Ali da li je to preporod ili je to samo transformacija ranijeg duhovnog potencijala na nižem duševnom nivou? Mi smo skloni pomisliti da je, izmijenivši pojam i predstavu o Mesiji, judejski narod iščupao iz sebe glavni stub *Biblije* i počeo razmišljati materijalizovano, u zemaljskim kategorijama.

Antisemitizam kao historijska pojava je bio nepoznat u vremenima izrailjskih careva i vavilonskog ropstva. Judejci su zauzimali značajne položaje u Asirskoj i Vavilonskoj imperiji i ptolomejskom Egipatskom carstvu. Ali od vremena rabizma narasta antisemitizam. Da li je to podudaranje ili psihološka činjenica?

Treba primijetiti dvojnost u moralu *Talmuda*, koji preporučuje jedne norme u uzajamnim odnosima Judejca, a druge između Judejca i ostalih naroda. Ovo treba uporediti sa zahtjevima Jevanđelja da se bude pravedan i milostiv prema ljudima nezavisno od njihove nacije i vjeroispovjesti, i da se vole i svoji neprijatelji. Jevanđelje daje opšte moralne osnove za život čovjeka i uz to se stara da probudi njegov unutaranji moralni osjećaj - glas njegove savjesti. Judaizam reguliše čovjekov život čitavim sistemom propisa, pa etiku i moralnost iz unutrašnjeg osjećanja, iz potrebe samog srca, on čini sholastičkim sistemom, zasnovanim na kauzalističkom principu (*odgovori na sve moguće slučajnosti*). Ali, rekli bismo, glavna greška rabinima je talmudsko-kabalistička predstava o tome da je Bog stvorio Judejce, a 72 niža duha - ostale narode svijeta. To kasnije predanje, koje se protivi duhu i slovu *Biblije*, vodi ka dogmatizovanju nacionalizma. Čovjek koji je prisvojio ideju prvenstva i izabranosti, gubi najveću vrijednost svoga života - sposobnost da voli sve ljude kao djecu jedinstvenog Oca i da u svakom čovjeku vidi lik Božiji. Ljubav, koja je svedena na svoju porodicu, svoju naciju, dobija egocentrični karakter, i gubi mističku dubinu.

O kulturi opštenja

Jedan od najvažnijih vidova religiozne moralnosti jeste kultura opštenja. To je umijeće mirno saslušati drugoga, iako se njegovo mišljenje ne slaže sa tvojim ili mu se čak suprotstavlja. Prisustvo blagodatni Božije u čovječjoj duši čini da je nemoguće uvrijediti ili poniziti bližnjega. Etika se manifestuje kroz uvažavanje. Riječ "kultura" potiče od riječi "kult" što znači "cijenim" i

"poštujem". U datom slučaju, visina kulture, naravno i duhovne kulture, sastoji se u umijeću da se u svakom čovjeku vidi obličje i podobije Božije - ličnost koja ima svoj pogled na svijet, svoje moralne kriterije, svoj duhovni svijet.

Kada dva sabesjednika govore o religiji i njihov pogled na svijet se ne podudara, razgovor treba da dobije oblik uzajamnog traženja istine: prvo se treba izjasniti u čemu se slažu u pogledima, a u čemu se razilaze. Zatim treba naći zajednički kriterijum istine i mirno razmotriti nedoumice, pitanja, probleme, talas za talasom, ne silazeći sa te platforme. Takva platforma može biti sve učenje Crkve, tekst *Biblije* ili samo *Novi zavjet*. Ako se religiozna ubjeđenja zasnivaju na raznim knjigama *Biblije*, vedama, *Kuranu*, onda treba istaći osnovne osobine istinitosti, za šta očevdno moraju služiti: unutrašnja neprotivrječnost teksta, visoko učenje o Božanstvu i moralu koji odgovara tome učenju, treba razmotriti istoriju nastanka tih knjiga i dr.

Da bismo odgovorili svome sabesjedniku na valjan način treba ga umjeti saslušati mirno, shvatiti šta on hoće, istaći glavni naglasak njegovih pogleda na svijet. Zatim upitati da li je on pravilno shvaćen, da mu ne pripisujemo ono što on nije mislio i uopšte nije htio govoriti. A ako on potvrdi da smo ga pravilno . shvatili, onda već u početku moramo označiti u čemu sa slažemo, šta odobravamo u njegovim stavovima.

Pa dobro, nema čovjeka koji bi bio u svemu kriv (*prepodobni Makarije Egipatski pohvalio je za trudoljubivost idolskog žreca koga je vidio daje nosio na svojim ramenima teško brvno*). Označivši tačke zblizavanja, tj. stvorivši određenu psihološku vezu, kada nas sabesjednik prihvata ne kao protivnika nego kao prijatno lice koje se trudi da ga shvati, treba se veoma korektno dotaći tačaka razilaženja i predložiti da se zajedno razmatraju (*originalna*) obična djela.

Velika etička i psihološka greška je zaključak apriori, prije dokaza, kada se umjesto dokaza istakne sopstveni autoritet, koji uopšte nije obavezan za druge. Zatim sam sabesjednik treba da napravi zaključak, a ako se muči, tada ne treba insistirati: čovjek će se kasnije sam vratiti tim istim problemima. Ako je čak pod uticajem nepobitnih činjenica sagovornik prinuđen da se saglasi, kao da je izbačen sa ringa na turniru, onda ovo slaganje obično biva neuverljivo i on će tražiti revanš za poraz i naći (*poslije besjede*) nove argumente i činjenice koje opovrgavaju tvoje mišljenje. Snaga Sokrata je bila ne samo u njegovoj pameti i razmišljanju, nego i u metodu. On nije govorio za sabesjednika, već, ostavljajući mu slobodu da pravi svoje zaključke, zadavao mu sugestivna pitanja i potkrepljivao ih odgovarajućim primjerima.

Kritičke primjedbe sabesjednika treba primati mirno, i ako su ispravne, odmah se složiti.

Besjeda postaje besmislena ako dozvolimo da se pretvori u spor, u svojevrstan verbalni duel, u kome nanosimo i dobijamo udarce, ne zadobijajući ništa. Tada se diJalog pretvara u dva monologa - svako govori ne slušajući sagovornika, a ako čuje, onda sa jednim ciljem: pošto-poto opovrgnuti ga. Kao svjedok duhovne i moralne zakržljalosti čovjeka služi njegov nepravilan stav, ili, prostije, "poza" u besjedi.

1. Poza "učitelja" - čovjek govori sa drugim sa osjećanjem nadmoći. On ne sumnja u to da zna više od svojih sagovornika, da je pametniji od njih, da bolje zna ono što je potrebno čovjeku. NJemu se čini da je njegova obaveza da uči druge, a drugi da uče. Takvi ljudi čine to čudnom

samouvjerenošću, čak ne shvatajući da njegova pretjerana samouvjerenost u njihovim riječima odbija srce sagovornikovo.

2. Poza "državnog javnog prokuratora" - čovjek sebe smatra višom instancom u sudbini drugoga. On stalno ukazuje na nedostatke sagovornika, lovi ga na protivrečnostima, kao lopova koji je stavio ruku u tuđi džep, razotkriva, negoduje i iznosi "prigovor" uopšte ne shvatajući da to nije u njegovoj nadležnosti. Misli da donosi dobro čovjeku otvarajući mu oči na samog sebe. On

smatra da mu jadni grešnik mora samo zahvaljivati pouci. Želja da se ispravljaju drugi često poprima karakter stalnog svraba kao kod mučnih kožnih oboljenja.

3. Poza "sveznalice" i "savjetnika" - čovjek je spreman da pruži savjet i recept za sve slučajeve života. Obično su to bliski ljudi koji mnogo govore zato što malo znaju i još manje misle. Spremni su da daju savjete, pošto ne osjećaju odgovornosti za svoje riječi. Ovi ljudi se upliću u tuđe poslove, smetaju drugima budući potpuno sigurni da im pokazuju veliku pomoć. A oni sami tuđe savjete ne primaju. Kada se njihovi vlastiti poslovi završavaju neuspjehom (*a to sv često događa*), onda oni razotkrivaju sve osim sebe samih.

4. Poza "načelnika" - čovjek govori tako kao da daje naredbe svojim potčinjenim. On želi da bude mali "car" u svojoj porodici, među prijateljima ili, jednostavno, sa sagovornikom. Ove ljude karakteriše poštovanje svoje sopstvene ličnosti i nepoštovanje prema svima ostalim. Oni bestidno hvale sami sebe, pričaju o svojim sopstvenim dobročinstvima, koja najčešće i ne postoje. Jednu te istu frazu ponavljaju po nekoliko puta da bi je memorisali u pamćenje sabesjednika. U odnosu prema drugima ponavljaju odlučnost i nezahavalnost. Oni, izgleda, iskreno smatraju da je za druge ljude velika sreća što mogu disati sa njima. Sagovornika ne slušaju i mogu ga prekinuti pitanjem koje se uopšte ne odnosi na dotičnu stvar.

Zaustavio sam se na ovih nekoliko psiholoških tipova samo zato što mi sami često, ne kontrolišući sebe, činimo to isto. Zato se u besjedi treba sjetiti kakav ne treba biti i šta ne treba činiti. Gordost je u stanju srušiti sve psihološke mostove, među sagovornicima i podijeliti ih na neprijateljske tabore.

Čovjek mora biti korektan, tim prije ako je razgovor o religioznoj temi. Naš opit Božanske slave treba da se izražava u našem životu posredstvom ispunjenja volje Božije, to jest u zapovjestima, a ne preko netrpeljivosti prema onima koji drugačije misle i drugačije vjeruju. Grubost često prikrija u sebi slabost argumenata, a gordost i oholost - nizak intelektualni nivo. Postoji engleska poslovice koja govori da praznine koje se formiraju u ljubavnoj korpi ispunjava gordost. Ako razgovor poprimi nekorisne oblike kad je reč o pogrešci sagovornika, treba staviti primjedbu da je o ozbiljnim stvarima potrebno govoriti ozbiljno; a ako to ne bude prihvaćeno, treba prekinuti razgovor jer nekorektnost u takvim slučajevima često prelazi u nepristojnost i može se završiti uzajamnom uvredom i razilaskom.

Više misliti i manje govoriti

Premudri Solomon u jednoj od svojih priča rekao je: "U mnogim riječima ne biva bez grijeha" (Priče, 10, 19). Ovdje je stvar ne samo u tome što nekontrolisani jezik obavezno dopušta greške i lapsuse, već još i u drugom: brbljanje je rađanje gordosti i neznanja.

Gord čovjek je umno ograničen. Za njega se sva mudrost svijeta nalazi zatvorena u njegovoj lobanji, pa on smatra svojim dugom da obradi i usreći ljude u okruženju bogatim darovima, razumije se, ne zlatnim, već riječima. Gord čovjek ne shvata da se iza granica njegovog malog i hvalisavog razuma prostire nepregledna oblast nevidljivog i nepoznatog, kao što je iza obale ostrvceta - okeanska pučina. Visoka kultura misli dolazi do granica samoodricanja, ne kao skepsa i agnosticizam, već kao realno sagledavanje svojih mogućnosti. Iz razloga što će kulturniji čovjek opreznije koristiti riječ, u tome on jasnije vidi svu slabost i uslovljenost naših uopštavanja i zaključaka, svu ograničenost i netačnost informacije koju dobijamo. Zato on prvo razmišlja, pa tek kasnije govori, a pošto je misliti teže nego govoriti, onda je za razmišljanje i prethodnu provjeru misli i rasuđivanja potrebno vrijeme. Zato u razgovoru takav čovjek pravi pauzu prije nego što odgovori, i uopšte se u razgovoru više trudi da sazna nešto novo nego da razuvjerava drugoga.

Gordome čovjeku se čini da nema šta da saznaje, on je siguran u nepogrešivost svojih mišljenja, on negoduje što mu se suprotstavljaju, i obično nastavlja da razvija svoju misao, čak ne trudeći da shvati sagovornika, svakog trenutka prekidajući ga. Obično kod takvih ljudi odsustvuje čvrsta logika. Oni ne streme njoj i čini im se da im njihova lična nadmoć nad drugima daje pravo da govore autokratski. Ovdje umjesto logike mjesto zauzima uvjerenost u svoju ispravnost koja se izražava emotivno u nekom teatralnom tonu, tako da se čini kao da ČOVJEK recituje Brjusovljevu pjesmu "Asargadon": "Ja sam vođa zemaljskih careva i car - Asargadon".

Za razmišljanje, rekli smo, potrebno je vrijeme to jest ćutanje. Riječ izgovorena prije vremena liči na kiselo grožđe, koje ne sadrži ništa osim koma. Zato se opaža paradoks: ko mnogo misli - malo govori ko malo misli - mnogo govori. Jedan čovjek obrađuje riječi kao metal. Drugi pušta riječi kao mjehure od sapunice nikakvog truda: kao što dim daje cigareta i mjehure sapunasta pjena. Riječ uopštava. Što sa većom informacijom čovjek vlada, to mu je više vremena potrebno za njeno uopštavanje. A što manje zna, time mu je manje potrebno kočionih elemenata. Čovjek koji mnogo i stalno priča, postepeno prestaje učiti da misli. Kod braće Grim ima basna "Dva bureta". Jedno se kotrlja kaldrmom tiho, zato što je do vrha napunjeno vinom, drugo tutnji zveckajući o kamenje jer je prazno. Ovu basnu brbljivci smatraju ličnom uvredom i, uopšte, ne cijene nešto posebno braću Grim.

Već je Kant sa ironijom govorio: "Najveći izum 19. vijeka je umijeće suditi o knjigama ne čitajući ih". Brbljivac može ne samo da sudi o svemu, već da se spori i dokazuje, u potpunosti se oslanjajući se na svoju pronicljivost. Ako mu se činjenice suprotstavljaju onda tim gore za činjenice. . . Kažu da je grof Hvostov, ne samo za svoja sredstva izdavao opširne zbornike svojih stihova, već ih je lično i kupovao.

Sve veliko završava se u ćutanju. Ćutanje je strahopoštovanje pred tajnom. Religija kao unutarnji život je oblast ćutanja, ali čak i u nauci - velikim otkrićima predhodilo je ćutanje. Njutn i Keplred provodili su usamljениčki način života. Mendeljejev se sedmicama zaključavao u svome stanu i

nikoga nije primao. Ajnštajn je govorio da je svoju teoriju stvarao ploveći čamcem po jezeru u samoći.

Ljudi koji su provodili svoj život u debatama i sporovima, u suštini, nijesu stvarali ništa. U najboljem slučaju, mogli su postati epigoni i popularizatori tuđih misli i ideja. Mogu nam ukazati na primer antičkih filozofa, koji su se sastajali radi diskusija kod atinskog Akropolja ili su organizovali javne diskusije. Ipak, pitagorejci i platonisti učili su se ne samo govorenju, nego i ćutanju. I više od toga, kod pitagorejaca je trogodišnje ćutanje služilo kao obavezan uslov da se stupi u njihov savez.

Pametna čovjek izbjegava sporove. On shvata da su ideje aksiomatične (ontinomične), i čovjek mora biti iznutra pripremljen da bi ih prihvatio. Mudar čovjek razmišlja o riječima, a pričalica ih sipa kao pijesak iz mješine. Već je drevni pjesnik rekao: "Udar bubnja zaglušuje zvukove flaute, a krikovi pijetla - slavuju pjesmu". Nećemo se upuštati, od čega je napravljen bubanj, a od čega flauta.

Mnogorečitost oduzima snagu kod molitve, lišava mišljenje usredsređenosti, koncentracije, nadima čovjekovu dušu. Često nepromišljene riječi i šale lišavaju ga prijatelja. Mnogorečitost pustoši dušu i, prema kazivanju Svetih Otaca, blagodat ostavlja takvog čovjeka kao što golub odlijeće od skloništa gde se loži peć, da ne bi isprljao svoja krila čađu i garežom. A gubitak blagodati je najveći od svih gubitaka. Sveti oci govore: "Tihovanje sabira, a riječi rastavljaju". Tihovanje je tajna budućeg vijeka. U tihovanju dolazi do susreta duše s Bogom. Gospod je rekao: "Za svaku praznu riječ koju reknu ljudi će dati odgovor" (Mt 12, 36), to jest za svaku suvišnu i praznu riječ, a koliko je zlih i lažljivih riječi u mnogoslovlju! Zato će kao tužilac čovjekov na Strašnom sudu postati njegove sopstvene riječi. Sveti Oci govore: "Ćuti o onome što ne znaš. Ne tvrdi ono u šta nijesi uvjeren. A o onome što znaš govori kratko. Šta više med je - ukusan u malim količinama, a u velikom izaziva mučninu."

Kada bismo znali da nam se riječi vraćaju, uopšteno govoreći, kao bumerang, shvatili bismo da čovjeku nije dat samo jezik da bi mogao govoriti, već i usne da bi zadržale bujicu riječi. Ćutanje je teško. Jedan od svetih kaže da nekoliko godina treba čovjeku da bi se naučio govoriti. No nekoliko desetljeća ja se učim ćutanju! I još nisam do kraja osvojio tu vještinu".

Šta je gore: šala ili grdnja

Dva grijeha, gledajući spolja suprotni jedan drugome - zasmijavanje i psovanje - imaju mnogo zajedničkog. Sveti Jovan Zlatoust, govoreći o pogubnosti ovih grijehova koje oskrvnjavaju dušu čovjeka, upoređuje jezik lakrdijaša i psovača kada počinju da se bore, sa rukom namazanom đubretom, kojom čovjek hoće da dodirne hiton Gospodnji.

Šale i psovke čine karikaturu od čovjeka. U svakoj šali je ismijavanje nad ljudskom ličnošću, njeno ponižavanje, osvinjavanje čovjeka, težnja da se zamijeni njegovo lice nakaznim licem, kao u krivim ogledalima, koje su pokazivali u cirkuskim šatrama. U šali iščezava čovjekov lik kao

slika Božija. A zajedno sa neuvažavanje propada ljubav. Ako za vrijeme plača, čovječje srce omekšava, onda za vrijeme šale ono postaje tvrdo kao kamen.

Za vrijeme šale i smijeha čovječiji um se zamračuje, on ne može da misli o nečem visokom i svetom, on traži nakaznost u drugima. Šala je radovanje o tome što je čovjek, lik Božiji, obučen u odjeću obrnutu naopačke. Prvi lakrdijaš je bio Ham, koji se nasmijao nad nagotom oca, a još ranije demon, koji se nasmijao nad padom prvostvorenih ljudi. Ne nazivaju uzalud demona lakrdijašem i često ga slikaju u odjeći klovna. Šala je kratak pristup histeričnom napadu, kod koga se čovjek oslobađa nekakve energije koja se nakupila u čovjekovoj duši. On kao da je izbacuje van u lice drugoga, kao plevu. Time on kao da snima protivrječnosti koje su se nakupile u njegovoj duši. To izbacivanje energije koje je povezano sa pomračenim spoznanjem donosi varljivo olakšanje, ali u suštini, to je olakšanje iste prirode kao i nepristojne riječi, to jest na račun ponižavanja drugoga, kod čovjeka se javlja iluzija svoga vlastitog dostojanstva.

Kažu da se od šale poboljšava raspoloženje, to je lažno. Poslije dugotrajnih šala i smijeha čovjek osjeća opustošenost. Primijećeno je da se karikaturisti i klovnovi u svome ličnom životu odlikuju sumornim i razdražljivim karakterom, a često i napadima crne melanholije, tako da su šale i smijeh glavni ponori duše u kojima se gasi svjetlost uma i iščezavaju duhovne sile. Kada čovjek saslušavši tuce anegdota i duhovno se ismijavši nad njima, nađe na molitvi, onda će jasno uvidjeti bezobličje svoje duše. Postoji psihološki kompleks šaljivdžije, koji svud i uvijek traži neodgovarajuće i ružnoću; za njega je čitav život -stalni paradoks. Kad se ne šali u toku jednog časa, onda osjeća nekakvo unutarnje nezadovoljstvo, kao pijanica lišen alkohola ili narkoman koji je ostao bez narkotika, kao da mu nekakve sile razdiru dušu iznutra. Njemu, u punom značenju te riječi, postaje loše. Počinje da se šali sa takvom revnošću sa kakvom gladan navaljuje na hranu. Čovjek se toliko navikne na šalu da mu je zbijanje šala gotovo mahinalno. U njegovoj podsvijesti vrši se traže se šale. On se šali čak neočekivano sa samim sobom. Kada takav čovjek počinje da se šali, šala se kod njega vremenom pretvara u svemoguću. Navika ga goni da traži nakaradne asocijativne likove, kao neku od oponašajućih molitvenih riječi.

Đavo voli i cijeni šale. To je nevidljivi registar one klovnijade koja se događa u čovjekovom umu. Najstrašnija posljedica grijeha je u tome što on udaljava od duše blagodat Svetoga Duha. Nigdje na ikonama nisu predstavljeni sveti koji se smiju, jer smijeh lišava čovjeka samosaznanja, a šale - pokajanja. Zato se đavo često slika sa iskeženima zubima. U vrijeme paganskih proganjanja Crkve lakrdijaši i klovnovi su predstavljali antihrišćansku silu; za grupu imali su onakav isti značaj u svojim uličnim paradama na hrišćanstvo, kao paganski filosofi na antičku inteligenciju. Čak i više: od toga lišiti čovjeka strahopoštovanja - znači oduzeti mu Boga. Ponekad su paganski vladari uzajmljivali lakrdijaše i glumce, da bi ovi paradirali i ismijevali mučenje hrišćana za vrijeme kazne. Podlost se uvijek trudi da veliko pretvori u smiješno. Gospod je rekao: "Teško vama koji se smejete" (Lk 6, 25) - teško zato što se ismijavaju nad čovjekom - obličjem i podobijem Božijim, teško zato što oni gube dragocjeno vrijeme; teško zato što lišavaju sebe pokajanja i molitvene čistote.

Mi smo nazvali demona šaljivdžijom, tačnije sjetili se njegovog starog nadimak. Tragedija ljudske istorije predstavlja za demona svjetsku komediju. Gurajući ljude u grijeh i zločin, on se poslije smije njihovom lakovjerju i gluposti. Za demona je istorija stalno zasmijavanje ljudi. Primijećeno je da su tirani i revolucionarne vođe velike šaljivdžije.

Čovjekova riječ nosi u sebi određenu energiju. Ona spaja čovjeka sa kosmičkim silama dobra ili zla, sa anđelima ili demonima. Viša manifestacija - čovječije riječi je molitva. Čak mjesto gdje se obavlja molitva ima svoju posebnu duhovnu atmosferu. Upravo zato ulazeći u manastirsku ogradu, ljudi osjećaju nekakvu posebnu čistotu, osjećaj je gotovo fizički, oni hoće da dišu ovaj vazduh punim grudima. Jedanput je jednoj bolesnoj kaluđerici došla ljekarka. Ušavši u sobu, ona je najprije bojažljivo pogledala na ikone, zatim saslušavši bolesnicu, sjela je pored nje na tabue i poslije nekoliko minuta rekla: "Kakav umirujući stan! Doći ću vam još."

Postoje riječi, ali imaju i druge, crne riječi koje nose u sebi nevidljivu, mi bismo rekli, metafizičku prljavštinu - to su grdnje koje se čuju svuda oko nas. Mi smatramo da je takva navika u metafizičkom smislu odricanje od Boga i molitva satani. Pokušajmo shvatiti mistički smisao pojedinih uvredljivih riječi i vidjećemo da one nijesu skroz neuvredljive kako se obično smatra.

Uzmimo riječ "izbaciti". Ona označava otpatke koji se skupljaju, svlače u gomilu i zatim izbacuju preko ograde prebivališta. Za hrišćanina, duhovna kuća je hram, a vječna kuća - Carstvo Nebesko. Zato riječ "svući" izražava želju da čovjek bude lišen svoje kuće, otpušten iz vječnog boravišta kao otpad i smeće, kao u jevanđeljskoj priči kad gospodar naređuje svojim slugama da izbace nedoličnog gosta iz kuće u noćnu tamu. Dakle, u mističkom značenju "izbačen" označava: nedostojnog spasenja, izbačenog, izgnanog.

Uzećemo sljedeću riječ koju čujemo vrlo često - "mrzitelj". Ova riječ znači smrznut, koji se zamrzao hladan, beživotan. Sveti Oci su govorili da je Bog vatra koja zagrijeva srce, a satana vječiti led, koji zaleđava dušu. "Mrzitelj" je čovjek u kome nema Boga, koji je izgubio ljubav. U tijelu zmije nema toplote, zato je "Mrzitelj" to isto što i demon i gad koji su izgubili ljubav, koji puzaju po zemlji. Ovdje se želi da čovjek izgubi Boga i Ljubav i postane sličan demonu, koji je hladan, bezdušan i okrutan.

Riječ "strvina" označava crkotinu, meso koje se raspada. Hrišćanstvo je učenje o vaskrsenju mrtvih. Riječ "strvina", u mističkom smislu, označava "ostatke truljenja, koji neće biti vaskrsnuti".

Riječ "nevaljalac", koja je ušla u svakodnevni leksikon, označava neprikladan, neupotrebljiv, neodgovarajući svojoj namjeni, pokvaren. Naznačenje čovjeka je vječni život. Sveti Vasilije Veliki je rekao: "Čovjek je tvar koja je dobila zapovijest da postane Bog". Duhovni život u ovom smisli je askeza - to je rad nad svakim da bi postao podoban za Carstvo Nebesko. Riječ "pokvaren" u mističkom planu označava: "Neka se ne ispuni cilj njegova života, neka on bude nesposoban da primi ono za što je stvoren čovjek, za božansku blagodat". Ovdje je "pokvarenjak" sinonim riječi "izbačen".

Riječ "budala" označava buran, nemiran, bijesan. Riječ "mir" bio je pozdravu Starom i Novom zavjetu: Mir vama ostavljam (Jn. 14, 27), govori Gospod; prisutnost Božanstva donosi duši mir, čak umrlima želimo vječni mir. Demon - to je uznemireni duh, on je u stalnom uzbuđenju i smutnji; budući da je duh zla, on ne osjeća mira ni za trenutak. Zato riječ "budala - ludak" označava: biti lišen mira u ovom i onom životu.

Riječ "podlac" označava nizam, puzeći, koji se nalazi pod nogama; to je lik demona u paklu, pod svima, i lik zmaja koji je "dopuzao" našim praocima. Ovdje je mističko obraćanje pravilu i prokletstvo: "Budi sličan zčaju, budi pod nogama demon, upadni u dubinu pakla, koja je ispod svega".

Riječ "šugav" označava čovjeka koja boluje od bolesti od koje otpada kosa na glavi i pojavljuje se kraste na tijelu. Šugavu ovcu odvajaju od drugih ovaca, da ih ne bi zarazila. Šuga je grijeh koji kao zarazu lako širi oko sebe nesavjestan i razvratan čovjek. Šugavu ovcu je nemoguće izliječiti, njeno se meso ne smije jesti, nju jednostavno štapom izgone iz stada. A Gospod je Svojim Stodom nazvao hrišćane (Lk. 12, 32). U mističkom smislu riječ "šuga" znači da čovjeka napuste njegovi prijatelji kako bi bio odvojen od svojih najbližih, a glavno, da umro neokajan od grehova, kao neizlečen od duhovne šuge i bio izgnan zauvijek iz Hristovog stada.

Iz pogrdnog leksikona mi smo odabrali samo najjače "neuvredljive" riječi, koje ne baš naročito paraju uši, a za neke ljude su već sasvim ušle u naviku. Ali one, ove riječi, čine savršeno obraćanje satani. Zato psovač i osjeća neko olakšanje poslije psovke. To je takođe mamac satane koji šapće grešniku u uho: "Opsuj još jedanput i dobićeš snagu od moje snage i gucnućeš napitak iz ove čaše koju držim u svojim rukama".

Ovdje se nijesmo doticali najprljavijih riječi; njihov demonizam je još jasniji. U satanskim orgijama bogohulstvo i najčešće psovanje ulaze u ritual: da bi se đavo javio prvogrešnicima, oni moraju, oskrnavivši mjesto gdje su skupljeni, uporedno ti sa drugim njihovim grijesima i psovanjem. Psovač liči na oduzetoga: izgleda da takav čovjek ima zdravo crijevo, i izgubivši svoj pravac priveden je prema grlu sa svim posledicama koje proističu. Napadi razdražljivosti, koje psovač savršeno ne može da suzdrži, liče na napade dizenterije riječi koje se ponavljaju.

Riječi se ne gube bez traga, zato stan gdje se stalno čuje grdnja i psovka u bukvalnom pogledu postaje sličan javnom klozetu koji se nikada ne čisti. Ali najstrašnije je to što adaptacija na smrad čini svoje, a za psovača grdnja zvuči kao bučna muzika.

Čime se razlikuje patnja od sentimentalnosti?

Patnja je zasnovana na ljubavi prema čovjeku -ljubav čini drugoga jedinstvenim sa sobom, kao sa svojim drugim "ja". Sentimentalnost se pak zasniva na ljubavi čovjeka prema samom sebi; sentimentalnog čovjeka ne žaloste tuđe patnje, već lično iskvareno raspoloženje; ona teži ne da potiskuje patnju u miru, već da ukloni slike patnjom i polja svoga vidokruga.

Umjetnost i književnost navikavaju čovjekovu dušu na podražavanje i pa emocionalnu uključenost u situaciju, Čovjek, navikavajući se da preživljava duševno stanje ličnosti iz pozorišnih komada, tv serija, romana, na kraju počinje sam da "igra život" kao glumac na sceni. Umjetnost razvija visoku plastičnost psihe, koja često dolazi do patologije i emocionalnog pripisivanja lika koji se zamišlja u svijesti. Ljubav navija za drugoga; njoj je bolno zato što je bolno čovjeku. Sentimentalnost navija za sebe; njoj je bolno zato što se negativni lik patnje uvukao u svijest i izazvao negativne ambicije.

Ljubav je zasnovana na želji da drugi ljudi žive u blagostanju. Sentimentalnost na želji za vlastitim duševnim komforom; patnje drugih ona prihvata kao neprijatni nesklad u svom duševnom miru. Sentimentalan čovjek ne može voljeti, on se može zaljubljujivati, stvarati sebi idole, služiti im i tim idolima ispuniti svoju dušu.

Suprotna strana sentimentalnosti jeste okrutnost. Ona što je van granica neposrednih osećanja, sentimentalnom čovjeku je tuđe i nebitno. U bajci *Egzeperiya* "Mali princ" autor se istrčava: ako se ugasi moja zvijezdica, šta će mi čitava vaseljena", drugim riječima, zvijezdica u koju sam ja zaljubljen draža mi je od čitave planete.

Sentimentalan čovjek je spreman plakati kad vidi bolesnog psa i istovremeno ostati gluh i ravnodušan kad pate milioni ljudi, samo da on ne vidi njihove patnje. Sentimentalnost nije ljubav, već bolesna osjećajnost, to je hronična prigušena histerija, koja zamjenjuje ljubav; sentimentalizam je stvarno liberalizam sa njihovom luciferovskom savršenošću. Već u prošlom vijeku jedan pisac je rekao da nema ljuće zvijeri od liberala[1]. Mi bismo dodali: od svih zvijeri krokodil najviše liči na liberala koji, proždirući svoju žrtvu, gorke plače.

NAPOMENE:

1. M. Saltikov - Ščedrin

O crkvenoj poeziji

Bogoslužbene himne ne možemo svrstati u bilo koji poznati vid umjetnosti. To je posebna poezija, koja se razlikuje od svjetske poezije - lirike, eposa i drame, ne samo sadržajem već i oblikom i jezikom. U svjetskoj poeziji nema jakih drečavih boja. Tamo ima emocionalnih eksplozija, lirske tuge ili naturalizma u predstavljanju čovjekovih patnji i demonskog zla koji caruje u svijetu. U njoj nema onoga što bismo nazivali estetizmom, a njen krug slikarskih sredstava je spoznajno ograničen. Ova poezija ne daje čovjeku duševno naslađivanje; u njoj nema, i iz nje kao da je otkinuto i izbačeno sve ono što čini svjetsku poeziju privlačnom i očaravajućom: odsustvuju duševno-asocijativne veze, neočekivana poređenja i metafore u kojoj su skriveni paradoksi poezije, strasni i

jarki činovi od kojih se duša napreže kao strune violine u iznenadnom naletu osjećanja. Ovdje nema emocionalne ustaljenosti i poetskih uzbuđenja koja, ustvari, čine glas tijela i krvi. Ovdje se duša ne predaje bezvoljno, kao uspavano dijete, muzici ritmova i sazvučju rima.

Nevjerujućem čovjeku ova poezija je tuđa, ona ne izaziva odjeka u njegovoj duši, slušajući on je ne čuje. Za njega se ona sliva kao udaranje talasa u monotonu buku. Čovjek koji je tek nedavno počeo dolaziti u crkvu, takođe u početku ne razume, a kasnije, ne može da se unese u crkvene himne; samo pojedinačni izrazi, likovi i poređenja ostaju u njegovoj svijesti, ali on osjeća silu koja je u njemu. Njemu se često čini da nerazumijevanje dolazi od apstraktnosti bogoslužbenog jezika; u stvari, ovdje je nešto drugo u pitanju: za molitvu je potrebno sozercanje, koncentracija, ono na šta savremeni čovjek nije navikao. Ali prolazi vrijeme i ovo pjevanje postaje za njegovu dušu sve draže, kao da se sve češće probija svetlost kroz razmaknute oblake. Mada se još nije uključio u liturgijsko pjevanje, ipak njegova duša osjeća novi život u ovim još uvijek nerazumljivim riječima i povremeno on se budi sa posebnim osjećanjima vrline i radosti, koju smo osjećali nekada u dalekom djetinjstvu. Riječi crkvenog pjesništva čine mu se kao nježne latice cvjetova, mirisa koji još uvijek ne može da omiriše, kao tihe struje prolazne vode, koja se uliva u njegovu dušu, ili kao pahuljice, koje kao bijele zvjezdice padaju s neba i pokrivaju zemlju i prljavštinu čovjekovih grijehova svjetlucavim odijelom.

Ljepotu duhovne poezije može osjetiti samo onaj kod koga se otopilo srce, kod koga je probuđen duh i ukroćene. kao divlje zvijeri, strasti ili da kažemo drugačije: kod koga su oči duše umivene suzama pokajanja. To je poezija molitve, ona je dostojanstvo duha. ona se prepoznaje u bezličiju i sozercanju. Duša koja traži raznovrsne vanjske utiske; koja traži teatralne efekte radi zadovoljenja svojih strasti ne može osjećati i shvatiti ljepotu crkvenog pojanja, ne može čuti umiljati glas blagodat. Za nju će ona ostati zatvorena knjiga.

Ljudi opterećeni strastima neće naći u bogoslužbenim tekstovima ono što bi moglo uzbuđivati njihove emocije, dati hranu analitičkom umu. Upoređujući crkvene himne sa poezijom Šekspira i Dantea, oni će vidjeti ovdje opažati lakonizam jezika koji će im se pokazati emocionalno suvoparan i strogo ograničenje izražajnih sredstava, koji će primiti kao siromaštvo jednolične mašte. Dogmati vjere, kojima su bogoslužbeni tekstovi zasićeni, izgledaju običnim ljudima ponavljanje već poznatog, gotovo kao tautologija. Himnograf kao da stoji nad zemnim događajima, crta ih ne sočnim, jarkim bojama, već tankim i preciznim linijama pera; on kao da ih samo dodiruje da bi nad njima pokazao metafizičku suštinu. Tragizam pjesništva posvećenog podvizima mučenika lišen je bilo kakvih vanjskih efekata ili duševnih potresa; u njemu je glavno-sama ideja mučeništva kao svjedočanstva istine.

U kanonima i akatistima Bogorodici iskorišteni su mnogi prauzorni simboli i metafore, ali ovi simboli u svojoj simboličkoj dubini ostaju nerazumljivi za um i daleki srcu tjelesnog čovjeka. Oni se shvataju u jedinstvenom asocijativnom zakonu imenom Djeve Marije, već zvuče izolovano i otuđeno. Takvi ljudi mogu otvoriti o Bogorodici zemaljskim, duševnim jezikom, nikako duhovnim jezikom. Za njih su stihovi o Djevi

Mariji od Meterlinka, Bunjina, Pasternaka, draži i bliži nego kanoni prepodobnih Kozme Majumnskoga i Teofana Načertana.

Crkvene himne su, arije svega, molitva koja zahtijeva usredsređenost misli. Ovdje mnogobrojnost likova, obilje informacija, originalnost poređenja kao ćilim, tkan jarkim bojama, samo su ozemljili, otežali da bi dekokentrisali molitvu i preveli je u drugi, niži plan pozorišnog monologa. Duhovna ljepota nije estetizam i kosmofilija, već viđenje kao otkriće duhovnog svijeta kroz otkriće ćovjeka. Molitvena rijeć, gubeći vanjski izraz zadobija duhovnu dubinu.

Vidljiva vanjska jednoobraznost sveštenih kanona koji za plotski um predstavljaju jednu te istu melodiju, otvaraju se jednom te istom pogledu, otvaraju se duhovnom pogledu kao nebo - jedinstveno i vjećno novo, neiscrpno svojim dubinama. Kroz rijeći himni duša vjerujućeg ćovjeka opšti sa duhovnim svijetom i upoznae ono što je više od rijeći i dublje od osjećanja. Oblast duševnog razuma - to je mašta i analiza, duhovnog, to je sozercanje i direktno pronicanje u suštinu pojava. Lakonstvo jezika i ćesta ponavljanja u himnama drže um u jedinstvenom cilju sozercanja. U obićnoj poeziji zvuće sve boje izražajnih sredstava; u duhovnoj nema jarkih boja, tamo je providnost; boje se iskazuju kao šarenilo. Dante, Šekspir, Milton stvaraju ogromna platna za svoje slike, njihove poeme i drame liće na zamkove, koje su izabrali iskusni arhitekti. Ćini se da su se narodi i epohe smjestili u njih. Isihasti sažimaju svoju misao do nekoliko rijeći molitve; ove rijeći spuštaju samo nebo u srce ćovjeka, nebo zatvoreno u jednom zraku blagodati, nepregledno nebo u kome se zemlja i zvijezde vrte u vrhuncu prašine. U crkvenim svećanim pjesmama je viša ljepota, ali ne u sintagmi rijeći nego u odbljesku Božanstva, ljepota u ćijoj se svećanosti ćovjekova duša otvorila kao tajna vjećnosti.

Onima koji dolaze iz okultizma

U sadašnje vrijeme svjedoci smo obraćanja Crkvi ne samo jućerašnjih ateista, nego i onih koji su se bavili okultizmom.

Pred kraj 19. vijeka pojedine hrišćanske oblasti su bile zahvaćene ekspanzijom raznih okultnih i magijskih ućenja, prvenstveno istoćnjaćkog porijekla, kao da je prljavi potok sa planina Indostana počeo proticati kroz nekakve zemlje Zapada.

Okultna ućenja našla su, pak, podlogu prije svega, među inteligencijom, u onom njenom dijelu koji je, uvjerivši se u ogranićenost i bespomoćnost pozitivizma, tražio druge puteve saznanja. O Crkvi su ovi ljudi imali ranije stećenu crkvenu i tendencioznu sliku. Oni su univerzalizam Crkve smatrali niskim religijskim zabludama i ukljućenje u Crkvu ćinilo im se i kao gubljenje u velikom narodu, u grupi, na koju su bili navikli gledati odozgo na dole. Smatrali su da Crkva i naviknuti inteligencijski elitizam loše sarađuju jedan sa drugim.

Drugi uzrok tog antagonizma ili otuđenja je u tome što Crkva zahtijeva poslušnost, potčinjenost jerarhu, disciplinu života: ispunjenje molitava, rituala, postova, i prije svega, disciplinu misli; potčinjenje svoga uma otkrivenju. A inteligencija posebno cijeni svoju "intelektualnu slobodu", slobodu empirijskog, strasnog čovjeka, slobodu stvaralaštva kao samoizražavanja.

Zatim, Crkva traži od čovjeka borbu protiv strasti, ukoliko je bez toga nemoguće unutrašnje očišćenje, a strasti, posebno gordost, jeste stihija u kojoj je inteligencija naviknuta živjeti. (*Mi ovdje govorimo o karakterističnim zajedničkim tendencijama, a ne o ličnostima koje čine pravoslavnu "manjinu" savremene inteligencije*).

Okultna pak učenja, nasuprot Crkvi, daju stvaralačkoj fantaziji punu slobodu i ne samo da ne ograničavaju čovjekove strasti, već ih smatraju izvorom duševne energije koju samo treba umjeti pravilno iskoristiti. U sistemima rozenkrojčera Radžiša, budijskog tratizma, stimuliše se najniži erotizam kao put prema demonskom poznavanju dobra i zla, i čak prema transcendentnoj ekstazi. Ovdje ništa ne uznemirava mračne strasti koje su svile svoje gnijezdo u srcu čovjeka, one mirno zajedno žive sa deklarativnim okultnim "asketizmom", koji se ograničava meditacijama i ritualnim plesovima, a takođe sa intelektualizmom efektним po obliku i površinskim po sadržaju. Pročitavši nekoliko knjigica Štajnera i Radžiša, čovjek se, takoreći ne ustajući iz fotelje, osjeća posvećenim u "tajnu mudrost", a ovladavši njome može raditi sve šta hoće. U čemu se ogleda ta mudrost - on ne razumije. Glava i vođa okultista - demon - krije se pod imenima "kosmičke jerarhije", "zemaljskog boga" itd. Ponekad on dalje ne istupa na stranicama okultnih knjiga kao rezoner sa moralnim sentencama i kritikom dogmatizma "u ime ljubavi". Ali u okultizmu postoji tajni dogmat koji ne otkriva odmah ono "dobro je zlo, zlo je dobro"; bog - to je demon, a demon - to je bog. Nije uzalud satanista Bodler svoju zbirku pjesama koja je postala stalna knjiga dekadencije, nazvao "Cvijeće zla". Ipak okultizam neuporedivo rijetko istupa u svome vlastitom obličju, takoreći, u obnaženom obliku, kao demon na gori Broken. On je najčešće kao vuk u bajci "Crvenkapa", govori ukradenim, laskavim glasom. O čemu on govori? O novom reformisanom hrišćanstvu, o "elitnoj" duhovnosti, o sintezi religija i o tome da je bijela magija sila dobra koja se suprotstavlja crnoj magiji.

Treba reći da je mnogo ljudi koji su bili pali u mreže okultizma vidjevši njegovo satansko lice i mrtvu luciferovsku svjetlost, kako vodi u pogibiju, otišlo od njega, raskinulo s njim i počelo tražiti spasenje i isceljenje u Pravoslavnoj Crkvi. Ali bavljenje okultizmom, posebno ako je bilo sjedinjeno s praktičnom magijom, ne može proći bez posledica. Ne može se izaći iz pakla a da se ne opali njegovom vatrom.

Nema grijeha koji bi prevazišao milosrđe Božije, nema demonske sile koja bi pobijedila silu blagodati, silu koja podiže pale, liječi bolesne, oživljava umiruće, uspostavlja razbijene, ispravlja iskrivljene, vraća izgubljene, iscjeljuje oslabljene, obnavlja skršene i istrošene. Uključivi se u crkveni život, pređašnji okultista može postati podvižnik, ali mi kao da hoćemo da upozorimo sve ljude na posebna iskušenja, koja ih mogu snaći na njihovom putu od posledica okultizma, od sklonosti koje je čovjek iznio iz ovog društvenog pakla i koje još uvijek mogu da muče duše kao stare rane.

Prva opasnost je tanka duhovna gordost, koja je neprimijetna ovakvom čovjeku. Ona se može prikrivati pod vanjskom smirenošću, prema izreci; zmija pod žbunom kupine. Potrebni su trajni

napori, a glavno je duhovnik da se u duši ne bi krila ova gnojnica i da ne bi stalno zaražavala krv. No, nažalost, takav čovjek je malo spreman na iskreno poslušanje; iako ima rukovodioca i naočigled mu se potčinjava, on se u suštini ne rastaje sa stalnim osjećanjem svoga lažnog prestiža i smatra svoje vlastito mišljenje istinom i poslednjom distancom, pa između njega i njegovog duhovnog oca stoji neki tanki neprobojni zid. Čitajući duhovnu literaturu, on iz svetootačkih djela zbira ona gde su opisana najviša duhovna stanja, kao "uzlijetanje na nebo", a knjige iz praktičnog duhovnog života čine mu se kao dječja hrana ili azbuka za koju nije potrebno ponavljanje. Ove ljude privlače apokrifna jevanđelja nestala među gnosticima; oni opravdavaju sebe time što ove knjige koje je odbacila Crkva, sadrže, mada u sebi mrvice istine i pomažu im da bolje shvate kanonska jevanđelja od Jovana, čak ga suprotstavljajući drugim Jevanđeljima.

Čitajući duhovnu literaturu, oni teže ka shematizacije duhovnih pojava, ka intelektualnom modeliranju ovih pojava, zaboravljajući da je čovječija duša i duhovni svijet dublji od bilo kog sistema. Neki od ovih se bave Vladimirom Solovjevim i ocem Pavlom Florenskim. Ovdje postoji takođe unutrašnja provokacija - želja da se vidi duhovni svijet u filozofijskoj shemi, da se zamijene znanja, zasnovana na iskustvu, apstrakcijom, život duha - intelektualizmom. Oni ne govore dalje na osnovu pročitanih knjiga o mističkom iskustvu i religioznim iskušenjima jer njihov slovesni "intelektualizam" predstavlja taj isti racionalizam.

Užas demonopostovanja u okultizmu, koji su iskusili, čini u početku njihovo pokajanje vatrenim a ispovijest podobom, ali vatrenost zasnovana ka strahu je kratka, ona liči na bjekstvo ne od đavola, ali još ne na bjekstvo prema Bogu, već samo preko "zida" kuda đavo ne može preći. Zatim se pokajanje hladi i u daljem toku često se ogleda samo u tome, šta čovjek fiksira svoja duševna stanja i uz to se tajno ponosi dubinom svoje ispovijesti. U okultizmu đavo poražava, prije svega, čovječije srce pa okultista liči na čovjeka sa amputiranim srcem, umjesto koga je stavljen nekakav mehanizam. Od njega se osjeća neobjašnjiva hladnoća, što se može dovesti u vezu sa emocijama, ipak sa efektivnim, zasnovanim na strastima, jer strasti same po sebi nisu duhovna odricanja već ostaci duše. Može se reći da je obraćanje okultiste proces reanimacije njegovog srca, koji se dešava polagano - to je nekakvo prokletstvo okultizma - traženje Boga u realizmu, a ne u srcu. Onima koji su se bavili okultizmom biva teško da se mole u hramu za vrijeme bogoslužnja, posebno u početku njihovog obraćanja Crkvi. Njima se čini da ih nekakva sila muči i goni iz hrama, teret se navaljuje na pleća, počinje vrtoglavica, oni slabo shvataju šta se dešava naokolo i osjećaju da bi se ubrzo mogli onesvijestiti. Kada se služba završava, oni kao da oživljavaju.

Jedno od najtežih iskušenja koje prati čovjeka koji se bavio okultizmom jeste pretvaranje molitve u meditaciju. Ovdje se dijalog duše s Božanstvom zamjenjuje monologom, gdje se Božanstvo samo modelira, a subjekat i objekat molitve ostaje sam čovjek. Ovde se molitva razmatra kao neka samostalna i autonomna sila, usmjerena na ostvarenje cilja. Djelotvorni i izvršni faktor koji nije blagodat Božija, kao dar božanske ljubavi, već energija samog čovječjeg duha, ovaploćena u riječima molitva.

Ovakva trauma teško se liječi: u suštini, čovjek se u molitvi ne obraća živome Bogu, već samo fiksira svoja stanja - samoga sebe. Ako se čak i obraća s molitvom Božanstvu, onda Bog ostaje za njega neka kosmička ili metafizička energija, a ne lični - ličnosni Bog. Takvim ljudima je

Hristos obično tuđ kao Bogočovječanska ličnost; oni više govore o Duhu Svetom, uz to ne kao o ličnosti, već opet nekako kao o nekoj (bezličnoj, gotovo stihijskoj) sili. Često su usmjereni na sofiologiju, parapsihologiju, to jest prema materijalizaciji religije. (*U principu, sama kabala, bez obzira na mistički sadržaj, predstavlja dosta racionalan sistem koji sadrži u sebi genealogiju imena*). Ovi ljudi streme ka pravljenju sistema i procvatu sistema, kao da su postavili cilj da zemljinu kuglu strpaju u globus, kako bi ga zatim držali u svojim rukama.

Po našem mišljenju jedna od najstrašnijih posledica okultizma jeste gubitak za duže vrijeme osjećanja živoga Hrista. Treba reći da ne samo ljudi koji se bave praktičnom magijom, što se samo interesuju za okultizam i indo-kinesku mistiku pri obraćanju Crkvi podvrgavaju posebnim iskušenjima, ponekad čudnim i neočekivanim, kao da ih demon kažnjava, kao gospodar svoje odbjegle robove. Ova iskušenja mogu nositi, djelimično, i čisto fizički karakter koji spolja liči na bolesti; tako ponekad takvi ljudi osjećaju nekakvu neshvatljivu slabost tijela, sličnu nevjerovatnom duševnom umoru, kada čovjeku umire, stanje koje graniči sa bezumljem, kao da je neka vanjska sila provalila u njihovu dušu i njome gospodari. Tako, ponekad fizički bol, kao da nečiji oštri nokti kidaju ih iznutra ili dobijaju udarce od nekakvih nevidljivih ljudi. Povremeno se oni nađu u nerazumljivim čudnim situacijama koje ugrožavaju njihov život; osjećaju napor strasti demonske intenzivnosti; često ih prate bogohulne misli kao da im sam đavo šapuće na uho svake gluposti; često osjećaju nekakvu patološku težnju prema fizičkoj i duhovnoj prljavštini. Sve to treba ispovijediti. Jedino sredstvo je smirivanje svog duha, kriti se pod mantiju svog duhovnog oca, uopšteno govoreći, kao što se slabašni kengurić hvata za dlaku svoje majke i visi na njoj.

Ovde je apsolutno potrebno činiti sve suprotno onome čemu su učile okultne knjige: ne oslanjati se na svoj razum i knjiška znanja, koja nijesu potkrijepljena ličnim opitom (*podvigom*), već se nalaze u poslušanju kod duhovnog oca. Treba pamti da je stvarna mudrost zasnovana na iskustvu, iskustvo - na samoodricanju, a samoodricanje - na poslušanju. Sa satanom se ne treba boriti onim oružjem koje on ima, već onim koje je izgubio; a on je izgubio smirenje, pokajanje i poslušanje. Podvižništvo, a time više intelektualizam bez smirenja kao osnove jeste predlog satani da se sa njim tuče oružjem kojim on vlada do savršenstva, a gubitak je u takvoj situaciji neizbježan.

Opet se vraćamo na pitanje zajedničke molitve u hramu. Čovjek, koji je došao iz okultizma, često opravdava svoju hladnoću prema bogoslužjenju time, kao da se mirnije i usredsređenije moli kod kuće. Ali to je samoobmana. Ustvari, on daje previsoku ocjenu svojoj individualnoj polumolitvi - polumeditaciji; međutim, posjeta crkvenim službama, to je pojava duhovnog jedinstva sa drugim članovima Crkve, u ljubavi i smirenju. Kada se čovjek nada u molitve svoje braće po duhu više nego na svoje, tada se molitva Crkve, zemaljske i nebeske, pretvara u molitvu za njega. Baš to demon neće i toga se boji.

U početku demon muči onoga koji se obratio Crkvi iz okultizma nekakvim divljim strastima, u kojima se ovaj stidi da se ispovijedi svome duhovnom ocu i traži druge, nepoznate sveštenike. Zatim huška protiv njega ljude. I uvijek drži na gotovs, kao vojskovođa u zasjedi ratnike, sledeće iskušenje: ulaže u čovječiji um blistave, oštroumne misli o religiji ili o filosofiji. I ovaj, budući ushićen se ovim "vatrometom", počinje sebe smatrati propovjednikom i apologetom hrišćanstva. To se dešava prvenstveno kada se čovjek počne baviti unutarnjom molitvom kao iskušenje da

ponovo pređe na već naviknuti intelektualizam samo sa novim sadržajem. Zbog tog tobožnjeg "učiteljstva" on se odvrća od molitve, gubi osjećaj svoje doslednosti, to jeste pokajanja. Kod njega se počinje pojavljivati ljubav prema vjerskim sporovima. Ovdje kao odlične osobine patologije služe pričljivost i beskonačno ponavljanje jednog te istog, kao da se čovjek boji da se njegove "blistave" misli neće urezati u sjećanje slušalaca. Ako se sa njim ne slažu ili njegovim riječima ne poklanjaju pažnju onda on dolazi u stanje razdraženosti i gnjeva, koje ponekad krije u sebi, no ipak na one koji mu protivreče gleda kao sebi nanijete uvrede.

Ponekad ljudi, koji dolaze iz okultizma, govore sa gledišta vanjskog Pravoslavlja kao ubijedeni ortodoksni, no u njihovom govoru nema unutaršnjeg pravoslavlja - ljubavi; čini se da za njih ne postoji živa duša, već samo pravila i zakoni. Zato iz njihovih riječi provijava nekakva hladnoća i čak okrutnost. To nije čvrstoća čelika, već nesavitljivost željeza. Ako se čovjek predaje takvom iskušenju, on počinje da se osjeća pripadnikom nepostojeće "elite" hrišćanstva, kod njega se ponovo pojavljuje sve ono što je zasnovano na gordosti i za okultizam karakteristično - osjećanje svoje privilegovanosti.

Među iskušenjima koja sreću takve ljude na njihovom duhovnom putu treba primijetiti i sledeće: đavo ih ubjeđuje da je u borbi sa njima pretrpio poraz i sada već ne smije da im se približi kao demon svetom Kiprijanu. On odstupa od njih na vrijeme i obmanjuje ih lažnim bestrašćem. Ponekad oni, budući uvjereni u svoju moć, počinju koriti nemoralne, a đavo se pravi da ga takva molitva peče kao vatra, kao molitva svetih, i tiho se smijući govori kroz usta nemoralnog da napušta svoju žrtvu. Povjerovavši demonu čovjek, dolazi u stanje duhovnog osljepljenja i zatim neočekivano pada u prljavu jamu koju mu je iskopao neprijatelj, ili sam postaje duševni bolesnik.

Postoji takođe iskušenje, kome se prvenstveno podvrgavaju umjetničke prirode - lažna mistika. Čovjek ne želi da ide putem na koji mu ukazuje Crkva, putem koji mu se čini dug i dosadan; on hoće brzo kao na krilima da dostigne duhovne visine. Ovdje je pak onaj stari kvasac okultizma: "Ja nijesam kao ljudi koji me okružuju. Što je nedostupno drugima, moguće je za mene". Ovdje se demon pretvara u anđela svjetlosti i daje mu neobična duševna osjećanja: bljesak instiktivne radosti, lažna mistična preživljavanja, za koja se čovjek veže kao za narkotike i ne može da živi bez njih. Ova stanja mu se čine kao dejstva blagodati; i ako ga čudo Božije i molitva Crkve ne spasu, on će se naći u duhovnoj sablazni, koju duhovni oci nazivaju prelest.

Zato mi vatreno savjetujemo našoj braći koja dolaze u Crkvu iz krugova okultizma, da prije svega, nađu duhovnog nastavnika i otkriju pred njim svoju dušu. To je prvi akt smirenja, za koje će lično Gospod Sam dati nastavniku riječ potrebnu čovjeku.

Vraćajući se već rečenom, blagodat zaista može poslednjeg očajnog grešnika, ako se iskreno pokaje, dići, izmijeniti, oprostiti mu grehove. Ali posledice okultizma, toga demonskog grijeha, ipak ostaju kao predispozicija, kao naklonost prema recidivima. Zato je takvim ljudima neočekivanja stalna budnost. I prije svega oni se moraju rastati od svih misli o "intelektualnom elitizmu". Platon je bio najveći filosof, apostol Jovan Bogoslov - običan ribar, ali *Dijalozi* Platonovi čine se kao šaka pepela pred svetlošću i plamenom *Jevanđelje po Jovanu*.

Sjetite se da đavola ne može pobijediti razum i moć čovjeka, već samo blagodat Božija.

"Nije dobro uzimati hljeb od djece..."

Gospod je rekao riječi koje nam se čine kao surovo iskušenje vjere: nije dobro uzeti od djece hljeb i bacati psima (Mt 15, 26).

Hananejka je izdržala ovo iskušenje i njena molba je bila ispunjena. A zar mi ne možemo naći u ovim riječima još i drugi smisao koji treba da shvati i primi naša duša pokornošću Hananejke?

Hljeb namijenjen djeci je vrijeme zemaljskog života. Bogorodeno dijete je čovjekov duh, a psi - naša vanjska djela ili uopšte duševni život, ono što pripada zemlji i ono što se odnosi na nju. I mi stalno otkidamo hljeb od našeg djeteta, od duha, ostavljajući ga da skoro umre od gladi, i bacamo ovu hranu gladnim psima - ozemljenim osjećanjima i strastima. Brige i nemiri, kao psi, nas okružuju, čas nam se umiljavaju, čas nam zabadaju svoje očnjake - kljove; mi smo uvijek u patnji ovog nezasitog jata i uvijek - pa gubitku, u stanju nekakvog duhovnog bankrota. Mi smo stalno u nedostatku vremena, a pokušavamo uspostaviti svoju dušu riječima: "Evo, samo da dovedem u red svoje poslove, pa ću početi svoj duhovni život". Ali ovi poslovi se nikad ne završavaju, već samo narastaju. Jedan podvižnik je imao viđenje: čovjek nije mogao podići na ramena naramak drva, na je on dodavao još drva i ponovo pokušavao podići. Kažu da onaj zauvijek, koji sjedi na magarcu, drži pred njegovom njuškom svežanj trave, pa magarac da bi dohvatio travu, trči naprijed ne shvatajući zašto se trava istom brzinom udaljava od njega. Najčešće trka u krug traje čitav život i čovjek tek pred smrt shvata da ga je svijet obmanuo, tačnije, da je on sam pomogao obmanuti i opljačkati sebe. . .

Iz Spasiteljevih riječi možemo izvući pouku od ogromne važnosti. Nije dobro trošiti moć i vrijeme u cjelosti samo na vanjske stvari, zaboravljajući na glavno, na to da je osnova same čovjekove ličnosti - njegov besmrtni duh. Treba se češće sjećati ovih riječi: nije dobro uzimati hljeb od djece i bacati ga psima.

Šta da radimo kako bi se iščupali iz ove ljepljive svjetske paučine, u kojoj se čovjek bespomoćno bori?

Obično nas uče, praveći plan dana, da odredimo šta treba uraditi. Ali mi se moramo naučiti zadavati drugo pitanje: a šta ne treba uraditi? Jer veći dio našeg vremena i snage gutaju sporedne stvari, bez kojih bismo mogli proći, uz to jedan nevažan posao vuče za sobom dva druga, i brige se uvećavaju kao sniježna lavina koja se obrušava padinom. Zato onaj ko hoće da započne duhovni život mora čvrsto i bespoštedno odrediti bez čega može proći, šta mu je potrebno i koliko vremena može posvetiti tome neophodnom.

Hananejka je odgovorila Gospodu da i psi jedu mrve koje padaju sa stola gospodara (Mt 15, 27). Živeći na zemlji, mi ne možemo zanemarivati realnost Zemaljskog života; to bi bila nekakva gorda spiritualistička iluzija. Ali neka se psi - zemaljske brige - hrane mrvicama koje padaju sa trpeze duha, a ne duh da podbira otpatke hrane od pasa - one minute koje čovjek ostavlja slobodne od poslova za molitvu i, uz ove, to po nekoj inerciji na molitvi produžava da misle o zemaljskom. Treba osvojiti vrijeme od svojih strasti i svijeta, kao što se oslobađa od neprijatelja zaposjednuta teritorija.

Gospod je rekao: "Blaženi siromašni duhom" (Mt 5, 3). To siromaštvo je od toga što svijet smatra bogatstvom, siromaštvo koje daje čovjeku mogućnost da dođe do vječnog bogatstva. Postoji poslovice: "Ko daje na vrijeme, taj daje dvostruko". Takvo vrijeme kada možemo dati, to jest obratiti srce Bogu, - to je vrijeme kada nas Gospod priziva preko blagodati. Duhovni život treba početi odmah, u protivnom, kada odleti blagodat - taj priziv Boga, to novo stanje srca, - onda duša ponovo otvrdne, i njoj će biti teško, kao i otvrdlom vosku, dati drugi oblik. Zato je apostol Pavle pisao: "Duha ne gasite" (1. Sol 5, 19).

Postoji priča o tome kako je jedan mladić htio da pođe u šumu da živi sa pustinjacima. On je imao viđenje: Vidio je zlatno lišće na drveću, a nad šumom oblak svjetlosti. Ali on odluči da se najprije vrati u svijet da se oprostí sa svojim roditeljima i ponovo dođe. I kada se ponovo približavao šumi gdje su živjeli pustinjaci, on vidje na granama već srebrno lišće i prilično rijetko. I ponovo ga poče mučiti pomisao: Vratiću se, završiću sve svjetovne poslove, razdijeliću sve svoje imanje, a onda ću početi sa podvižničkim životom. Ponovo se uputi u svjetovni život, a zatim, vraćajući se, vidje šumu tamnu i sumornu i lišće na drveću - kao da je od željeza i olova. I zaustavi se u nedoumici i upita samog sebe: "Kuda idem i zašto, šta ću raditi u ovom mračnom mjestu? Bolje da se brže vratim u svijet, u krug mojih prijatelja. " Ako ne poslušamo glas blagodati odmah, ostavivši sve vanjske brige i unutarnje pomisli, ne počinjimo molitvu dok gori naše srce - onda, kada blagodat ode, mi gubimo samu radost duhovnog života i učiniće nam se kao teški teret i okrutni jaram.

Naše duhovno stanje može se izraziti riječima svetoga prvomučenika i arhiđakona Stefana: "Vi se uvijek protivite Duhu Svetome" (Dap 7, 51). I mi se protivimo Bogu, krijući se od njega, kao Adam u žbunju, u zemaljskim poslovima i brigama odgovarajući na njegove priziv sa: "Kasnije, kasnije..."

O snazi ćutanja

Monah koji se udaljio u pustinju iz zemaljskog svijeta - iz ovog paklenog kotla, osjeća se kao robijaš kome su otvorili željezna vrata podzemlja i darovali slobodu. Pustinja nije samo mjesto, pustinja je tišina i ćutanje. Pustinja može biti kelija monaha, pustinja treba da postane njegovo srce, pustinja u kojoj nema mjesta privezanosti ni za što svjetsko. Ćutanje - to je prebivanje duše s Bogom. Duša se vraća iz spoljnog i tuđega svijeta samoj sebi. Ćovjek osjeća kao da vidi svoju dušu - to je prvi dar ćutanja.

Drugo kretanje duše je od sebe prema Bogu. Bez prvog jedva da je moguće drugo. Bog se ne može naći ni u bezdanima zemlje ni u kosmičkom prostranstvu, On se javlja i otkriva Sebe ćovjeku samo u dubinama njegova srca. Zato se religija kao tajna može postići samo u tihovanju.

Sveti Oci su govorili da ćovječiji um lići na žrvanj koji se stalno vrti, ono što padne pod žrvnje, oni melju, ako su u pitanju zrna pšenice - . pretvaraju ih u brašno, ako je korov - u otrovno smeće.

Putem pet organa naših osjećanja dolaze u um utisci - slike, kao kopije svijeta. Preko njih, posebno preko vida i sluha, svijet razdrt mržnjom i neprijateljstvom, opijen svojim strastima, oskrnavljen prljavštinom grijeha, ubacuje se u ćovječju dušu, truje je svojim otrovom, pomraćuje um pomislama, snovima i maštama. Dan i noć žrvnji našeg uma melju i miješaju ovu prljavštinu.

Naravno, svijet još nije pakao. U njemu postoji i dobro i zlo, svjetlost i tama kao ostaci ljepote i blagorodstva pomiješani sa moralnim padom i podlošću. Ali stvar je u tome što smo mi sami grešni i duboko bolesni. Grijeh živi u nama, manifestuje se već sa prvim znacima života. U nama se ukorjenila tajna ljubav prema grijehu i zato su utisci svijeta - otrovi koji se liju na otvorene rane. Strasne slike se utiskuju u , naše sjećanje, kao slova po mekom vosku, a dobro duša . teško usvaja, kao da o njemu hoće da piše po tvrdom kamenu, na kome ne ostaje traga.

Prvorodni grijeh je duboko izvitoperio prirodu naše duše, i ona, kao sunder, upija grijeh i prljavštinu svijeta. Onaj koji živi u svijetu može stajati nasuprot grijehu na nivou radnji - konkretnih djela i postupaka, ali pobjeđivati grijeh svoga srca, očistiti od njega svoj um, vidjeti talog strasti koje se rađaju u srcu - za njega je gotovo nemoguće.

U tihovanju pak i udaljavanju od svijeta presušuje bujica vanjskih utisaka. Ovdje kod ćovjeka ostaje borba sa svojim osjećanjem i sa demonima, on postepeno ulazi u svoje srce sa Isusovom molitvom i isisava iz njega prljave vode. Kada se strasti smiruju, kao divlje zvijeri, i rasijavaju se zunzajući rojevi pomisli, onda um dobija mogućnost da uđe u riječ molitve. Apostol Petar upoređuje ime Božje sa jutarnjom zvijezdom koja se rađa u duši ćovjeka (2. Pet 1, 19). U svijetu svjetlost ove zijeze jedva se nazire kroz gustu maglu. U ćutanju ona svjetluca kao dragulj u dubinama srca. Ćovječji govor zahtijeva ogromnu psihičku energiju. Vrš se obrada ogromne količine informacija, koje se nalaze u sjećanju, zatim se on oblaći u oblik misli i emituje preko riječi kao sistem simbola i kod ćovječje duše. Ovdje se uključuju emocije i fantazije.

A ako čovjek zloupotrebljava riječ, na primjer, laže sa određenim ciljem, onda on gradi svoj sopstveni iluzorni svijet, koji mora držati u sjećanju i izdavati ga za realnost. Svako može da prati na samom sebi kako čovjeka iscrpljuje mnogogovorljivost: on se osjeća prazan i umoran. Poslije "pira" praznih riječi on se budi kao pijanica poslije pijanke, sa odvratnošću samom sebi. Mišljenje kod čovjeka, koji govori mnogo, postaje-površno i ako dopustimo ovu riječ, vulgarno.

Ćutanje čuva ogromnu duhovnu snagu, u ovu energiju koju smo rastračili badava, uliva se riječ molitve, ona se odomaćuje u čovječjoj duši kao lutalica koji se vratio iz daleka pod krov očeve kuće.

U ćutnji strasti manje uznemiravaju dušu, i zato blagodat jače djeluje na srce čovjeka i ćutljivac počinje da shvata riječi Apostola Pavla o tome da se Sveti Duh moli u nama bezglasnim glagolima (Gal 4, 6; Rim 8, 26). Um ćutljivca predstoji Bogu. U ovome je glavni cilj ćutanja - stalno biti sa Božanstvom, spojiti sa njim svoje srce. Prema mišljenju Isaka Sirina, car raspoređuje zvanja i dužnosti među svojim velmožama, ali postoje duhovni prijatelji cara, koji nemaju zvanja, ne upravljaju gradovima, ali su uvijek sa carem, sa njim razgovaraju, i on njima otkriva svoje misli. Takvi "prijatelji cara" su ćutljivci, koji su uvijek s njim i zato su oslobođeni od vanjskih poslova, njihovu molbu o miru prima car nebeski, njihov glas on sluša uvijek.

U svijetu se moguće spasiti. Djela milosrđa, propovjed vjere, podvizi ljubavi - to su darovi koji se prinose Bogu. No najdragocjenije, što postoji u svijetu, je ljudsko srce i to prinosi Bogu bezmolvnik. Prinosi kao dar ne samo za sebe već i za ovaj grešni svijet. U ćutanju čovjek shvata da je blag jedino Gospod, zato sve radosti svijeta čine mu se kao mrtvo slovo na papiru, a strasti u kojima živi svijet gorke kao pelin. Posao monaha je ćutanje. I (negovorenje) tišina. Monah u svijetu - to je "unijat", koji hoće da spoji u sebi dvije vjere i najčešće u njegovoj duši pobjeđuje mir. U ćutnji i tišini, u odvojenosti od vanjskih informacija, duši se otvaraju novi izvori znanja. To su urođena znanja koja su joj bila data od samog početka kao liku i podobiju Božijem i koja je ona čuvala kao pod hrpom vanjskih utisaka, kao u grobu kao u dubinama svoga osjećanja nepoznatog za sopstvenu svijest. Sada se u tišini ova znanja otvaraju duši, kao nađeno skladište. U tišini se otkriva duhovna intuicija čovjeka. Kao struna u harfi Eola zvuče od povjetaraca, tako unutrašnjim sluhom duša čuje glas nevidljivih sila, koje joj postaju bliske, od njih ona dobija prosvjećenje. Zato učenje uči čovjeka nekakvoj mudrosti. Zahvaljujući svome duhovnom iskustvu on počinje da vidi duše drugih ljudi.

U to isto vrijeme duša bezmolvnika podvrgava se demonskim iskušenjima; ovdje je čovjeku potrebno krajnje smirenje, prema kome se ne mogu ubacivati nagovaranja satane, a ovo smirenje se postiže samo poslušanjem svoga duhovnog oca. Ako se čovjek bori sa strastima i što je najglavnije, nalazi se u poslušanju, on postepeno dobija dar razlikovanja duha. Ćutanje bez smirenja i poslušanja pretvara se u otrov, pošto počinje da hrani čovjeka. Međutim bilo je i izuzetaka kao Pavle Tivejski, Marija Egipćanka - podvižnici koji su dobili veliku mudrost preko neposrednog ozarenja Duha Svetog, ne prešavši obični put smirenja strasti i poslušanja. Za nas se njihov nedostupni neponovljivi podvig zamjenjuje drugima: postepenošću, opreznošću i stalnim obuzdavanjem svoje volje.

Ćutnja - to je stalna molitva. Sveti Oci su rekli: Molitva svemu uči, čak samoj molitvi. Ćutanje - to nije samo pustinja, usamljeništvo od ljudi i svijeta - to je prebivanje sa samim sobom, tačnije

duha s Bogom. Za ćutanje i tišinu ćovjek se mora boriti, iskopavati ga kao plijen u boju, iz kandži svijeta koji kao ćudovište Źeli da proguta bez ostatka sve vrijeme ćovjekovog Źivota i sve sile njihove duše. Većina ljudi, ćak hrišćana, ne shvataju podvig ćutanja. Oni govore da je potrebno pomagati u ime ljubavi, dok vide samo vanjske tjelesne i duševne patnje. A ta nesavršena tragedija svijeta - to je otpadanje njegovo od Boga. koje dugo traje, njegovo pretvaranje u polju mraćnih sila, jezivo demoniziranje, koje se dešava pred našim oćima, carstvo pakla na zemlji, vlast satane, koja krv ljudi pretvara u zlato, a same ljude u moralne trupove, zaključane u kavez kao pohotljive majmune. Tragedija svijeta kao perspektiva vjećnosti, vjećnosti kao demonizacije van je Boga - to najveće zlato ostaje za ljude neprimijećeno, kao da je sakriveno u magli. Dmonske sile ne mogu se odagnati samim tjelesnim milosrćdem. U borbu sa nevidljivom silom "stratega zla" - palih duhova - moŹe stupiti samo nevidljiva sila molitve, koja je sposobna ponovo vratiti blagodat na zemlju. Zato đavo ustaje protiv podviga ćutanja. On mu suprotstavlja brigu o siromašnim, propovijed vjere, bavljenje bogoslovskim radovima - sve što treba samo da bi ćovjek postao nesposoban prema unutrašnjoj blagodatnoj molitvi ćega se stvarno demon plaši.

Molitva za mir - to je najteŹi podvig, Prepodobni Arsenije Veliki, izabravši podvig ćutanja i tišine, pokazao se viši nego njegov duhovni prijatelj prepodobni Mojsej Murin, koji je brinuo za bolesnike, primao skitnice i završio svoj Źivog mućenićki. Gospod prima sve vidove milosrća. Sveti Jovan Zlatousti rekao je: "Daj Źednome ćašu vode i primi za to carstvo". Ali ćutanje i tišina - to je podvig drugih razmjera, mi bi smo rekli, kosmićkog znaćenja. Pred njim su djela duhovnog i tjelesnog milosrća - to je svjetlost svjetionika u porećenju sa sijanjem zvijezde.

Šta je monaštvo

U duhovnom Źivotu ima fenomen, koji je bez unutarnjeg iskustva teško shvatiti, a odrediti rijećju - gotove nemoguće. Što je dublja, ta pojava time je više sloŹena i njena interpretacija teŹa. Takvo je monaštvo

Monaštvo obuhvata ćitav duhovni Źivot ćovjeka, zato ga shvatiti moŹe samo onaj koji ga je preŹivio i duboko osjetio, jer nemoguće je shvatiti šta je ljubav ne osjetivši je u svom srcu. Zato ćemo ukazati na neka karakteristićna svojstva i osobine monaštva pošto se oko njega formirao ćitav splet nedoumica, laŹi i razlićitih spekulacija. Svijet ili odbacuje monaštvo, ili ga vidi kroz prizmu vlastitih strasti i predstava. Svijet hoće da vidi monaštvo kao dio samog sebe: ili sa osobinama egzotićnog cvjetića, koji se moŹe razmatrati kao neka znamenitost botanićkog vrta, ili u svojstvu nekog instituta, koji obavlja neku odrećenu zajednićku sluŹbu, svojevršne dobrotvorne organizacije. U najboljem slućaju u molitvama monaha svijet vidi još jedan garant svoje komforšnosti. Ako se obratimo etimologiji rijeći "monah" onda se moŹemo uvjeriti da u njegovoj osnovi ne leŹi pojam "jedan" ili usamljen, kako obićno prevode ovu rijeć, već nešto veće od "jedino". U ovom smislu moŹe se reći da se monah osjeća usamljenim u svijetu, ne u smislu gordog egocentrizma ili panteistićkog solipsizma, već u smislu slobode od svijeta. On je jedinstven kao lićnost, slobodan od svjetskih okova, od plena njegovih pojmova i predstava. Monah, osjećaćući se usamljen u svijetu traŹi Jednog Boga - kao centar svoga Źivota, kao jedinu ljubav svoga srca. Źelja da se nalazi u stalnom bogoopšćenju postaje glavni sadržaj njegova

živoga, prema njemu su usmjerene sve moći njegove duše i duha, sliveni u jedno. Njemu, ovoj želji, ovome unutrašnjem porivu, koji je obuhvatio sav njegov život, on potčinjava sve njegove želje i težnje. U mističkom značenju - jedinstvo - to nije obraćenost, nije istraživanje, čak nije kontakt. Jedinstvo - to je život u drugom, ali bez gubitka svoje vlastite ličnosti. To je ovladavanje omiljenim preko ljubavi.

Jedinstvo sa jednim - to je ona punoća života u kojoj se gasi, mrkne i isčezava vučenje ka svemu drugom, vanjskom i obraćenost srca nečemu drugom, osim Jednog; sve ostalo prihvata se kao izdaja, a privezanot za nešto drugo - kao blud. Monah koji živi vanjskim (svjetskim) životom, iako bi ovaj život prema svjetskim zamislima bio samoprekoran i čak herojski, na duhovnom planu postaje bludnik, koji je izdao svoju prvu ljubav. Monaštvo je nerazdijeljena ljubav čovječje duše prema Božanstvu, to je stalno traženje Božanske svjetlosti koju je psalmopjevac David nazvao "likom Boga" (Ps 26, 8 -9). Sveti Oci su u svojim tvorevinama prikriveno nam pokazali da se Božanska svjetlost otkriva duši kao punoća života, mir vječnosti i kao savršena mistična ljepota, koja nema analoga u vidljivom svijetu. Bog se otkriva duši kao nov, nepoznat, tajanstven život i tada duša osjeća da je postojanje van takvog života - smrt. Bog je za dušu nevidljiva svjetlost, unutarnje ozarenje; kada se duša odvoji od Boga tada ona osjeća, da je van te svjetlosti, da je ispunjena neprozirnom, teškom tamom, koju ona ranije nije čak ni naslućivala.

Bog se otkriva duši kao neki nedostižni mir, i tada duša spoznaje, da se van toga mira ona stalno nalazi u mučnom nemiru, na koji kao da se navikla. Bog se otkriva duši kao beskonačna radost, slična prozračnim vodama dubokog vodopada. I u ovoj radosti svijet se čini za dušu okrutan, kao užareni pijesak u pustinji, gorak kao žuč. Bog se otkriva duši kao neizrečena ljubav i za ovom ljubavi duša plače, jer je žalosna za svijet, koji ne poznaje Boga, ali plače za sobom - zato što ne može uvijek biti s Bogom, već sablažnjena demonom i svijetom kao u pijanstvu zaboravlja na ona obećanja koja je dobila.

Monaštvo je traženje isprekidanog bogoopštenja. Monaška ljubav je nestrpljiva, zato što duša traži opštenje s Bogom ne samo u budućem životu, kao nagradu za ispunjene zapovijesti, već i ovdje na zemlji kao odaziv na svoju molbu. Zato je centar monaškog života molitva. Monah bježi od svijeta kao što bježe iz zapaljene zgrade. On vidi svijet zapaljen plamenom. To je crni plamen grehova i strasti, koji niču kroz likove svijeta i njegovo srce, pali njegov mir dimom i čađu crnom. Monah vidi ne samo grijeh koji živi u njegovoj duši već i sakriveni u njoj pakao, zato je monaški život - borba za buđenje duha prisutnog u duši, te je ukroćenje duše, ne samo sa njenim niskim strastima, već i sa njenim iluzornim bogatstvom, koje svijet prima kao duhovnost.

Ako duh ne bude probuđen molitvom i pokajanjem i uz pomoć blagodati ne nametne se pad dušom onda se čovjek neće iščupati iz kruga duševnih preživljavanja i predstava i emocionalno usijanje duše biće primljeno kao duhovno stanje. Zato monaškom životu moraju biti tuđi uzbuđenja i nadahnuća koja su povezana sa slikama, likovima i vatrometima misli, koje niču u duši. Srdačna molitva je nevidljiva i bezlična, duhovni svijet ne otkriva se čovjeku ni u vizuelnim slikama ni u bljesku tananih misli - sve je to spoljašnje. On ćutnjom poznaje sebe u tišini duše, koja se čuva u molitvi. Unutrašnja Isusova molitva - to je vrteći ognjeni mali heruvim, koji čuva vrata Edema, čovječjeg srca.

Istinski život - to je Božija blagodat. Zemaljski život sa njegovim stalnim tokom i vremenošću - to je čudna sinteza života i smrti - to je poluživot. U odnosu na vječnost to je embrionalno stanje duše, to nije život već bitisanje ili prebivanje, odgađanje smrti; zato zemaljski život kao samocij može biti primljen. kao nametnuta obaveza, kao proces u koji smo uključeni kao neobjašnjivi fakat. A ako u zemaljskom životu, nevječnosti, čovjek bude tražio smisao i vrijednost, onda će se on predstaviti kao čudovišna tragikomedija.

Ako bi čak život mogao dati čovjeku ono, što nikad nije davao i neće dati - sreću, ipak tragizam zemaljskog života ne bi iščezao, već možda postao i mračniji: (zar nije užasno, kada čovjeka za vrijeme pira hvataju i vode prema vješalima)? Zato je jedna od lekcija monaške askeze - sjećanje na smrt. Obični ljudi se trude da ne misle o smrti, oni odgone sjećanje na nju iz svoje duše, istiskuju je iz svijesti tako, kao da ne postoji, vide oko sebe slike smrti, ali iznutra lažu sebe da će ih smrt mimoići, zato je smrt za njih uvijek neočekivani gost.

Blagodat - to je izvor svakog života i svakog bitisanja, to je sila osvećenja i budućeg preobraženja, to je beskonačni cilj stvorenog svijeta. Odsustvo blagodati - to je umiranje svijeta i apokaliptičke katastrofe postaju vidljive osobine njegove agonije. Upravo se ovdje otkriva drugi aspekt monaštva - kao posebnog, ni sa čim uporedivog služenja svijetu. Monah kroz očišćenje srca, molitvu i askezu teži da dostigne Božiju svjetlost u svojoj duši, ali ova svjetlost je u to isto vrijeme osobina kosmosa, i zato svjetlost koju monah stiže u svome srcu preobražava čitav svijet. On udiše u nju život, može se čak reći, da ova svjetlost reanimira umiruće čovječanstvo, ona stoji nasuprot rušilačke centripetalne sile grijeha a kada bi bilo molilaca za svijet, kad bi bilo nosilaca duhovne svijesti onda bi svijet izživio sebe.

Zašto čine čudesa ne samo molitve svetih već čak i stvari, koje im pripadaju? Zašto ima ljekovitu moć voda iz izvora koje su iskopali njihovim rukama? Zašto hrišćani teže da posjete ona mjesta, gdje su živjeli sveti mada od njihovih kelija nije više ostalo ni traga? Zašto Duh Sveti ne samo osvećuje dušu već i samu stvar čini drugačijom? Zašto blagoslovi i molitve svetih nalaze u zemlji izvore, pustinje pretvaraju u cvjetne vrtove? Takođe nasuprot - bilo koji grijeh ne samo da ubija čovječje duše, već čak i zemlju isušuje i kao da je pali prokletstvom. Jer strah njihov bješe na nj pao (Ps 105, 38) govorio je psalmopjevac David o čovječjem prinošenju žrtava od strane bezbožnika. Zašto je borba blagodati sa grijehom pokretačka sila bića čovječijeg i so zemlji? Zato je monah koje teži da stegne Božansku svjetlost u svojoj duši najveći dobročinitelj za taj isti svijet koji je odbacio i napustio. Drevni oci su nazivali monaštvo anđeoskim likom (anđeoski zbor, hor) zato što je monaštvo prvenstveno nosilac na zemlji nevidljive božanske svjetlosti. Prva svjetlost - to je Sveta Trojica, druga - to su Anđeli, treća - to su monasi, molitvenici za mir. Mističko učenje o Božanskoj svjetlosti koje čini srž pravoslavlja, tuđe je (nehrišćanskom) svijetu. Svijet poznaje samo vanjska dobročinstva i vanjski podvig.

Monaški život - to je traženje Tavorske svjetlosti. Svijet ne može smjestiti u sebe ovu svjetlost. Religiozni racionalizam teži ka sticanju dobrih djela a ne blagodati i samim tim odvraća hrišćanstvo iz religije srca u naučeni sistem sa aritističkom tablicom zasluga i uzajamnog uzvraćanja grehova i kazni, to jest u moralizaciju. Karakteristično je da učenje o Tavorskoj svjetlosti, racionalistički zapad naziva jeresju palamizma, i sujeverjem isihasta. Linija podjele između istočnog i zapadnog hrišćanstva prošla je ne samo kroz lik dogmata i crkvenu strukturu, već kroz oblast mistike. Negirajući Tavorsku svjetlost kao predvječnu energiju Božanstva

rimokatolički bogoslovi razmatraju ga kao vremenski samotvoreni lik kao manifestaciju Božanske sile. Rimokatolici i racionalisti u Pravoslavlju izgubili su viđenje razlika među osobinama duha i duše, zamijenili jedno drugim, zavezali ih u Gordijev čvor i samim tim ozakonili vlast nižeg nad višim. Zato za razvoj duhovnih moći i sposobnosti nije potrebno ni bezmolvije, ni post, ni unutrašnja molitva, ni borba sa pomislama, ni iskorjenjivanje strasti. Tako se predlaže drugo - obogaćenje uma vanjskim znanjima preko nauke i filosofije itd, precjenjivanje sublimacija emocija kroz umjetnost. Tako je potrebna prefinjenost, bljesak i nadahnuće, zato duhovnom razvitku ne odgovara pustinja, već pozorište, ne unutarnja molitva i bezmolvije duha, već jarki likovi i evrističke misli.

Duševni uzleti izazivaju aplauze svijeta, prema istinskoj duhovnosti on ostaje gluh i slijep kao uključivanju u vječnost. Ovo se odnosi ne samo na one koji žive na nivou niskih instikata, već takođe na velike estete. Kao primjer može poslužiti Bajron koji se oglašavao prema monaštvu sasvim skeptično, ali u isto vrijeme podržavao monahe ihitariste za njihovu široku izdavačku djelatnost, i volio da se odmara u njihovom venecijanskom manastiru. Bajron, koji je umio ovaplotiti u svojim djelima najtamnije nijanse čovječijih osjećanja i preživljavanja, ispao je nesposoban da vidi drugu stranu - nadzemaljsku, duhovnu ljepotu, kao što oči i uši ne mogu uhvatiti vibraciju talasa van granica dijapazona njihovog opažaja. Sa postepenim padom duhovnosti racionalizam, u vidu sholastike i zatim religioznog materijalizma, postepeno istiskuje mistiku, on teži da pretvori samu religiju u utilitarni sistem društvenih odnosa da je pretvori u svjetski institut devizom: "Sve za sreću čovjeka". Razumije se, zamijenivši vječno privremenim, nebesko zemaljskim, religiozni racionalisti strijeme da asimiliraju monaštvo sa svijetom, uključivši ga u svoj globalni humanistički program.

Nekad su monasi bili tajnovoditelji mirjana. Monaštvo je bilo slično Mariji koja je u duhovnom ćutanju sjedjela kod Isusovih nogu, pažljivo ga slušajući i slažući u srcu njegove riječi. Svijet hoće da pretvori Mariju u drugu Martu koja se brine i sređuje mnoge stvari, možda i potrebne ali i nepotrebne; Marta služi Isusu i njeno služenje je takođe blagosloveno dok ona ne prekora sestro.

Odgovor Gospoda Marti svijet nije čuo do dana današnjeg. Apostol Pavle upoređuje Crkvu sa tijelom, sastavljenim od mnogo članova, gdje oko ne može biti ruka, a ruka srce (1. Kor 12, 12 - 27). Sveti Vasilije. Veliki kaže: "Služenje Crkvi je različito". Svako treba da radi ono za šta je pozvan. U ovom mističkom tijelu Hrista monah mora nositi služenje, svojstveno njemu, -biti srce ovog tijela. Iako Gospod, otkrivajući sliku budućeg strašnog suda govori o tjelesnoj milosti, ali to je zbog toga, što on uzima opšta dobročinstva, dostupna za sve, a monaštvo daje svijetu ono, što ne može dati nikakav svjetski podvig. Bez obzira na sve nevolje i lišavanja, koja osjeća čovječanstvo, najstrašnija je glad - duhovna, i zato je najviša milost ne tjelesna i ne duševna, već takođe duhovna. Prema tjelesnoj milosti sposobni su ne samo hrišćani već i inovjerci, i ateisti: ovdje je saosjećanje prema čovjeku kao prema živom biću. Prema duševnoj milosti hrišćani koji žive u svijetu, a prema duhovnoj prvenstveno askete.

Monaštvo čuva učenje o unutrašnjoj molitvi, od očišćenja srca od strasti u borbe sa demonima, o tome kako se dostiže Bogoviđenje. Ono uči kako se stiče Tavorska svjetlost. Molitva i borba sa strastima je potrebna i mirjanima. Ali samo askete, koje su sa svetilnikom - Isusovom molitvom - ušli u svoje srce, mogli su uvidjeti njegove sakrivene dubine, tamne lavirinte čovječije duše, i

preko svoga mističkog opita primiti, osjetiti stanje duše drugog čovjeka i postati putovođe za druge na njihovom duhovnom putu. Zato su za duhovne očeve birali prvenstveno iz reda monaha. Manastir je kula stražara Crkve. Postojao je i postoji podvig starčestva (staraštva), kada monah, poslije mnogogodišnjeg rada dostiže stanje, blisko bestrašću, otvara vrata svoje kelije za one kojima su potrebni duhovni savjeti i utjehe. Uz to on ne može ostavljati unutrašnju molitvu i među ljudima se osjećati kao u pustinji. Zbog toga je starčestvo podvig koji zahtijeva posebnu blagodat Božiju.

Obično se dešava drugačije: kada monah napusti keliju rastaje se sa ćutanjem i ide u evijet, onda se svjetlost molitve koja ga okružuje - pomračuje i gasi. Tada običan svijet u takvom monahu ne vidi svjetlost, već sa njegove čovječje slabosti i ne spasava se kroz njega, već ga on sablažnjava. Iz istorije znamo svete, koji su razvaljivali brave zbog ljubavi prema ljudima, ali to nije bio početak već vijenac njihovih podviga i to su radili prema posebnom Božijem otkrovenju. Apostol Petar govori Hristu: Evo, mi smo ostavili sve i krenuli samo za Tobom (Mt. 19, 27). Egzegete vide u ovim riječima najviši stepen odricanja od svijeta, veći, nego spremnost da se lično žrtvuje. Ostaviti sve znači ostaviti svoje pomisli, odbaciti svoja rasuđivanja, odreći se svojih sjećanja i želja, očistiti svoj um ne samo od grehovnog već i od svega prolaznog. Odbaciti sve - to je više nego živjeti i truditi se Hrista radi. To je živjeti samim Hristom.

Već smo govorili, da je monaštvo neprekidno povezano sa učenjem o Tavorskoj svjetlosti kao vječnoj Božanskoj sili koja životvori i osvječuje svijet. Gospod je blagodat nazvao živom vodom i rekao da oni koji su je ispili sami postaju izvori za svijet koji je žedan (Jn 4, 10, 14; 7, 37 - 39). Zato se srca onih koji se iskreno mole pretvaraju u ona usta kojima zemlja pije nebesku blagodat.

U 14. vijeku bogoslovi, - racionalisti, koji su se priklanjali zalasku Vizantije, čije je jezgro bila prokatolička grupa Grigorija Alkindina, pokušali su da predstave učenje o Tavorskoj svjetlosti kao jeres, a atonske isihiste kao neznalice fanatike. Kao glavni zaštitnik svetoatačkih tradicija nastupao je atonski monah Grigorije Palama, kasnije arhiepiskop Solunski, proslavljeni svetitelj. Ovaj spor je dobio tako širok odjek da su za njegovo razrešenje car i patrijarh bili prinuđeni sazvati nekoliko sabora.

Racionalisti, odbacujući učenje o predvječnoj Božanskoj svjetlosti, odbacili su i značaj pravoslavnog asketizma za svijet i crkvu i razmatrali unutarnju Isusovu molitvu kao subjektivan psihološki fenomen (*karakteristično je da su neki od protivnika svetitelja Grigorija pobjegli kasnije u Italiju i primili rimokatolicizam*).

Racionalisti su apelovali na filosofiju, to jeste, na neprosvećeni blagodaću čovječiji razum, koji je navikao da se vrti u krug privremenog i konačnog. Oni su željeli da odrede javljanje nadlogičkog duhovnog svijeta kroz Aristotelovske silogizme, da komentarišu Jevanđelje dijalogizma Platona. Druga, pravoslavna strana je nosilac partistične tradicije i monaškog predanja. Iako je među atonskim monasima bilo mnogo ljudi koji su imali blistavo filozofsko obrazovanje i koji su ovladali svim postupcima dijalektike, ali oni su kao glavni kriterijum istine primali opite svetih otaca, istočnih mistika i asketa. Jer, Tavorskoj svjetlosti može znati samo onaj koji je sticao sam.

Predstavnici atonskih manastira pisali su u svome *Tomosu* - da postoje tri oblika svjetlosti. Prva - fizička, materijalna, osvjetljiva svjetlost u kojoj čovjek vidi predmete svijeta. Ta svjetlost je dostupna ne samo čovjeku već i ostalim živim bićima. Ovde čovjek nije u prednosti nad zvijerima ili mravom, to je tjelesna svjetlost.

Drugi oblik svjetlosti pripada samo čovjeku. To je intelektualna svjetlost svjetlost uma. U ovoj svjetlosti čovjek može da zamišlja udaljeno, da se sjeća prošlosti, da predviđa budućnost: to je svjetlost nauke, filosofije i umjetnosti. Ona može biti jasna i intenzivna, ali ona takođe pripada ovome zemaljskome privremenom životu. Ona predstavlja prirodnu psihičku sposobnost čovjeka. Ova Svjetlost ne može ozarivati metafizičke dubine bića. To je duševna svjetlost. Ali postoji treći oblik svjetlosti - svjetlost duhovna, predvječna i nestvorena koja se otkriva podvižnicima preko očišćene molitve srca i sozercanjem. To je svjetlost vjere, svjetlost duhovne providnosti i intuicije, svjetlost Tavorskog preobraženja; to je nestvarna svjetlost, ali ona može vidljivo sijati u svetima preobražavajući njihove duše i tijela i čineći ih sličnim Hristu. Monaštvo - to je traženje tavorske svjetlosti i sozercanje mistične ljepote Božanstva. Zato je monaštvo unutrašnji, skriveni život koji ne vidi svijet. Zapadna crkva je odbacila učenje o tri oblika svjetlosti, odbacila suštinu samog monaštva, ostavivši samo njegovu formu. Racionalisti hoće da pretvore monaštvo iz tajne ljubavi čovječije duše prema Bogu u vidljivo služenje čovječanstvu; hoće da prevedu *Pjesmu nad pjesmama* na jezik proze. Zapadna crkva je podijelila monaštvo na specijalnosti sa određenim zadatim programima. Monaški zavjeti razmatraju se kao cjelishodni i udobni oblici za vršenje dobrih djela, svaki monaški red (*to jeste grana djelatnosti*) ima svoj zajednički pravilnik da se pravilnici ovi stalno koriguju i mijenjaju, u skladu sa promjenljivim zahtjevima savremenosti.

Treba istaći, uostalom, da kod rimokatolika postoje manastiri sa vrlo strogim pravilima, koji zabranjuju da se sve do smrti izlazi iz manastirske ograde. Ovo govori o tome da je monaštvo kao potreba čovječjeg duha u svojoj dubini neiskorijenjiva. Ipak takvi manastiri nijesu karakteristični za zapadni svijet, oni čine izuzetke. U isto vrijeme, takvi redovi, kao jezuiti i Dominikanci, ispoljili su mnogo primjera samopožrtvovanog služenja svojoj ideji sve do mučeništva; ali su pokazali još više primjera grešaka i sablazni kao neobičnih hibridnih simbioza, koji se krive i lome u svojoj protivurečnosti. Monaštvo - to je unutrašnje i vanjsko udaljavanje od svijeta. U ovom smislu monah liči na cvijet iz staklene bašte. Kada se hladnoća probija kroz pukotine staklenika cvijet ugine, a na njegovom mjestu izrasta trava sposobna za život. Neskladi između monaškog zavjeta i stalnog boravka u svijetu izaziva duboko unutrašnje nezadovoljstvo. Ovo nezadovoljstvo može biti savladano snagom volje, prognato unutar, ali ne i iskorijenjeno. Ono se može povremeno manifestovati u burnim strasnim eksilozijama ili u gordom samouvjerenju.

Mi smo govorili o racionalizmu kao o karakterističnoj pojavi u zapadnom monaštvu, ipak teorija dobrih djela može podariti duševni mir mistike gde se racionalizam istiskuje kultom emocija. To je mistika jakog izražavanja pjesničkih nadahnuća, estetskih stanja, čovjek postaje gurman svojih sopstvenih preživljavanja, ova čulna mistika može dostići takva napregnuća da se kod njenog djelatnika pojavljuju rane na rukama i nogama od vizuelnog zamišljanja Isusa raspetog na Krstu, i od gordog izjednačavanja sebe sa NJim. Ne zaboravimo da i pravoslavna mistika govori o sličnosti Hristu, ali kroz unutrašnji podvig očišćenja, kroz sticanje Duha Svetog. U rimokatoličkoj mistici stremi se da se posredstvom vanjskih podržavanja i izrazitih slikovnih

meditacija dostigne jedinstvo sa Bogom. Pravoslavni asketa nikad ne upoređuje sebe sa Hristom, nasuprot, što je on bliže Bogu, time mu više otvara blagodatna dubina njegova srca. On vidi sebe kao gubavaca - u krastama i gnojnicama grijeha. Što je viša njegova duhovnost, time on jasnije vidi kako se u mračnim dubinama njegove duše gnijezde svi čovječiji poroci, kao zmije, koje su se skupile u svojoj rupi. On u samom sebi vidi pad čitavog čovječanstva. Pravoslavni monah ne upoređuje sebe sa Hristom, već više sa demonom i ne nada se samo u svoja dobra djela, već u jedinstvo ljubav i milosrđa Božijeg sa sopstvenim djelima

Blagodat skriva od pravoslavnog podvižnika mjeru njegova savršenstva; jer, gdje postoji gordo samoljublje, tamo nema blagodati. Uzbuđeno emocionalno stanje ili isušuje pokajanje, ili ga čini sporednim i teatralnim, primjer - sekta samobičevalaca, koji su se skupili u grupe, hodali po gradovima i selima i na trgovima bičevali se do krvi i gromko izvikivali svoje grijeha. Jedan od istaknutih predstavnika rimokatoličkog asketizma Franjo Asiški rekao je: "Ja sam akrobata Božiji." Jezuiti su organizovali predstave, svečane šetnje sa upaljenim bakljama, slične maskembalima i na glavnim stepeništima pred crkvenim vratima organizovali pozorišne predstave sa crkvenim temama.

Pravoslavnim monasima bilo je strano slično prikazivanje, njihov podvig se obavljao krijući od svijeta, oni nisu privlačili narod vještačkim metodama. Sama blagodat Božija privlačila je njima čovječija srca. Zato su ljudi i išli u pustinju na susret sa podvižnikom, danima su stajali kod manastirskih kapija, da bi ga samo vidjeli i dobili od njega blagoslov. Oni su intuitivno težili da uđu u to polje nevidljivog duhovnog svijeta, u kome se nalazi podvižnik, koji je stekao blagodat i unutrašnju molitvu. U ovoj svjetlosti, kao u zraccima Božanske ljubavi, grijala su se i topila njihova srca, sa duše je spadala mračna, okrutna krljušt grijeha. Oni su se dodirivali sa drugim životom, osjećali su dah vječnosti.

Takav susret sa asketom i opštenje sa njim ostajali su kao najveći događaj u životu čovjeka, događaj, koji se ne zaboravlja nikada. Ovaj svijet je više, nego sve knjige, otkrivao čovjeku smisao njegova života, patnje i borbe. Susret sa svetinjom - to je dodirivanje tajne budućeg vijeka. Sveti oci su govorili: "Istinsko dobro može tvoriti samo blagodat." Može se dodati: Najviše dobro - to je blagodat. U opštenju sa svetim, ljudi su dobivali neiskazanu silu, iznutra se preobražavali. Ako se kaže uopšteno, onda se svjetlost, koja sija u srcima svetih, odražavala u dušama ljudi, kao što se odražava sunčeva svjetlost u ogledalima koja su okrenuta prema njemu.

Život posvećen ćutanju i molitvi teži je od podviga milosrđa. Tvoriti molitvu u dubini srca znači ulaziti u borbu sa silama pakla koje teže da ugase vatru molitve da razbacaju i rasiju riječi, kao pijesak. U paternicima se govori o mnogo slučajeva kada je demon nagovarao monahe da napuste usamljenost, da bi činili dobra djela na zemlji. Prema onome za kakvom se silom demon suprotstavljao molitvi može se suditi koliko je mrzi. Čini se da se čitav pakao obrušava na molitvu, kao talas rijeke na prepreku koja joj stoji na putu. Ponekad ova duhovna borba biva toliko mučna i zahtijeva njihov napor snage, da je čovjek spreman činiti sve umjesto da počne najteži posao. Zato su Sveti Oci i govorili: "Daj krv i primi duh". Monaški život - to je penjanje stepenicama zalivenim vlastitom krvlju - to ne vidi i ne shvata svijet.

Sveti Oci su ukazali na tri stalne djelatnosti monaha. Prva je - trezvenost, očišćenje uma od pomisli, želja i strasti, od svega vanjskog, prljavoga i prelaznog. Pet osjećanja se nazivaju

tajnama duše. Za monaha one moraju biti zatvorene. Um mora da vrši kontrolu nad bujicama informacija, koje neprekidno dobija čovjek iz direktnih utisaka, knjiga, besjeda i tome slično. Trezvenost - to je post duše. Obilje duše, kao i obilje hrane čine dušu lijenom, slabom. Trezvenost je riječ suprotna pijanstvu. Privezanost za zemaljsko dovodi um u stanje pijanstva. Pijanstvo se često završava bludom, a za monaha je pristrasnost za bilo šta zemaljsko već izdaja Boga i duševni blud. iako bi se ovo zemaljsko činilo čisto i lijepo.

Druga djelatnost - to je bdenje. Ono je tijesno povezano sa trezvenošću. Ako je trezvenost stanje uma, onda je bdenje voljni napor, to je pažnja prema svom srcu - izvoru naših misli i osjećanja. Ne samo grešne, već i nepoznate pomisli um uviđa kroz bdenje i odgoni ih molitvom.

Treća djelatnost monaha - to je stalna srdačna molitva. Preko riječi molitve duh se obraća Bogu. Molitva je najbitnija u monaškom životu. Zato je nju sveti Jovan Zlatoust nazvao caricom svih dobrotelji (vrlina). Pravoslavno učenje o Tavorskoj svjetlosti otkriva tajnu molitve kao najvišeg služenja svijetu. Molitva se suprotstavlja ogromnoj sili zla i gijeha, koje je nakupilo čovječanstvo. Neokajani grijesi kao nevidljivi oblaci vise nad ljudima, i doći će vrijeme kada će se pojaviti kao oluja i bura - u apokaliptičkim katastrofama, pred ljudima će se iskazati slabašni gordi i prestupnički dio čovječanstva. Ali silama zla protivureče sile dobra, carstvu tame - carstvo svjetlosti i zato molitva jednog podvižnika može spasiti hiljade i hiljade života, apostol Pavle u *Poslanici Solunjanima* govori o zadržavajućoj sili (2. Sol. 2, 7). Neće se rešavati sudbina istorije u pravnim gradovima, čiji oblakoderi svijetle plamenovima, već u monaškim kelijama. Dok još ima nosilaca Tavorske svjetlosti na zemlji će postojati svijet. Gospod je obećao da će poštediti Sodom radi deset pravednika; ali kada se ugase poslednji zraci ove svjetlosti svijet će sam sebi potpisati smrtnu presudu.

Zašto monaštvo nazaduje? U čemu je uzrok nazadovanja savremenog monaštva?

Još do nedavno manastire su rušili, monahe progonili i ubijali. Sada se manastiri otvaraju, ali je monaštvo počelo ličiti na bolesnika, koji umire u nekoj pećini.

Ranije su bili monasi - dobri ili loši; ali -monasi. Sada pak - mnogo se pojavilo pojedinaca, koji ni sami dobro ne shvataju, šta oni traže u monaštvu, šta hoće. Kakav haos caruje u njihovim srcima i glavama pod svilenim resama i blistavim klupčetima? Sveti Grigorije Bogoslov izrazio je samu suštinu monaštva u riječima: "Neka od mene uzmu sav svijet i ostave mi samo jedno - Hrista". Ovo duhovno ništavilo, koje ima samo jedno - ljubav prema Hristu, postalo je za savremeno monaštvo nerazumljivo. Ono se boji svespaljujuće ljubavi i ne želi da ostavi svijet, i svijet nastavlja da živi u dubini njegove duše god izgovorom služenja ljudima, propovijedi hrišćanstva, pomoći nevoljnicima i bolesnicima, izgradnje novih manastira i zgrada, to jest monasi kao da se sabraše da izađu iz sujete bezbrojnih djela u prostor srdačne ćutnje, gdje duh čovječji osjeća disanje vječnosti i prisustvo Božije. Mi ovdje ne govorimo o spoznanju licemjerima koji služe svojim strastima. Nije riječ o njima, već o mnogo važnijem. Zašto katastrofalno pada monaški duh? Zašto su se kaluđeri počeli razlikovati od običnih ljudi samo neženjenjem, molitvenim pravilom, a takođe i drugačijom odjećom? Mi susrećemo monahe - graditelje, propovjednike, bogoslove, ljekare, vaspitače itd. Baš zato što ova zanimanja

ispunjavaju duhovnu prazninu, koja se formulisala u srcu savršenog monaštva. Kažu da su sada druga vremena, ali svijet ni ranije nije shvatao monaštvo, i čak, ono što tražimo - shvatanje i priznanje svijeta, ono se odvajalo od njega ne toliko manastirskim zidom i pijeskom pustinje koliko onim glavnim usavršavanjem svoga duha, i samoodricanjem. "Ja sam se razapeo svijetu i svijet se razapeo meni" (Gal. 6, 14), - rekao je o svome samoodricanju apostol Pavle. Monaštvo - to je podvig stalnog obraćanja uma i srca prema Bogu i očišćenja duše od svjetskih likova i pomisli, u kojima se sakrivaju strasti. Monah je onaj čije srce živi i diše imenom Isusa Hrista, a njegovo srce je oslobođeno od sjenki i zraka svjetskih.

Jedan od drevnih hrišćanskih pisaca, možda ne potpuno tačno, ali slikovito je rekao: "Kada duh odvraća oko uma od Boga, onda duša postaje gruba i hladna". I kada se monah obraća zemaljskom i kada njegovo srce puni se zemaljskim dobrima, on postaje mrtav za Boga i nezgodan za ljude, svjetlost njegovog duha se gasi.

Monaštvo - to je umjetnost stalne Isusove molitve, koju su sveti oci nazivali umjetnost nad umjetnostima, i nauka nad naukama. Samo ova unutrašnja, srdačna, nepoznata za svijet molitva može napraviti monahe drugim bićem. Drevni oci su učili Isusovoj molitvi svoje učenike; oni su nju smatrali za glavni posao monaha, a sve ostalo je samo priprema za nju.

Ovozemaljski poslovi, ma koliko sami od sebe bili korisni i dostojni, stvari su strane za monaha, kao i zemaljske potrebe koje je on napustio. Ove stvari otvaraju vrata duši za niz pomisli, osjećanja, planova, slika, misaonih besjeda, zbog kojih se uvlače u dušu gnjev, bojazan, oholost, pohota i druge strasti. Molitva postaje vanjska i površinska, čovjek je se sjeća među ovozemaljskim stvarima kao nečeg drugostepenog. Ako se potruđi da ne zaboravi molitvu u sujeti ovih poslova onda će se molitva iz jarkog plamena pretvoriti u svjetlucavu dimljivu noćnu lampu.

Samo umrijevši za svijet, zatvorivši od njega svoja osjećanja, monah se može baviti Isusovom molitvom kao duhovnom umjetnošću; samo baveći se Isusovom molitvom može čuvati svoje srce od pomisli, može da vidi pomisli pri samom njihovom nastanku, razbiti ih o kamen Isusovog imena i čuvati dušu u negledanju slika i likova, u nelišenju od pomisli, u tišini od osjećanja. U ćutanju i molitvi budi se njegov duh i duša postaje topla i meka, kao rastopljeni vosak, tada on vidi svoje grijehe i plače od uvrede Boga, i od radosti što ga Bog nije napustio, tada blagodat dolazi u dušu: prvo kao toplota srca, zatim kao svjetlost uma i čovjek počinje da vidi sebe i svijet preobraženim; tada on postiže tajnu monaštva, kao tajnu ljubavi višu i od tajne braka i bračne ljubavi.

U poređenju sa blagodaću, sve, čemu teže i čime se ponose ljudi, izgleda kao prah i pepeo. Gospod ne lišava monahe patnji (*iskušenja*), čak nasuprot, često oni preživljavaju iskušenja i sablazni daleko jače od običnih ljudi; ali u samim patnjama oni imaju veliku utjehu i bogatu radost srca. Monaštvo daje čovjeku punoću života kao punoću ljubavi, čitav svijet ne može napuniti ponor čovječijeg srca, ali ime Isusa Hrista, beskrajno, kao nebeska dubina, obuhvati i napuni. Zato monah sjedi u ćutnji u svojoj keliji sa imenom Isusa Hrista, i ova kelija mu se čini kao predvorje raja.

Veliki učitelj monaštva - prepodobni Isak Sirin piše; ako se monah bude bavio svojim djelanjem i prebivanjem u keliji, onda Bog sam brine o njemu. I prepodobni Isaija pustinja govori: "Ne izlazi iz svoje kelije, čini molitvu, čini poklone, ne pitaj ko te hrani, - Bog zna o tome i poslaće ono što ti treba". I prepodobni Ava Dorotej uči: "Ako Bog hoće da umiri čovjeka, onda će staviti u njegovo srce mir". Prorok i psalmopjevac David je rekao: Ja nijesam vidio pravednika ostavljenoga i potomke njegove da prose hljeba (Ps 36, 25). Ovde je pravednik onaj koji se bavi svojim poslom, molitvom, ćutanjem i ručnim radom, to jest neophodnim radom; on neće gladovati ni duhovno ni tjelesno, a potomci njegovi, to jest njegovi učenici koji su dostigli iskustvo molitve i postojećeg s njom duha, neće tražiti svjetske pokrovitelje.

Kako govori prepodobni Isak: "Ako budeš istinski monah i ako budeš služio samo Bogu, onda će svijet doći tebi kao rob i leći će kod tvojih nogu". I ako monah - radi svojih zavjeta i odricanja od svijeta podvrgne se iskušenjima i mišljenjima, gonjenjima i klevetom, izgnanju i ostavljenosti od svih i izdrži to do kraja, onda će mu Gospod dati naročitu nagradu: ovdje na zemlji u patnjama - posebnu duhovnu utjehu, a u vječnosti - vijenac mučenika za Hrista.

Prijetnja modernizacije

Ako čovjek ne vjeruje u Boga, onda je duhovni svijet za njegov neposredni unutrašnji opit zatvoren. Kada on govori o religiji, to liči na gluvoga, koji se sudi o muzici, i na slijepog koji spori o bojama i nijansama. Naravno za nevjerujućeg ovakve realnosti duhovnog života kao blagodat ne postoje. Preživljavanje blagodatni njemu je nedostupno. NJega gordost sprečava da kaže "ne znam", zato on sudi o duhovnom svijetu prema svojim vlastitim predstavama. On je kao crv, koji prima svijet kroz osjetila.

Kakvim potencijalom religioznih znanja o vjeri vlada nevjerujući? On neće i ne može prihvatiti i ocijeniti mistički opit, koji je izražen u patristici, u svom ličnom iskustvu. Zato bi on trebao promijeniti sav život. Zbog svetootačkog stvaralaštva, ako ih on čak i uzme da čita, neće naći pravilnog odjeka u njegovom srcu, neće izazvati odgovarajuće mističko doživljavanje. Najprije će se desiti da on zatvori knjigu, pročitavši nekoliko stranica i ne shativši ništa od pročitano, a zatim će fantazirati, pripisujući Svetim Ocima svoje vlastite emocije i strasti. Čak ozbiljni istraživači nevoljno uključeni u duhovni život, pokušavajući objasniti mistiku psihologijom, lutaju u lavirintu suprotnosti. Religiozni ljudi, ali ne crkveni, najčešće bi mijenjali blagodatni duhovni opit bogoopštenja panteističkim opitom --demonskim opitom samoobožavanja, gdje, razumije se, nema nikakve blagodati, već samo duševne emocije i ekstaze. Ali i u pravoslavnom svijetu, vidimo čudan paradoks: ljudi koji primaju pravoslavno vjeroučenje, ne traže u religiji najglavnije - njenu osnovu, njen život - blagodat Suštinu religije oni vide u ispunjenju rituala ili činjenja dobrih djela, a unutrašnji život, čuvanje duše od grešnih utisaka, očišćenje uma od pomisli i srca od strasti, težnje za stalnom molitvom, unutrašnje ćutanje - sve je to za većinu pravoslavnih kao zaboravljena stranica prošle istorije Crkve. Oni ne odbacuju unutrašnji život, ali njihovo srce pripada spoljašnjem svijetu.

Kako steći blagodat - tu riznicu pravoslavne Crkve, koju nemaju druge vjeroispovjesti? Blagodat se postiže kroz smirenje, smirenje - kroz poslušanje. Najpravilniji put sticanja blagodati - to je:

biti u poslušanju kod onoga ko je ima. Biti kod onog koji je prošao put sticanja blagodati, koji je očistio od grijeha svoje srce, koliko je to moguće ljudima, koji je izoštrio svoj um blagodaću i koji je sposoban da u njenoj svjetlosti vidi duše drugih ljudi i rukovodi njima, to se zovu starci, to jest oni koji su stekli duhovnu mudrost pošto je starost simbol mudrosti. Duhovni darovi staraca prelaze na njihove učenike preko poslušanja, čineći učitelja i učenike jednom dušom ili jedinstvenim stablom sa mladim granama privijenim uz njega. Kasnije učenici sami postaju starci. Starac, ako nema učenika poslušnih sebi, ne može nikome predati svoja znanja i umire (kao) usamljeni bogataš. A ako se ne prođu stepeni poslušanja nemoguće je sam postati starac.

Neki razmišljaju: zar na zemlji nije moguće ugoditi Bogu i očistiti od grijehova svoje srce? Na ovo Sveti Oci kategorički odgovaraju: "Spasenje u svijetu je moguće. Ono se postiže vršenjem zapovijesti, ali biti u stalnoj molitvi, imati duboko samopouzdanje i pronicati u dubinu sopstvene duše do njenog dna moguće je samo pri određenim uslovima: u udaljavanju od svijeta, ćutnji i poslušanju".

Prepodobni Makarije Veliki piše da je samo prividno ljudska duša prosta, ona ima razne dubine, kao mnoštvo manastira. Ponekad se čovjeku čini da je on očistio svoju dušu ali to je samoobmana: pod jednim spratom nalazi se drugi i čovjek ne zna kakve zvijeri i gadovi se tamo kriju. Ovo lažno bestrašće upropaštavalo je mnoge podvižnike, koji su ne poznajući tajna mjesta svoje vlastite duše, već samo odbivši mali broj iskušenja prevremeno slavili slobodu. Ako se može produžiti ovo poređenje to su ljudi, zauzeti samo spoljnim dobročinstvom, zauzeti onim npr. da uređuju balkone i okolinu svoje kuće, a unutrašnje sobe ostaju pokrivena prašinom, blatom. Pravoslavni podvižnici se bore sa grijehom u dubini svoga srca - tamo gdje se on začinje, gdje pomisao prima oblik riječi k likova. Otvaraju vrata unutrašnjih skrovišta, zatvorenih za one, koji žive u svijetu, u nezadrživoj bujici utisaka koji se smjenjuju. Ovi vanjski utisci stalno uznemiravaju naše sjećanje, pobuđuju strasti i naša je duša u svijetu kao uzburkano jezero koje se ne može da odslika svojom površinom na nebu. U ćutanju čovjek vidi bezdanicu svojih grijehova u svijetu; on obično primjećuje samo postupke, zbog toga je pokajanje po svojoj snazi i dubini veoma različito i od onih koji rade u svijetu i onih koji žive u pustinji.

Na zemlji se može spasti, ali je nemoguće očistiti sakrivene djelove srca od pomisli od čulnih pokreta. Dešavaju se samo rijetki izuzeci, ali izuzeci su čudo a ne pravilo.

Ako mi vjerujemo u moć blagodati, ako mi smatramo velikom srećom kada nas ona samo dotakne, kao da udahnemo njen miomiris; ako mi vjerujemo da blagodat koja je u srcima svetih. osvećuje i preobražava materijalni svijet - onda podvig ćutanja i život monaha mora nam se pokazati kao više služenje Bogu i više dobrotvorstvo ljudima. Nije uzalud Svetitelj Jovan Zlatoust smatrao da je prepodobni Antonije ravan apostolima.

Učenje o blagodati koja osvećuje svijet, i o molitvi kao realnoj duhovnoj sili, koja može liječiti bolesnike, budi savjest grešnika, spušta blagoslov Božiji na Zemlju, spaljuje, kao plamen, grijeha ljudi i čak mijenja tok istorije - to je učenje Svetih Otaca, to je temelj čitave pravoslavne asketike.

Za spoljni svijet potrebne su spoljašnje radnje: vidljive, realne i efektivne. NJegov junak - to je čovjek, natovaren zemaljskim brigama, koji živi za ljude - ali ne za njihove duše, već za njihovo

zemaljsko blagostanje: nešto poput religioznog strahovanja. Zaboravivši na blagodat, ovaj svijet ne razumije monaštvo. Ono mu se čini kao nepotrebna i kao davno preživjela institucija koja ako se i ne može uništiti onda treba, u krajnjoj liniji prizemljiti je i ozemljiti, priključiti mu nesvojtvena ovozemaljska djela.

Mi stojimo pred realnom opasnošću modernizacijom monaštva, koje će učiniti sve što treba, ali samo nije u ćutanju, tišini i molitvi; ovo će biti monaštvo, ne kao skriveni unutrašnji život, ne kao provodnik blagodati na zemlji, već monaštvo kao vanjski oblik za činjenje dobrih djela - monaštvo, kojim može manipulirati svijet, koje ostaje samo dio svijeta.

Gruzijska Tivaida

Kolijevka pravoslavnog monaštva to su gore Sinaja i Tivaide, Skita i Livana.

Gore liče na hijeroglif, koji se raskrivaju u srcu kao riječi "gore i gore". Gore liče na karike tajanstvenog lanca kojim je zemlja prikovana za nebo. Gore su knjiga koja uči ćutanju. Monasi su odlazili u planine ne samo zbog toga da se sakrivaju u njihovim skrovištima od svijeta slično spasavanju brodova koji se za vrijeme oluje spasavaju kod pustinskih obala. Planine kao da otvaraju pred čovjekom zavjesu, prostrtu pad vječnošću, ovdje on osjeća kako je brzoprolazna i ništavna sva mravlja zemna taština: kamenje ispečeno na suncu podsjeća ga na smrt, samo tišina planina izgleda kao pjesma o vječnosti, koja bez riječi i bez zvukova odzvanja u njegovom srcu. Tišina planina čini se kao eho vječnosti.

U planinama su drugačiji cvjetovi, drugačije boje. Nebo je ovdje jasno i prozirno, u njemu je plavetnilo, koje je sliveno sa rastopljenim zlatom. U dolini nebo liči na šator, a u planinama ono se otvara kao bezdan izvrnut nad zemljom. Snježni vrhovi liče na oblake koji su se nadvili nad zemljom, a oblaci - ledenice koje se tope, spuštene sa strmih kamenitih planina i zaplivala nebom kao po morskom prostoru. Oblaci kao da govore duši monaha: "Očisti svoju dušu od svega zemaljskog, oslobodi se od sjećanja, od obaveza i briga - onoga što te vuče prema zemlji i tada će duša tvoja zbacivši teški jaram strasti, biti slična nama, njen zavičaj postaće nebo, i ti ćeš vidjeti šta u tvojoj duši puze kao crv po zemlji ili leži na nevidljivim krilima nad ovim vidljivim svijetom".

Noću planine kao da se bude iz sna i vode razgovor sa dalekim zvijezdama pričajući im istoriju zemlje, a zvijezde govore njima o duhovnom nebu, prostrtom iznad njih. Konture planine u zoru slične su nazubljenim zidinama tvrđave sa bojevim kulama, klanci na hodnike između zidina, koje priređuju put neprijatelju u carstvo ćutanja i tišine, u carstvo, gdje miruju duhovne riznice, sakrivene od svijeta, u carstvo djevičanske ljepote, nezagađene disanjem čovjeka. Stijene i litice tada liče na zankove i kule, nagluho zatvorene željeznim kapijama i bakarnim bravama. U planinama vrijeme kao da je usporilo svoj hod: ovdje niko ne žuri, čak sunce veličanstveno obilazi svoja imanja. U planinama je ispušten bič vremena, koji tjera narod koji živi u ravninama.

Planine liče na svete gradove u kojima, praćen od neprijatelja nesigurni ubica ili prestupnik, može naći utočište i osjećati se sigurnim. U planine su se upućivali monasi odlazeći od osvetnika

- demona. U planinama su prinosili pokajanje Bogu, sa visine planina vidjeli su svijet Sodoma, obuhvaćen plamenom i molili Boga da ga poštedi radi nekoliko pravednika koji su ostali u njemu.

Izvor u planinama liči na srce u kome teče stalna molitva. On utoljava žeđ iznemogle duše, on učvršćuje tijelo iscrpljeno postom, on pjeva tajanstvenu pjesmu o budućem vijeku. U sumrak, šapat potoka govori duši, o nedostižnosti Božanstva, o tome da je ime Boga - tajna. Danju bljesak struja, prelive svjetlosti u tekućem potoku, svjetlucanje talasa, kada potok padajući sa strme stijene razbija se o kamenje, govori o radosti i likovanju čovjekovog srca, kada se u njemu svijetli nebeskim zracima i iskri duhovnim biserima ime Isusa Hrista. Rijeke planina - to je kristalno prozračni sok zemlje, koga žedno pije putnik prišavši mu sa isušanim ustima. Kada gleda planinsku rijeku monah se sjeća blagodatni Božije, koja puni zemlju.

Noću zvijezde izgledaju kao zlatne mrvice, oprate od rude u planinskom potoku. Noću se planine pune miomirisom, kao da vjetar nosi sa lednika disanje leda i snijega, a stijene kao ogromni kameni cvjetovi, koji otvaraju svoje latice u susret mjesečevoj svjetlosti.

Planine Sinaja, slične ogromnim stubovima hrama, koje podržavaju kristalnu kupolu, nebesa predstavljaju veličanstvenu sliku koja se prema uticaju na čovječiju dušu može uporediti samo sa slikom zvjezdanog neba. Vjetar pustinje, kao dljeto skulptora, dao je stijeni čudne i neponovljive oblike i ovo izvajano kamenje čini se kao neodgonetnuta slova, kao da se samo neobuhvatno vrijeme ovaplotilo u njima.

Izgled pustinjskih pilanina uvijek je izazivao kod čovjeka razmišljanje o tome šta se nalazi iza granice svijeta, i strahopoštovanje pred Božanstvom, a čutljiva usamljenost plamenu molitvu.

Kavkaz, - to je drugi Sinaj. NJegovi zasljepljujuće bijeli, do plavetnila, lednici liče na brodove sa podignutim jedrima. Čini se da je Kavkaz ogromni dragocijeni kamen, koji je pao s nebesa i razbio se na djelove formiravši grebenove i vrhove planina, stijena i litica, granitne oblutke i komade zemlje, koji leže u dolinama rijeka. U klancima Kavkaskih planina putnik se osjeća kao unutar stare kule od koje su ostali samo zidovi od ogromnih isklesanih ploča. Nad ovom kulom bez krova čak u vrijeme podnevne žege nebo je tamno - plave boje, zraci sunca samo kratko dopiru do njegovog dna. Potok koji teče u klancu čini se kao duga pjesma o davno minuvšim vjekovima. Stijene k kamenje klanaca pokriveno je mahovinom, oni liče na stare bakarne oklope ratnika. Danju su planine pogružene u drijemež ili duboko razmišljanje, a noću kao da oživljavaju.

Sama priroda Gruzije kao da je predodređena za monaški život. Pustinje, prašume na planinama, gdje nije stupila čovjekova noga, priroda koja je sačuvana u svojoj netaknutoj prvostvorenoj ljepoti - sve je to, čini se, stvoreno baš za one koji će dan i noć pjevati himne Bogu, kao da je Gospod sakrio od svijeta ljepotu planina i pustinja, da bi ih dao onima koji traže nebo. Pustinja - to je carstvo monaha; Gospod je i stvorio pustinje zbog svojih robova, pustinjaka i anahoreta. Monah u pustinji je kao car na svojoj zemlji. Dronjci pustinjaka su dragocjeniji od carske odežde. Na odijelima careva su često tragovi čovječije krvi, a odjeća monaha, osvećena blagodaću koja čuva miomirisu njihove stalne molitve, čuvala se kao blagoslov u domovima hrišćana, predavala se na čuvanje iz generacije u generaciju.

Srce careva rijetko poznaje trenutke mira i pokoja. Opasnosti, neprijatelji, izdaja, kao crne utvare ispunjavaju sobe dvoraca. Sam tron se čini kao mala izbočina nad provalijom. Jedan neoprezan pokret - i pogibija je neizbježna. Poštete za onoga koji je pao neće biti. Brige, kao lanci stežu carska pleća, a kruna često stišće čelo kao raspaljeni obroč. A monah je slobodan i srećan. Pustinja je divno i prekrasno carstvo, ali ono carstvo koje mu niko neće oteti. Tamo on osjeća prisustvo nebeskih žitelja. Molitva, koju obično zaglušuje buka i grohot svjetskih briga, buka i grohot trgova i ulica, slična rici vodopada, - ta molitva u pustinji otvara svoje laticice kao divni cvjetić. Psalmi i Isusova molitva pretvaraju se u tajanstvenu pjesmu koju pjeva srce. To je stalno svešteno dejstvo monaha.

Bezmolvije je skrovište i sreća, koje ga napada neizrecivom radošću. U svojoj usamljenosti on osjeća blizinu neba. Ali ta usamljenost nije praznina, već za svijet neshvatljiva punoća bitisanja - tako su u zraku sunca sakrivene sve boje i nijanse.

Monah je dalek od svijeta, ali je i blizak svima svojom molitvom, kao zvijezda vodilja, koja sija visoko nad zemljom.

David-Garedžijsku Lavru zovu Gruzijском Tivaidom, kao da je planinska pustinja Egipta - kolijevka istočnog monaštva, osvećenje duhom prepodobnih Antonija i Makarija prvih žitelja pustinje - kao ogromni kameni kovčeg prenesena bila u Gruziju. Priroda Kahetije liči na Egipat i Palestinu. Goredži znači "pustinja, usamljeno mjesto". I ovo mjesto kao da je stvoreno za monahe, Izrazite linije planina čine se kao kamene zidine ogromne larve. Ovdje se s proljeća pustinja pokriva zelenim ćilimom trave, kao polja Palestine poslije molitve proroka Ilije. No ubrzo nastupa žarko sušno ljeto. Zemlja se pogružava u san. Ljeto u južnoj pustinji liči na zimu u tundri: sve živo se skriva i zamire. Caruje tišina i duboka ćutnja koja suši srce, Samo usamljeni orlovi paraju nebo, kao da klize po površini azurnog mora. Ponekad bešumno kao sjene prolaze srne, koje traže travu među kamenjem, i, čuvši nekakve zvjeri, nestaju. Samo zmije ispuzavaju iz rupa i drijemaju, grijući se na kamenu, kao da čuvaju skrovišta.

Ovamo je došao iz Tbilisija prepodobni David, jedan od Sirijskih otaca, sa svojim učenicom Lukijanom. Ovdje je on susreo drugog podvižnika - prepodobnoga Dodoa iz drevnog plemena Kahetijskih kneževa, koji je vodio svoje porijeklo od rimskih imperatora. Život monaha u Garedži bio je težak i surov. Kao stanovi za pustinjake služile su pećine u stijenama. Kao hrana - jestiva trava i jagode, koje su skupljali kao rezervu za jednu godinu i mlijeko srna, koje su dolazile pustinjacima kao ovce svojim pastirima. Obično divlje zvijeri i zmije ne diraju monahe, one kao da osjećaju njihovu nezlobivost, osjećaju njihov miomiris i vide svijetlost koja ih okružuje. Čini se, da utonuo u molitvu monah razumije jezik životinja i ptica, a ove pažljivo slušaju njegov glas, kao glas svoga Gospodara. Ali učenika prepodobnog Davida, Lukijana, izgled spaljene pustinje suncem, koja liči na grad poslije požara, susreti sa otrovnim zmijama i ogromnim ljuskarima, koje su zvali drakonima, plašili su ga. No on je nalazio smirenje pored prepodobnog Davida, kao dijete u zagrljaju svoje majke.

Monah je tražitelj Božanske ljepote; ali da bi vidio Božansku ljepotu treba srce svoje učiniti čistim ogledalom u kome bi se odražavao duhovni svijet. Zato je glavna zapovjest monaha - ljubi Gospoda Boga tvoga svim srcem svojim, i dušom svojom, i svim razumom svojim (Mt 22, 37). I druga: blaženi su oni čistoga srca, jer će Boga vidjeti (Mt 5, 8). Bog se može vidjeti samo kod

oživljavanja istinskog lika Božijeg u čovjeku kroz život prema jevanđeljskom učenju i prosvjećivanju kroz stalnu molitvu. Sozercavajući ljepotu Božiju čovjek sam postaje lijep po mjeri svoje snage, podviga i predispoziciji svoje duše. Bog voli svakog čovjeka jednako kao svo čovječanstvo. Sveti ap. Jovan Bogoslov pozvan je omiljenim učnikom Hristovim, zato što je njegova čista djevičanska duša mogla primiti Božansku svjetlost u većoj mjeri, nego duše drugih apostola, koji su takođe voljeli svoga učitelja i koje je On volio. U Božanskoj svjetlosti gasi se tamno crni oganj strasti, fosforni oganj duše sa njenim kao iz bajke fantazijama i mrtvim intelektualizmom, a pročišćeni duh čovjekov postaje sličan svjetlosti.

Monah - to je mrtvac za svijet, ukoliko prestaje da živi svjetskim shvatanjima, osjećanjima, željama, zato monaški postrig liči na pogrebni obred. Ali iz mraka intelektualne i osjećajne - emocionalne grobnice on vaskrsava u tajnstvenu oblast Božanske svjetlosti, u kojoj nalazi istinski život. I prethodni život u svijetu već mu se čini kao Odisejevo skitanje u carstvu iluzija i mrtvih sjenki.

Radost monaha - to je pustinja, njegova kelija ili pećina. Radost monaha - to je njegova usamljenost.

Cilj monaškog života - to je stalna čista molitva, koja se rađa u tišini pustinje. Kao što se u tišini daleko i jasno čuje svaki zvuk, svaka riječ izgovorena šapatom, tako srce monaha osjeća dubinu i snagu svake molitvene riječi. A u svijetu ona tone kao u potoku, u buci gradova, u vrtlogu vanjskih utisaka. Monahovo srce u pustinji liči na ravnu površinu jezera, koja odražava nebo. U svijetu ova površina koleba se talasanjem valova i odražavanje postaje nejasno i bezoblično, kao da je isparčano.

Stalna molitva uvodi monaha u drugi svijet, u svijet nebeske ljepote i Božanske svjetlosti. Ona čini njegovo lice produhovljenim i ozarenim ovom unutrašnjom svjetlošću. Susret sa pustinjakom liči na susret sa anđelom. U prisustvu Ave preobražavaju se njegovi učenici. Ava uči ne samo riječju već i primjerom svoga života. Njegov duhovni oblik utiskuje se u srce učenika kao neizbrisivi pečat. Učenik postaje sličan svome učitelju, ali ne po spoljašnjem izgledu, već u nečem daleko dubljem, bitnom, ontološkom. Učenik se hrani duhovnom svjetlošću svoga ave, kao mladunče mlijekom svoje majke. Između učenika i učitelja formira se nevidljiva veza, jedna duša osjeća drugu dušu. Ava kao da vidi stanje svoga učenika, čuje misao, obraćanje njemu, posebno se to jasno ispoljava u trenucima fizičke i duhovne opasnosti koju preživljava poslušnik. Učenik može u mislima da razgovara sa svojim učiteljem i dobija od njega odgovor. Ali je za to potrebna svetost ave i učenikovo bezuslovno povjerenje prema njemu.

Učenik doživljava susret sa svojim učiteljem kao obnavljanje i vaskrsavanje svoje duše. On osjeća svoje srce kao vaskrsli Lazar, koji je bio u grobnom mraku, a koji sada ponovo vidi svjetlost. Učenik u učitelju vidi svoga Anđela čuvara, a u njegovim očima nebo. Kada ava govori sa svojim učenikom, onda je to kao da dlijetom u kamenu uklesava svaku riječ. Kao što mjesec pozajmljuje svoju svjetlost od sunca, tako je Lukijan pozajmljivao duhovnu mudrost i moć od svoga učitelja. Čak ni smrt nije razdvojila Davida i Lukijana. Njihovi grobovi nalaze se uporedo u pećinskom hramu, kao dva izvora, koji biju iz stijene, a njihovi potoci sjedinjavaju se ujedno i rose Garedžijsku pustilju.

Kada je prepodobni David stigao u Garedži, kao na svoje novo imanje, on je susreo podvižnika, koji je tamo proživio mnogo godina prepodobnoga Dodoa. Tako je nekad, na početku monaštva, prepodobni Antonije susreo u prašumama Egipatske pustinje prepodobnoga Pavla Tiverijskog. Od tog vremena Dodo je postao duhovni prijatelj prepodobnog Davida. Kod pustinjaka je posebna ljubav - jednog prema drugom. To je sjena i lik one ljubavi koju će imati sveti u Carstvu Nebeskom. Jedan pustinjač za drugoga - to je kao živa ikona, pojavljivanje u čovjeku Božanstvene svjetlosti na zemlji. Oni vide ljepotu one Božanske svjetlosti i zato gledaju jedan na drugoga sa velikim strahopoštovanjem.

O čemu besjede pustinjaci između sebe? Rijetko o bogoslovskim pitanjima. Oni govore o borbi sa strastima jer u svijetu molitve, pustinjaci posebno duboko vide bezdan čovječijeg srca; o demonskim priviđenjima, koja susreću monasi u pustinji, kao fatamorgane putnike u Sahari; o tome kako razlikovati duhove svjetlosti od duhova mraka, i glavno o skrovištu monaha - Isusovoj molitvi koja odzvanja u srcu pustinjaka, kao eho među planinama. Isusova molitva liči na brojanice od dragog kamenja: kako se svaka njena riječ koja se ponavlja jednom po jednom ozaruje novim sjajem svjetluca novim bojama, otvara se u novoj dubini i ljepoti; na čisti potok koji tiho struji iz samog srca; na tajanstvenu pjesmu, koju pjeva duša. Pustinjač osjeća riječi Isusove molitve, koje zvuče u srcu drugoga, i raduje im se, kao carskoj kruni koja ovjenčava čelo njegovog prijatelja. Ali najčešće pustinjaci sjede podalje jedan od drugog i međusobno razgovaraju ćuteći, kao anđeli, o onome što je više od riječi. Oni liče na dvije svijeće, čija se svjetlost spaja u jedno sijenje.

Svaki shvata drugoga bez riječi, kao da skroz vidi njegovu dušu, tako da nije potreban posrednik kao među ljudima - u čovječjem govoru. Zatim, nasitivši se kao od raskošne trpeze, pustinjaci ustaju sa svojih mjesta klanjaju se jedan drugom i svaki ide na svoju stranu. Ponekad oni zajedno šetaju pustinjom: jedan naglas čita Isusovu molitvu a drugi je pažljivo sluša.

Kada se u pustinji skupe monasi, onda je David, odlazeći iz Garedžaja, ostavljao ih na raspolaganje prepodobnom Dodou, koji nije izlazio iz Garedžija, kao da je on bio ostrvo usred okeana, - on je volio ćutanje i tišinu.

Prepodobni Dodo bio je sahranjen u manastiru Jovana Krstitelja - najvećeg pustinjaka. Ovaj manastir udaljen od lavre, odlikovao se posebno strogim pravilnikom. Krajem 19. vijeka Posljedni monasi napustili su ga i prešli u Lavru. Oni su htjeli prenijeti tamo mošti prepodobnog Dodoa, ali je sveti i posle svoje smrti želio nepoznatost i usamljenost: Vremenom je mjesto njegove sahrane postalo zaboravljeno. Kao i za života, svojim duhom bio je blizak prepodobnom Davidu, ali svoju usamljenost nije napuštao.

Dvadesetih godina dvadesetog vijeka monasi su bili izgnani iz Lavre. Hramovi - razrušeni. Pećine prekopane zbog traženja zlata, neke zatrpane, ali manastir čuva onu riznicu, koju je nemoguće opljačkati i uništiti - to je blagodat podvižnika, koji su živjeli ovdje. Manastir je ponovo otvoren. Zapaljena je zasad jedna mala svijeća, ali ovu svijeću drži u svojim rukama prepodobni David Garedžijski.

Travice koje su se probile kroz asfalt

Jedna od slika moga djetinjstva, koja mi se zapečatila u sjećanju, to je gusta trava i žbunje koje je raslo kod ograde naše kuće, koja je izlazila u tihu nenaseljenu ulicu. Sada ona liči na korito usahle rijeke: zemlja je pokrivena slojem asfalta kao da je zatvorena u ogromnoj grobnici. Ni kiše ni zraci sunca ne prolaze kroz ovaj mrtvi pancir. Ovdje se ni na čemu ne zadržava pogled: on jednolično klizi po površini ćerpiča i asfalta. Ali nekako slučajno ja sam odjedanput vidio travu koja se probijala kroz pukotine asfalta; to je bilo nekoliko uvelih požutjelih stabljika, ali su one samo svojim pogledom, činilo se, govorile, da ovdje život ipak nije potpuno ubijen. Ove travke neugušene težinom asfalta, nepogrebene pod njim, kao pod grobnim kamenom, učinile su mi se kao heroji, koji su izazvali monstrumi, koje nazivaju "progres". Kada susrećem ljude koje su sačuvali u ovom svijetu lažljivome i razvratnom, čistotu duše i vjere, ja se prisjećam ovih biljčica, koje su probile tjelesni pancir asfalta.

Čitav način savremenog života podsjeća na plan svjetskih razmjera: kako oslabiti i uništiti duh čovjeka - unutrašnje oko, koje je usmjereno prema vječnosti, kako prikovati čovjeka za zemlju kao roba za galiju.

Kako prolazi život čovjeka? Njegov um je zauzet besprekidnim rešavanjem nasušnih problema, on se čak ne može uporediti sa radnim mravom, to je više pješak koji je dospio u cajtnot. Čovjek nema na što da se osloni. Podloga na kojoj stoji čini se da stalno izmiče ispod njegovih nogu. Ako se jednom riječju može izraziti duševno stanje čovjeka, onda će ta riječ biti "nemir" - stalno nespokojsvo koje crvotoči i razjeda snagu duše kao kiselina metal. Preživljavanje - to je prilagođavanje, a prilagođavanje - to je jednačenje, zato pred hrišćaninom uvijek postoji izbor: ili se prilagoditi lažima ili okrutnostima ovoga svijeta to jest igrati se čovjeka, a ne biti on, ili ući u bitku sa . svijetom, ustati protiv ovoga željeznog valjka, koji ruši sve na svom putu.

Već su drveni mislioci rekli da istinska filosofija nije ništa drugo nego nauka o smrti.

Hrišćanstvo - to je život, koji se stiče time, što svijet naziva smrću - samoodricanjem. Hrišćanstvo je religija srca, Hristos je rekao da će čisti srcem vidjeti Boga. Svijet, kao zavodnik i napasnik teži da obeščasti dušu svakog čovjeka, upotrebljavajući čas potkupljivanje u vidu naslada, čas prinuđavajući je psihičkim terorom.

U apokalipsisu postoji scena: Žena u mukama rađa mladenca i više od bola (Otk 12, 1-2). Prema tumačenju svetih otaca, to je Crkva, koja u mukama rađa čovječju dušu za život vječni. No, dopušteno je učiniti još jedio poređenje: to je duša hrišćanina, koja čuva duh, kao svoga Nezaštićenog mladenca; ona mora napraviti podvig, koji graniči sa mučeništvom, da bi sačuvarao duh od grehova i sablazni, koji ga mogu umrtviti.

Mnogi od nas su praktično osjetili ovo gašenje duha. Čovjek se nalazi u molitvi, u srce se kod njega uvlači mir, on osjeća duhovnu radost, ali evo on je usporio umom na jednoj nečistoj misli - i sve je propalo. Kao da se svjetlost ugasila u njegovoj duši; mrak praznina i hladnoća su je napunili.

Čovječiji duh je nježan kao cvijetić. Od grubog doticanja strasti on se povlači u sebe, slično cvjetiću koji sažima svoje latice i tek poslije pokajanja duh oživljava ponovo. A ovaj svijet postao je sličan potoku prljavštine koja će učiniti upravo tako i savršeno zapljusnuti sobom i utopiti cjelokupno čovječanstvo. Ova prljavština se stara da proдре u svaki dom. Ma kuda da baca svoj pogled čovjek: pogleda li uličnu reklamu, uključi li televizor, raširi li novine - svuda susreće jednu zlovoljnu prljavštinu. Kao da demon govori čovjeku: "Ja sam ovdje, od mene nikud ne možeš otići". Duša čovjeka se obično adaptira na atmosferu kojom diše, on prestaje da osjeća odgovornost prema toj prljavštini i prihvata je kao nešto neobično i prirodno. Čovjek stoji u hramu, ali je njegov duh paralizovan. On ne osjeća duhovnu radost, nju su zamijenile druge duševne emocije, druga preživljavanja; religija je za njega postala nešto spoljašnje. Kada čovjek ne čuva duhovnu čistotu, kada ne donosi istinsko i duboko pokajanje, tada on stoji u hramu, kao da žmuri, ne videći istinski, duhovni hram i ono što se u njemu događa.

Religija je - prije svega, djelo volje, posebno u sadašnje vrijeme. Zato hrišćanin ne treba da čini ono što hoće njegov protivnik, a protivnik - demon, hoće da ga liši unutrašnjeg života, da ga liši bogoopštenja, hoće da odvuče njegovu pažnju od stalne unutrašnje molitve. U strasnom stanju može se živjeti spoljnim životom hrišćanina, činiti dobra djela, među njima i djela milosrđa, pružati pomoć nemoćnima, govoriti, propovijedati, čak graditi hramove, ali bez oštre borbe sa strastima, bez spremnosti da se umre, ali ne biti oskrnavljen ovim nasilnikom - svijetom - nemoguće je; glavno je mistika hrišćanstva kao sticanje blagodati i unutrašnje viđenje Boga.

Teško se spasti u naše vrijeme, teško je čuti glas duha u buci ovoga svijeta, ali je ipak hrišćanski život moguć. Ako sačuvamo svoje srce od neprijatelja koji ga napadaju preko vanjskih čula - vida i sluha, onda ćemo vidjeti tajnu hrama u kome prisustvuje duhovni svijet, i nebesku ljepotu Pravoslavlja; svjedočanstvo ovome su one slabašne stabljike trave, koje su se probile kroz asfalt.